

T.C

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI

**YEREL KALKINMADA SOMUT KÜLTÜREL MİRAS
VARLIKLARI: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ**

Harun ÇAKIR

1930241022

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Zişan KORKMAZ ÖZCAN

ISPARTA-2023

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıkları: Eskişehir Örneği*” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Harun ÇAKIR

10.02.2023

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Harun ÇAKIR
Öğrenci Numarası	1930241022
Enstitü Ana Bilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı
Programı	Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanının Unvanı, Adı-SOYADI	Dr. Öğr. Üyesi Zişan KORKMAZ ÖZCAN
Tez Başlığı	YEREL KALKINMADA SOMUT KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARI: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ
Turnitin Ödev Numarası	

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 186 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 10/02/2023 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönergesinin 14 üncü maddesinde yer alan filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

Kaynakçalar hariç, alıntılar dahil, 10 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç;

%18'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımdan yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

10 /02/2023
Dr. Öğr. Üyesi Zişan KORKMAZ ÖZCAN
(İmza)

(ÇAKIR, Harun, *Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıkları: Eskişehir Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2022.)

ÖZET

Kültürel miras; sosyal, kültürel, tarihsel ve toplumsal değerler olmakla birlikte bölgesel ve ulusal ekonominin önemli bir parçasıdır. Dünyanın Türkiye gibi tarihi ve arkeolojik sit alanları açısından zengin bölgelerinde kültürel miras, genelde turizmde, özelde ise miras turizminde önemli bir rol oynamaktadır. Kültürel miras varlıkları yer aldığı bölgelere, yarattıkları değerler ve sağlamış olduğu istihdam nedeniyle iyi bir gelir kaynağı olabilmektedir. Böylece turizmi, kültür ve mirasla birleştirmek, yerel halka ve yerel ekonomiye önemli faydalar sunmaktadır. Bu çalışmada araştırma bölgesi olarak Eskişehir ilinin seçilmesinde kültürel miras varlığı, turizm potansiyeli, Antik Phrygia coğrafi bölgesinde bulunması, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı gibi medeniyetlerin izlerini taşıması ve tarihi değerleriyle Dünya Mirası listesinde yer almış olması etkili olmuştur.

Yapılan araştırmada Eskişehir ilinin kalkınmasında somut kültürel miras rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Eskişehir ilinin yerel kalkınmasında somut kültürel miras varlıklarının sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik boyutlarına ilişkin yerel halkın tutumları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma evrenini Eskişehir ilinde ikamet eden 18 yaş ve üstü yerel halk oluşturmaktadır. Bu açıdan Eskişehir il merkezinde yaşayan yerel halktan örneklem grubunu oluşturacak 435 katılımcıya anket formu uygulanmıştır. Ancak katılımcıların tutarsızca doldurduğu tespit edilen veriler analize dahil edilmemiş olup elde kalan 399 anket formu analize tabi tutulmuştur. Araştırma verileri SPSS 26. paket programı ile analiz edilmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler, frekans analizi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve bağımsız örneklem T testi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda yerel halkın demografik özelliklerinden cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre yerel kalkınmaya olan bakış açılarında farklılık olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Kalkınma, Somut Kültürel Miras, Turizm, Eskişehir

(ÇAKIR, Harun, *Tangible Cultural Heritage Assets in Local Development: The Case of Eskişehir*, Master Thesis, Isparta, 2022.)

ABSTRACT

Cultural heritages; It is an important part of the regional and national economy, together with social, cultural, historical and societal values. Cultural heritage plays an important role in tourism in general and heritage tourism in particular in regions of the world rich in historical and archaeological sites such as Turkey. Cultural heritage assets can be a good source of income for the regions where they are located, due to the values they create and the employment they provide. Thus, combining tourism with culture and heritage offers significant benefits to local people and the local economy. In this study, the presence of cultural heritage, tourism potential, presence in the geographical region of Ancient Phrygia, bearing the traces of civilizations such as Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı and historical values in the selection of Eskişehir province as a research region were effective.

In the research, it is aimed to examine the concrete cultural heritage role in the development of Eskişehir. In this direction, the attitudes of the local people regarding the social, cultural, environmental and economic dimensions of the tangible cultural heritage assets in the local development of Eskişehir province were tried to be determined.

The research universe consists of local people aged 18 and over residing in Eskişehir province. In this respect, a questionnaire form was applied to 435 participants who will form a sample group from local residents living in the city center of Eskişehir. However, the data that the participants filled out inconsistently were not included in the analysis, and the remaining 399 questionnaire forms were subjected to analysis. Research data SPSS 26. it has been analyzed with the package program. The data obtained from the participants were analyzed by frequency analysis, one-way analysis of variance (ANOVA) and independent sample T-test. As a result of the research, it was observed that there is a difference in the perspectives of local development according to gender and age variables from the demographic characteristics of local people.

Key Words: Local Development, Tangible Cultural Heritage, Tourism, Eskişehir

ÖNSÖZ

Tezimi hazırlama aşamasında danışmanlığımı üstlenerek yanımda olan, bilgisiyle önüme ışık tutan, yol gösteren, yardımını, desteğini, ilgisini esirgemeyen ve her zaman minnet duyacağım saygıdeğer danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Zişan KORKMAZ ÖZCAN' a teşekkürlerimi sunarım.

Tezimin savunmasına jüri olarak katılarak değerli zamanlarını ayıran, fikirleri ve deneyimleri ile bana yol gösteren kıymetli hocalarım Prof. Dr. Şirvan ŞEN DEMİR' e ve Doç. Dr. Günseli GÜÇLÜTÜRK BARAN' a teşekkür ederim.

Hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen annem Hacer ÇAKIR, kardeşlerim Hilmi ÇAKIR, Neslihan ÇAKIR, Emine ÇİFTÇİ, Rukiye TALAZ ve Ziya TALAZ' a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak, yüksek lisans eğitimi ile tanıma fırsatı bulduğum arkadaşlarıma ve eğitim- öğretim hayatımda üzerimde emeği olan tüm kıymetli hocalarıma, aynı zamanda görüşme ve anket katılımcılarına değerli zamanlarını ayırdıkları ve tezimin tamamlanmasına destek oldukları için teşekkürlerimi sunuyorum.

Harun ÇAKIR

ISPARTA-2023

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
HARİTALAR DİZİNİ	xii
RESİMLER DİZİNİ	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

KÜLTÜR VE KÜLTÜREL MİRASLA İLGİLİ KAVRAMLAR

1. KÜLTÜR VE KÜLTÜREL MİRAS KAVRAMLARI	4
1.1. Somut Kültürel Miras	8
1.2. Somut Olmayan Kültürel Miras	10
1.2.1. Türkiye’deki UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Alan Somut Kültürel Miras Varlıkları	12
2. KÜLTÜREL MİRASIN ÖNEMİ	14
3. KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI	15
4. KÜLTÜREL MİRAS VE TURİZM İLİŞKİSİ	17
5. KÜLTÜREL MİRASIN TURİZM AMAÇLI KULLANILMASI	18
5.1. Turizmin Kültürel Miras Üzerindeki Olumlu Etkileri	19
5.2. Turizmin Kültürel Miras Üzerindeki Olumsuz Etkileri	20
6. KÜLTÜREL MİRASIN BOYUTLARI	22
6.1. Kültürel Boyut	22
6.2. Sosyal Boyut	23
6.3. Ekonomik Boyut	25
6.4. Çevresel Boyutu	26
7. YEREL HALK VE TURİZM İLİŞKİSİ	27
7.1. Yerel Halkın Turizme Bakış Açısı	29
7.2. Yerel Halkın Turizmdeki Önemi	30
7.3. Yerel Halk ve Kültürel Miras	31

2. BÖLÜM

KALKINMA VE TURİZM SEKTÖRÜNDE YEREL KALKINMA

1. BÜYÜME VE KALKINMA KAVRAMLARI	33
2. KALKINMA TÜRLERİ	35
2.1. Sürdürülebilir Kalkınma	35
2.2. Bölgesel Kalkınma.....	37
2.3. Toplumsal Kalkınma.....	38
2.4. Yerel Kalkınma.....	39
3. YEREL KALKINMANIN TEMEL İLKELERİ VE ALANLARI.....	40
3.1. Yerel Ekonomik Kalkınmanın Amaçları	41
3.2. Yerel Ekonomik Kalkınmanın Araçları	42
4. TURİZM VE YEREL KALKINMA İLİŞKİSİ.....	44
4.1. Turizmin Yerel Kalkınma Üzerindeki Etkisi.....	44
4.2. Turizmin Sektörünü Yerel Kalkınmaya Olumsuz Etkileri	45
4.3. Turizm Sektörünün Yerel Kalkınmaya Olumlu Etkileri.....	46
5. KALKINMA PLANLARINDA KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARI.....	46

3.BÖLÜM

ESKİŞEHİR İLİ VE ESKİŞEHİR'İN SOMUT KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARI

1. ESKİŞEHİR İLİ	56
1.1. Eskişehir'in Tarihsel Gelişimi	56
1.2. Eskişehir İlinin Coğrafi Konumu.....	58
2. ESKİŞEHİR İLİNDE KÜLTÜR TURİZMİ VE ALTERNATİF TURİZM TÜRLERİ.....	59
2.1. Kültür Turizmi	59
2.2. Gençlik Turizmi	61
2.3. Sağlık Turizmi	61
2.4. Gastronomi Turizmi.....	62
2.5. Etkinlik Turizmi.....	63
2.6. Doğa Temelli Turizm.....	64
2.7. Kuş Gözlemciliği	65
2.8. Dağ ve Doğa Yürüyüşü (Trekking)	65
2.9. Mağara Turizmi	65
2.10 Kaya Tırmanışı	65
2.11. Sportif Olta Balıkçılığı.....	65
2.12 Hava Sporları	66
3. ESKİŞEHİR İLİNİN SOMUT KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARI	66
3.1. Arkeolojik Alanlar ve Anıtsal Yapılar	66
3.1.1. Phrygia Vadisi	66

3.1.2. Phrygia Vadisi Anıtları	67
3.1.3. Phryg Kaleleri	70
3.1.4. Kaya Mezarları.....	70
3.1.5. Antik Kentler.....	72
3.2. Tarihi ve Kültürel Yapılar.....	75
3.2.1. Odunpazarı Kentsel Sit Alanı.....	75
3.2.2. Odunpazarı Evleri	76
3.3. Dini Yapılar	78
3.3.1. Türbeler ve Kümbetler	78
3.3.2. Camiler.....	83
3.3.3. Kiliseler	86
3.4. Sosyal Amaçlı Yapılan Yapılar	87
3.4.1. Külliyeleer.....	87
3.4.2. Eğitim Kurumları	89
3.4.3. Hamamlar	91
3.4.4 Sivil Mimari Yapılar	94
3.4.5 Çeşmeler.....	95
3.5. Müzeler	96
3.5.1. Arkeoloji Müzesi.....	97
3.5.2. Pessinus Açık Hava Müzesi	98
3.5.3. Seyitgazi Müzesi	98
3.5.4. Anadolu Üniversitesi Eğitim Karikatürleri Müzesi	99
3.5.5. Çağdaş Cam Sanatları Müzesi	99
3.5.6. Seyitgazi Bor ve Etnografya Müzesi	99
3.5.7. Lületaş Müzesi	100
3.5.8. Havacılık Müzesi	100
3.5.9. Devlet Demiryolları Müzesi.....	100
3.5.10. Anadolu Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Müzesi	100
3.5.11. İnönü Karargâh Müzesi.....	101
3.5.12. Eskişehir Odunpazarı Modern Müze	101
3.5.13. Yılmaz Büyükerşen Balmumu Müzesi	102

4. BÖLÜM

YEREL KALKINMADA SOMUT KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARI: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	103
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI ve SINIRLILIKLARI.....	104
3. ARAŞTIRMA MODELİ VE HİPOTEZLERİ	104
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	107
4.1. Araştırmada Kullanılan Anket Formunun Niteliği	108
4.2. Evren ve Örneklem	108

4.3. Verilerin Toplanması	110
4.4. Verilen Analizi.....	110
5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	110
5.1. Ölçeğin Yapı Geçerliliğine Yönelik Açımlayıcı Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizi	110
5.2. Ölçeğin Yapı Geçerliliğine Yönelik Doğrulamalı Faktör Analizi	115
5.3. Ölçeğe Ait Normal Dağılım Analizi	117
5.4. Demografik Bulgular	118
5.5. Katılımcıların Kültürel Miras Kavramına İlişkin Görüşleri	119
5.6. Ölçeğe İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler.....	121
5.7. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarına Yönelik Tutum Düzeyi ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	122
5.7.1. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Çevresel Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	124
5.7.2. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Ekonomik Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	126
5.7.3. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Kültürel Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	128
5.7.4. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Sosyal Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	130
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	133
KAYNAKLAR	140
EKLER.....	168
EK 1. ANKET	168
ÖZGEÇMİŞ.....	171

TABLÖLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Somut Kültürel Miras Kategorileri	9
Tablo 2. Dünya Miras Listesi'nde Yer Alan Türkiye Varlıkları	12
Tablo 3. Geçici Miras Listesi'nde Yer Alan Eskişehir İline Ait Varlıklar.....	13
Tablo 4. Dünya Miras Listesi Ülkeler Sıralaması	13
Tablo 5. Dünya Mirası Listesi Bölgesel Dağılım	13
Tablo 6. Yerel ekonomik kalkınma yaklaşımının aşamaları	43
Tablo 7. Kültürel Miras Boyutlarının Kalkınma Planları Çerçevesinde Ele Alınması.....	47
Tablo 8. Ölçeğe Ait KMO ve Bartlett Testi Değerleri	111
Tablo 9. Ölçeğe İlişkin Faktör Yük Değerleri.....	112
Tablo 10. Ölçeğe İlişkin İkinci Faktör Yük Değerleri	113
Tablo 11. Ölçek Faktör Yapısının Varyans ve Kümülatif Varyans Değerleri	114
Tablo 12. Ölçeğe İlişkin Güvenilirlik Analizi (Cronbach's Alpha).....	114
Tablo 13. Doğrulamalı Faktör Analizi Uyum İyiliği Değerleri.....	116
Tablo 14. Ölçeğe İlişkin Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) Değerleri	117
Tablo 15. Demografik Bulgular	118
Tablo 16. Katılımcıların Kültürel Miras Kavramına İlişkin Görüşlerinin Dağılımları	119
Tablo 17. Katılımcılara Göre Eskişehir'deki Kültürel Mirasın Dağılımı	120
Tablo 18. Ölçeğe İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler	121
Tablo 19. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarına Yönelik Tutum Ölçeği ile Demografik Değişkenler Arasında İlişki Analizleri	123
Tablo 20. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Ekonomik Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki Analizleri	126
Tablo 21. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Çevresel Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki Analizleri	124
Tablo 22. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Kültürel Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki Analizleri	128
Tablo 23. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Sosyal Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki Analizleri	130
Tablo 24. Araştırma Hipotezlerinin Sonuçları	131

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. Kültürel Miras Kategorileri	7
Şekil 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Yol Diyagramı.....	115

HARİTALAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Harita 1. Eskişehir İl Haritası	58

RESİMLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Resim 1. Eskişehir Odunpazarı Evleri.....	78
Resim 2. Yunus Emre Türbesi.....	83
Resim 3. Ermeni Kilisesi	87

KISALTMALAR DİZİNİ

ESOGÜ	: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
BEBKA	: Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı
ICOMOS	: International Council On Monuments And Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
KKAA	: Kengo Kuma and Associates (Mimarlık Ofisi)
KM	: Kilometre
KTB	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
M	: Metre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
OMM	: Odunpazarı Modern Müze
PROF	: Profesör
SOKÜM	: Somut Olmayan Kültürel Miras
SPSS	: Statistical Programme for Social Sciences
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific And Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
vd.	: ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Kültür, medeniyetlerin varoluş süreçlerinden beri tutum, algı, davranış ve bilinç düzeylerine bağlı olarak şekil alan, yaşam tarzlarıyla ve doğa ile olan mücadeleleri neticesinde oluşan maddi ve manevi değerlerin toplamıdır (Avcıkurt, 2015; Güvenç, 1996). Bir toplumun sahip olduğu özgün değerleri kapsayan kültür, geçmiş nesillerden biriken, değişen ve sonraki nesillere aktarılan bir olgudur (Kolaç, 2009). En basit tanımıyla kültür, “bir yaşam biçimi” olarak açıklanmaktadır (Hebdige, 2004). Kültür, insanın içinde yer aldığı ve insan tarafından açığa çıkarılan tüm gerçeklik, doğanın insanlaştırılma şekli, süreci ve verimliliği olarak ifade edilmektedir (Uygur, 1996; Alakuş, 2004).

Kültürün, doğal ve özgün ürünleri olan kültürel miras, toplumların yaşam tarzlarını ve inançlarını yansıtan maddi ve manevi değerlerdir. Kültürel miras, sadece içerisinde yer aldıkları coğrafya, toplum ve gelecek nesiller için değil bütün insanlık için anlamı olan bir zenginliktir. Kültürel miras unsurları kültürle birlikte bir toplumun ortak kaynağıdır. Kültürlerin özelliklerini yansıtan bu değerler ait oldukları zamanı temsil eden bit tanık niteliğindedir. Zengin kültürel mirasa sahip coğrafya bölgelerin turizm açısından avantajlı konumda oldukları söylenebilmektedir. İnsanların, kendi kültürlerinden farklı olarak başka medeniyetlerin de örf ve adetlerini, inançlarını, ritüellerini, alışkanlıklarını ve yaşam biçimlerini görmek, deneyimlemek ve ziyaret etmek istemeleri kültür turizmini oluşturmayı sağlayarak geliştirmiştir.

Kültürel miras; sosyal, kültürel, tarihsel ve toplumsal değerler olmakla birlikte bölgesel ve ulusal ekonominin de önemli bir parçasıdır. Dünyanın Türkiye gibi tarihi ve arkeolojik sit alanları açısından zengin bölgelerinde kültürel miras, genelde turizmde, özelde ise miras turizminde önemli bir rol oynamaktadır. Kültürel miras varlıklarının bulunduğu bölgeye yarattığı değer ve sağlamış olduğu istihdam nedeniyle iyi bir gelir kaynağı olmaktadır. Böylece turizmi, kültür ve mirasla birleştirmek, yerel halka ve yerel ekonomiye önemli faydalar sağlamaktadır (Lussetyowati, 2015).

Kültürel mirasın, ekonomik açıdan önemini fark eden dünya çapında sayısız ülke, turizmin önemli yapı taşlarından olan miras turizmini geliştirmek ve

desteklemek açısından harekete geçmiştir. Son dönemlerde kültürel mirasa yönelik ilginin artması birçok değişikliğe ve önemli etkileşimlere yol açmaktadır (Timothy, 2014). Miras turizminin asıl amacı, bölgesel kültürü ve mirası korumaktır. Kültürü ve mirası koruyarak bölgeye gelen ziyaretçilerle paylaşarak turizme ekonomik yönden fayda sağlamaktır. (Lussetyowati, 2008)

Akademik çalışmalar incelendiğinde, kültürel miras alanında çalışmaların genellikle, kültürel mirasın korunmasına, kültürel mirasın farkındalığına ve yerel halkın algı ve tutumlarının belirlenmesine yönelik olduğu görülmektedir. Ancak kültürel miras varlıklarının kalkınmasındaki rolünü inceleyen çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Literatürdeki bu eksiklik çalışma alanını belirlemiş olup yerel kalkınma açısından somut kültürel miras varlıkları ele alınmıştır. Ancak kültürel miras kavramı geniş bir alan olduğundan, çalışma alanı somut kültürel miras olarak daraltılmıştır. Bu alanda yapılmış çalışmaların yetersiz olması çalışmanın amacını ortaya koymuştur. Araştırmanın konusu, somut kültürel mirasın turizm amaçlı kullanılmasının yerel kalkınma ya ne derece ve nasıl etkilediğini yerel halkın bakış açısıyla ortaya koymaktır.

Genel olarak kültürel miras kavramı literatür olarak incelendiğinde, somut kültürel mirasın taşınabilir ve taşınmaz kültürel miras varlıkları şeklinde ayrılmış olduğu görülmektedir. Çalışmamızda böyle bir ayrım yapılmadan genel olarak somut kültürel miras kavramı üzerinden yola çıkılarak literatür taranmıştır.

Öncelikle yapılacak çalışma alanında literatür taraması yapılmıştır. Daha önceden bu alanda yapılmış olan bildiri, makale, tez ve kitap gibi yerli ve yabancı kaynaklar incelenmiştir. Ayrıca çalışma alanıyla ilgili olarak Eskişehir Belediyesinin arşivlerinden de yararlanılmıştır. Yapılan çalışmada kültürel miras varlıklarının turizm amaçlı kullanılmasında yerel kalkınma yerel kalkınma alanında somut kültürel miras varlıklarının ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel boyutları yerel halkın bakış açısı üzerinden incelenmeye alınmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde kültür, kültürel miras, somut kültürel miras, somut olmayan kültürel miras kavramlarına yer verilmiş olup kültürel mirasın önemi, kültürel mirasın korunması, kültürel mirasın turizmle ilişkisi, turizm amaçlı kullanılması, kültürel miras boyutları ile yerel halkın turizmle ilişkisi gibi konuları üzerinde

durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde, büyüme ve kalkınma kavramları, kalkınma türleri olan sürdürülebilir kalkınma, bölgesel kalkınma, toplumsal kalkınma ve yerel kalkınma kavramlarına yer verilmiştir. Yerel kalkınmanın temel ilkeleri ve alanları, yerel ekonomik kalkınmanın amaçları ve araçları, turizm ve yerel kalkınma ilişkisi başlıklarına yer almaktadır. Ayrıca beş yıllık kalkınma planlarında kültürel mirasın yeri incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Eskişehir ilinin tarihine, coğrafi yapısına, turizm potansiyeline ve somut kültürel miras varlıklarına, arkeolojik alanlar ve anıtsal yapılarına, Odunpazarı sit alanı ve Odunpazarı evlerine, dini yapılarına ve sivil mimari yapılarına yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde ise araştırma metodolojisinden bahsedilmiş ve araştırmada kullanılan anket formuna ilişkin değerlendirmeler özetlenmiştir. Daha sonra anket yöntemi ile toplanan verilerin istatistiki analiz sonuçlarına yer verilerek elde edilen bulgular üzerinden yorumlamalar yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak ise nicel araştırma anket tekniği kullanılmıştır. İlgili literatürün taranması sonucu araştırmada kullanılan anket formu ise Demiral (2012) tarafından hazırlanan ve tez çalışmasında kullanılmış olan anket formu referans alınarak oluşturulmuştur. Beşli likert ölçeğine göre ifadelerin yer aldığı anket formunun ilk kısmında katılımcıların demografik özelliklerini ve kültürel miras hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaya yönelik 12 ifade, ikinci kısımda, Eskişehir'in yerel kalkınmasında kültürel miras varlıklarının turizm amaçlı kullanılmasının çevresel, sosyal ve kültürel boyutları açısından yerel halkın tutumlarını belirlemeye yönelik 14 ifadeye yer verilmiştir. Üçüncü kısımda ise yerel kalkınma açısından ekonomik boyutu açısından yerel halkın tutumlarını belirlemeye yönelik 16 ifadeye yer verilmiştir. Çalışmanın evreni, Eskişehir'de ikamet eden yerel halktan oluşturmaktadır. Bu kapsamda 435 tane anket formu dağıtılmış ve olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden kolayda örnekleme tekniği ile gerekli veriler elde edilmiştir. Elde edilen 435 anket değerlendirilmiş, eksik ve hatalı verilere sahip anketler çıkarılarak geriye kalan 399 anket formu SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 26 istatistik paket programı ile analize tabi tutulmuştur.

1. BÖLÜM

KÜLTÜR VE KÜLTÜREL MİRASLA İLGİLİ KAVRAMLAR

Bu bölümde kültür ve kültürel mirasın tanımı, somut kültürel miras ile somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) tanımlarına yer verilmiştir. Kültürel mirasın önemi, korunması, turizmle olan ilişkisi, kültürel mirasın turizm amaçlı kullanılması, kültürel mirasın yerel halk ile ilişkisi, yerel halkın turizmdeki önemi ve yerel halkın turizme olan bakış açısı ele alınmıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Dünya Mirası Listesi ve Geçici Miras Listeleri'ne bu bölümde yer verilmiştir.

1. KÜLTÜR VE KÜLTÜREL MİRAS KAVRAMLARI

Kültür, kavramının ortaya çıkmasına yönelik çok sayıda görüş bulunmaktadır. Bu görüşler, kelime kökeninin tarımla ilgili olduğu üzerinde birleşmiştir. Dilbilimcilere göre kültür kelimesi Latince kökenli olup toprak kültürü anlamını gelmekte olan “edere-cultura” sözcüklerinden türemiştir (Mejuyev, 1987, s. 22). Bu görüşü destekler nitelikte olan bir başka çalışma ise kültür kelimesini köken olarak, Latince “korumak, yetiştirmek ve ikamet etmek” anlamlarını taşıyan “colere” kelimesinin kökünden gelen “cultura” olduğunu vurgulamıştır (Williams, 1976/2005, s. 106-107). Tarım literatüründe, sürmek, ekip biçmek veya ürün yetiştirmek anlamlarına gelen bu kavram farklı bir anlamda ise ilk defa 1950’li yıllarda insanın yaşam tarzı ve insan deneyimi anlamlarına gelecek şekilde Almanya’da kullanılmaya başlanmıştır (Uygur ve Baykan, 2007, s. 33). Kültür kavramı; tarih, sosyoloji, etnoloji, sosyal psikoloji ve sosyal antropoloji gibi sosyal bilimlerin ele almış oldukları ortak bir konudur. Bu bilimler kültürü, kendileriyle ilişkili olan yönleriyle ele almaktadır (Arslanoğlu, 2001). Bu nedenle kültür, genel olarak sosyal bilimler tarafından inceleme alanı olarak seçilmekte ve tanımlanmaktadır. İngiliz antropolog olan Taylor’a göre ise kültür, bilgileri, sanatı, hukuku, inançları, törenleri, morali, kişinin toplumdan edinmiş olduğu tüm yetenek ve alışkanlıkları içinde barındıran karmaşık bir bütün şeklinde tanımlanmıştır (Kocadaş, 2005, s. 2).

Kültür, aynı zamanda bir toplumun mirasına, turistik değerlere sahip olan medeniyete ya da bir coğrafyanın kendine has oluşturmuş olduğu unsurlara denilmektedir. Bununla birlikte insanlık boyunca yayılmış olan somut ya da somut olmayan kültürel değerlerin tamamına verilmiş olan bir isimdir (Üner, 2014). Üner' in (2014) yapmış olduğu kültür kavramının içerisinde geçmekte olan miras kavramı ise Türk Dil Kurumu'nda; *“Bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey”* olarak ifade edilmektedir (TDK, 2022). Kültürel miras, doğal ve kültürel çevreyi kapsamakta olup, tarihi ve sit alanlarını, geçmişten bugüne ulaşan kültürel uygulamaları, normları, ritüelleri, gelenek ve görenekleri, sanatsal betimlemeleri, biyolojik çeşitlilikleri, bilgi ve yaşam deneyimlerini de içerisine almaktadır. Toplamların varlıklarını sürdürmeleri, büyüme ve gelişme göstermeleri açısından olumlu etkiye sahip olan kültürel miras, dünden devralınıp yarına aktarılabacak olan yeri doldurulmayacak bir hazine olarak tanımlanmaktadır (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi [ICOMOS], 1999).

Pehlivan' a (2015) göre ise kültürel miras kavramı; insanların, geçmişten bugüne yaşam süreleri boyunca ürettiği, biriktirdiği, geliştirdiği ve yaşam deneyimlerini, gelecek nesillerin faydalanması açısından bırakmış oldukları değerler ile birey ve toplumların var olma nedenlerinin göstergesi olan herşeydir. Bu durumda bir medeniyetin kendilerine özgü yansımalarını hem maddi hem de manevi kültür ürünlerinde görmek mümkündür. Örneğin, Roma mimarisindeki estetik ve kullanım izleri hala görülmektedir. Ayrıca çeşitli sanatsal ve estetik unsurların (seramik, heykel vb.) yapımında tercih edilmiş olan teknikler, kültürel miras unsurlarını tarihlendirme ya da hangi medeniyete ait olduğunu tespit etme konusunda katkı sağlamaktadır. Bu durum kültürel miras varlıklarının, içinde yer almış olduğu medeniyetin özelliklerini yansıtmaktadır.

İnsanların ve toplumların; değerlerini, geleneklerini, inançlarını veya bilgilerini ifade eden ve yansıtan kültürel miras unsurları, süreklilik göstermektedir. Ayrıca zaman içerisinde insanlar ve bölgeler arası etkileşime bağlı olarak oluşan bütün çevre unsurlarını da içermektedir (Council of Europe, 2005). Kültürel miras kitlesel ve evrensel olup, insan yaşamından beslenerek süreklilik göstermektedir. Bireyle beraber gelişen, büyüyen ve bireyin gelişimine katkıda bulunan bu unsurlar, toplumların ve medeniyetlerin gelişmesinin asıl sebebidir (Şahin ve Güner, 2006).

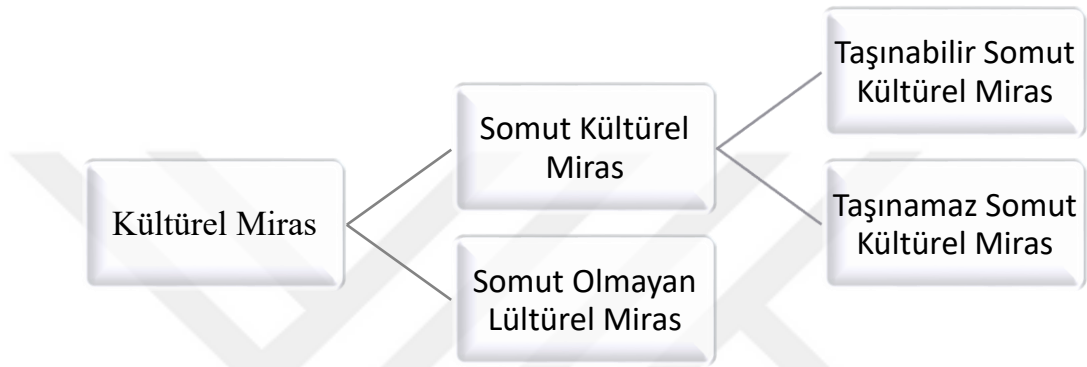
Kültürel miras, tarihsel açıdan bir değer taşıyarak, değişim ve bozulmaya uğramamış olması gerekmektedir. Toplum süzgecinden geçerek, bilinçli bir sahiplenme ve aktarma sürecine sahip olmalıdır. Ayrıca maddi, manevi veya bunların bir bileşimi olmalı ve tamamen kabul edilmelidir.

Genel olarak kültürel miras; geçmişten günümüze ulaşmış tarihi, sanatsal, estetik, bilimsel, etnik, antropolojik unsurların yanı sıra insan emeği veya doğal etkenler sonucu oluşan, taşınmaz yapılar ile insan tarafından yapılmış, sanatsal öneme sahip tüm taşınabilir eserleri içermektedir. Aynı zamanda kültürel miras, halkın tamamına mal olmuş ve günümüze kadar değişikliğe uğramadan intikal eden, halkın yaşam biçimini ve inançlarını etkileyen örf, adet, gelenek ve görenek gibi soyut değerlere verilmiş isimdir (Diker, 2016, s. 376). Toplumların önceki nesillerinden miras aldıkları, bireysel ve toplumsal anlamlar taşıyan, korunan ve kişilerarası ilişkileri kapsamakta olan kültürel miras (Dönmez ve Yeşilbursa, 2014), en genel ve öz ifadeyle “geçmişte yaşamış veya şimdiki zamanda yaşayan bir toplumun yaratıcı ifadesidir” şeklinde tanımlanmıştır (Aslan ve Ardemagni, 2006, s. 7).

İnsanlar yaşadıkları süreç boyunca kültür üreticisi durumundadır. Yaşam şekilleri, çevresel etmenler gibi ve buna benzer birçok etken insanları etkilediğinden kültürün şekillenmesinde rol almaktadır. Bu nedenle kültür coğrafya ve zamanlara göre farklılıklar göstermektedir. İnsanların, geçmişten bugüne hayatları boyunca yapmış oldukları faaliyetler kültürün parçalarını oluşturmaktadır. Aynı zamanda insanlar farkında olmadan oluşturdukları kültürün içerisinde yer almaktadır. Bu sebeple insan ve kültür birbiriyle ilişki içerisinde olduğundan ayrı ayrı ele alınması mümkün değildir (Öter ve Ünal, 2011, s. 3).

Kültürel miras kavramı, 1960 öncesinde sadece tarihi eserler, sit alanları, anıtlar veya yapı toplulukları gibi maddi kalıntılar için kullanılırken, 1960 yılından sonra mimari yapıların çevresi ile birlikte düşünölmeye başlanmıştır. Fakat buna rağmen, kültürel miras kavramı hala belirli alanlarla sınırlı kalmıştır. 1970'li yıllarda kültürel miras ve kültürel mirasın korunma olgusu, toplumların yaşam biçimleriyle birlikte ele alınmıştır. 1980 ve sonraki yıllarda toplumlar, maddi ve manevi tüm değerlerin korunmasını ve restorasyonu konusunda kendi bakış açılarını

geliştirmiştir. Koruma konusunun yanı sıra sosyal, çevresel ve ekonomik açıdan sürdürülebilirlik kavramı da ilk kez benimsenmiştir (Güner, 2015, s. 1). UNESCO ve kültürel miras üzerinde söz söyleme yetkisi bulunan ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren diğer kurumlar tarafından hazırlanan belgelerde, sözleşmelerde veya ulusal düzeyde geçerliliği olan yasa ve yönergelerde ise kültürel miras; “Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miras” olarak iki kategoride ele alınmış ve uluslararası alanda da kabul görülmüştür.

Şekil 1. Kültürel Miras Kategorileri

Kültürel miras tanımı zamanla değişim göstermiştir. Somut kültürel miras varlıkları (saraylar, camiler, müzeler, kiliseler ve arkeolojik öneme sahip kazı yerleri vs.) ve somut olmayan kültürel miras değerleri (gelenekler, görenekler, törenler, maniler, müzikler, yemekler, el sanatları) olarak incelemek kültürel mirasın önemini ortaya koymaktadır (Gunn ve Var, 2002, s. 62). Ünsal ve Pulhan (2012), toplumların belleğini oluşturan kültürel mirası aşağıdaki gibi gruplara ayırmıştır:

1. Somut Kültürel Miras

- Taşınabilir Kültürel Miras (arkeolojik eserler, el yazmaları, tablolar vs.)
- Taşınmaz Kültürel Miras (antik kentler, tarihi alanlar vs.)

2. Sualtı Kültürel Mirası (sualtı tarihi kalıntılar, batıklar)

3. Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) (maniler, törenler, el sanatları, gelenekler vs.)

4. Doğal Miras (kültürel peyzajlar, kültürel değerleri olan koruma alanları vs.)

Aslan ve Çokal (2016, s. 54) yapmış oldukları çalışmada, ülkemizdeki kültürel değerlerin sıralamasını aşağıdaki gibi ele almışlardır:

- Bölgelerin tarihini taşımasıyla günümüze kadar gelmiş tarihi eserler: han, hamam, saat kuleleri, anıtsal eserler, su yollarıdır.
- Müzeler, taşınabilir kültürel miras varlıkları ile kültürel değerlere sahip olan eserlerin sergilendiği yerlerdir.
- Yörede gerçekleşen festivaller: çeşitli etkinliklerin olduğu tiyatro ve dansların sergilendiği yörenin ve yöreye ait özelliklerin tanıtıldığı etkinliklerdir.
- Özel günler: tarihi bir günden, geleneklerden ve inançlardan dolayı düzenlenen etkinlikler.
- El sanatları: ahşap oyma, çinicilik, bakırcılık, telkâri vb. uğraşlardır.
- Folklor.

1.1. Somut Kültürel Miras

Somut kültürel miras; kültürel değerlere sahip, insanlar tarafından yapılmış fiziki bir yapıya sahip olan, sahiplenerek korunması ve saklanması gerekli olan ayrıca gelecek nesiller için önem taşıyan değerlerdir (Can, 2009, s. 3). Bu kültürel değerler, arkeolojik sit alanları, antik mimari yapılar, anıtlar, yapıların yer almış oldu kentler, objeler, kalıntılar ve kültürel değeri bulunan manzaralar ya da parklar gibi taşınabilen yahut taşınamaz olan her çeşit maddi miras unsurlarını kapsamaktadır (McKercher ve Cros, 2003).

Somut kültürel miras, sosyal hayatta ekonomik, dini, kültürel ihtiyaçları karşılamak amaçlı oluşturulmuş olan yapılardır. Somut kültürel miras varlıklarının korunması, zaman içerisinde yıpranmasını önlemek, gelecek nesillere aktarmak ve toplumların geçmişleriyle olan bağlarını koparmamak adına oldukça önemlidir (Uysal, 2018, s. 8)

Geçmiş kuşaklardan bugüne kadar ulaşmış ve her çeşit maddi kalıntıyı içermekte olan somut kültürel miras unsurları, “*Taşınır Kültürel Miras*” ve “*Taşınamaz Kültürel Miras*” olarak kendi içerisinde iki kategoriye ayrılmıştır.

Kategoride içerisinde yer almakta olan unsurlara ise Tablo 1’de yer verilmiştir (Aslan ve Ardemagni, 2006).

Tablo 1. Somut Kültürel Miras Kategorileri

Somut Kültürel Miras	
Taşınmaz Kültürel Miras	Taşınır Kültürel Miras
Mimari Yapılar	Sikke ve Paralar
Anıtlar	Resimler
Arkeolojik Sit Alanları	El Sanatları
Tarihi Merkezler	Takı ve Süs Eşyaları
Tarihi Binalar	El Yazması Eserler
Doğal ve Kültürel Manzaralar	Arşivler
Köprüler	Heykeller
Türbe ve Mezarlar	Müzik Aletleri
Doğal Oluşumlar	Günlük Kullanılan Eşyalar
Yel ve Su Değirmenleri	
Tarihi Bahçe ve Parklar	

Kaynak: Aslan Z. ve Ardemagni M, 2006

Taşınabilir kültürel miras, mekân ve zamana göre yer değiştirebilen ve insanların emekleri doğrultusunda oluşan varlıklardır. Taşınabilir nitelikte olan, korunma ihtiyacı gerektiren, sanat eserleri olarak sayılan ve miras sayılan tüm değerleri kapsamaktadır. Kilim, halı gibi dokumalar, deriden, metalden, camdan yapılmış alet ve eşyalar, heykel, resim, seramik, mobilya, sikke, el yazması dokümanlar ve kitaplar, el işleri gibi sanat eserleri taşınabilir kültürel miras olarak kabul edilmektedir (Okuyucu, 2011, s. 21). Taşınabilir olan somut kültürel miras varlıkları müzelerde ve galerilerde sergilenebilmektedir. Dolayısıyla ortak bir sosyal kültür paylaşımında, manevi farkındalığın arttırılmasında, gelenek ve göreneklerin yaşatılmasında etkili oldukları söylenmektedir. Ancak bu kültür varlıkları zarar görmeye karşı çok hassastır. Zira çalınabilmekte, yurt dışına kaçırılabilmekte veya satılabilmektedir. Taşınmaz somut kültürel miras varlıkları ise; sit alanları, camiler, türbeler, surlar, hamamlar, tiyatrolar kaleler gibi yapıları kapsamaktadır (Ahunbay, 2007, s. 22).

1.2. Somut Olmayan Kültürel Miras

Kültürel miras kavramı, 20. yy.'ın sonlarına kadar uluslararası toplumlar tarafından tam anlamıyla algılanmamıştır. Kültürel mirasın korunmasına ilişkin imzalanmış olan antlaşmalarda genellikle savaş zamanlarında veya barış zamanlarında ülkeler tarafından önem arz eden somut kültürel miras varlıklarıdır. Batı bölgesinde gelişmiş olan kültürel mirasın, görsel, mimari, ekonomik, bilimsel, sanatsal, ekonomik değerler, psikolojik ve estetik kültürel değerlerin tamamıyla ele alınmış olması, kültürel miras tanımının küresel olarak değerinin düzgün bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır (Lenzerini, 2011, s. 102).

SOKÜM gelenekler, görenekler, törenler, dil, el sanatları, maniler, müzikler vs. şeklinde örneklendirilebilmektedir. Kültürel Miras değerlerinin oluşmasında yaşanmış olan ortak olaylar, anılar, yaşam biçimleri ve yaşamış oldukları bölgenin özellikleri etki etmektedir. SOKÜM ortaya çıkmış olduğu toplumun aynı özelliklerini taşımasından dolayı o toplumun aidiyetini de güçlendirmiştir. Devamlı gelişme gösteren ve büyümekte olan toplumlarda SOKÜM tehlikededir. Gelişme göstermiş olan toplumların zamanla değer yargıları, kültürleri ve doğal alanları değişmekte ve zamanla unutulmaktadır. Buna bağlı olarak da toplumlardaki SOKÜM'ün değerini kaybetmesine neden olmaktadır. İnsanların yaşamış oldukları toplum içerisinde aidiyetlik duygusunu hissetmeleri, sosyal hayatta yer edinmeleri, birlik ve beraberliği sağlamaları toplumda uyum içerisinde yaşamaları SOKÜM'ün benimsenmesiyle ilişkilidir (Çelepi, 2016, s. 17-18).

SOKÜM, kaybolma ihtimali olan, soyut, depolanması güç ve manevi değerdir. Somut olan kültürel miras varlıklarına göre, SOKÜM'ün fark edilebilmesi daha zordur. Mimari eserler, tarihi yapılar, tablolar, binalar gibi somut olan kültürel miras varlıklarının yanında geleneksel davranışlar, el sanatları, dil, yöresel yemekler ve törenler gibi değerlere dikkat edebilmek güçtür (Öter ve Ünal, 2011, s. 4).

17 Ekim 2003 tarihinde UNESCO Kültürel Mirasın Korunması sözleşmesinde, SOKÜM şu şekilde sıralanmıştır (www.unesco.org.tr, 2021):

- Sözlü gelenek ve anlatımlar, dil
- Gösteri sanatları

- Toplumsal uygulamalar, törenler, festivaller, ritüeller
- Doğa ile ilgili bilgi ve uygulamalar
- El sanatları

UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşme, geçmişten günümüze aktarılan ve kaybolmaya yüz tutabilecek kültürel değere sahip olan SOKÜM'ün tanımlanması ve korunmasına yönelik, uluslararası geçerliliği olan bir metindir. Sözleşmeyi imzalayan ülkeler korumaya yönelik yapılacak çalışmalarda bu sözleşmeyi esas kabul etmektedirler (Aydoğdu Atasoy ve Arıoğlu, 2015, 113).

17 Ekim 2003 tarihinde UNESCO'nun SOKÜM'ü sıralaması ve SOKÜM kavramını Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ülkemizde hangi unsurları kapsamış olduğu değerler şu şekilde yanıtlanmıştır:

- SOKÜM'ün aktarılmasında taşıma görevi üstlenen dille beraber sözlü olarak yapılan gelenekler, anlatımlar (efsaneler, masallar, destanlar, halk hikâyeleri, fıkralar, atasözleri, vb.)
- Toplumsal etkinlikler, şöenler, ritüeller (düğün, nevruz, nişan, doğum kutlamaları, vb.)
- Gösteri sanatları (kukla, meddah, karagöz, halk oyunları, orta oyunları, vb.)
- Doğa ve evren ile alakalı bilgiler ve uygulamalar (halk hekimliği, geleneksel yemekler, halk meteorolojisi, halk takvimi, vb.)
- El sanatları (telkâri, toprak kaplar, bakırcılık, çinicilik, dokumacılık, halk mimarisi, vb.)

Türkiye'ye ait somut olmayan kültürel miras envanteri oluşturulurken aşağıda belirtilen SOKÜM unsurlarına dikkat edilerek belirlenir (Karabaşı, 2009, s. 181):

- İnsanın hayal gücü ile yaratıcılığına dair izlerin bulunması
- Toplumsal kültürde bir yere ait olması
- Bulunduğu toplumu temsil etmesi
- Kaybolma riski

1.2.1. Türkiye’deki UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Alan Somut Kültürel Miras Varlıkları

Türkiye’ye ait 19 eser UNESCO’nun listesinde yerini almaktadır. Geçici Dünya Miras Listesinde ise Türkiye’ye ait olan 84 tane değer Dünya Miras Listesi’ne aday olarak bulunmaktadır. Ülkelere göre sıralandığında Türkiye, listede 16. sırada bulunmaktadır (www.kulturvarliklari.gov.tr)._Türkiye’ye ait olan ve Dünya Miras Listesinde yerini almış olan 19 tane varlık Tablo 2’de yer almaktadır,

Tablo 2. Dünya Miras Listesi’nde Yer Alan Türkiye Varlıkları

Sayı	Varlık	Şehir	Yıl
1	İstanbul	İstanbul	1985
2	Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası	Sivas	1985
3	Göreme Milli Parkı ve Kapadokya	Nevşehir	1985
4	Hattuşa (Boğazköy) - Hitit Başkenti	Çorum	1986
5	Nemrut Dağı	Adıyaman-Kahta	1987
6	Pamukkale-Hierapolis	Denizli	1988
7	Xanthos-Letoon	Antalya-Muğla	1988
8	Safranbolu Şehri	Karabük	1994
9	Troya Antik Kenti	Çanakkale	1998
10	Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi	Edirne	2011
11	Çatalhöyük Neolitik Kenti	Konya	2012
12	Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı	İzmir	2014
13	Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu	Bursa	2014
14	Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri	Diyarbakır	2015
15	Efes	İzmir	2015
16	Anı Arkeolojik Alanı	Kars	2016
17	Afrodisias	Aydın	2017
18	Göbekli Tepe	Şanlıurfa	2018
19	Arsilantepe Arkeolojik Alanı	Malatya	2021

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022

Dünya Miras Listesinde Eskişehir’e ait kültürel miras varlığı yer almamaktadır. Ancak Geçici Miras Listesinde ise Eskişehir’e ait dört tane kültürel miras varlığı yer almış olup Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Geçici Miras Listesi’nde Yer Alan Eskişehir İline Ait Varlıklar

Sayı	Varlık	Şehir	Yıl
1	Odunpazarı Tarihi Kentsel Sit Alanı	Eskişehir	2012
2	Dağlık Frigya	Kütahya Afyon Eskişehir	2015
3	Sivrihisar Ulu Camii	Eskişehir	2016
4	Anadolu'da Ahşap Çatılı ve Ahşap Sütunlu Camiler	Konya Kastamonu Eskişehir Afyonkarahisar Ankara	2018

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022

Ülke sıralamasına göre Türkiye’nin bulunmuş olduğu konum ise Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Dünya Miras Listesi Ülkeler Sıralaması

Sayı	Ülkeler	Varlık Sayısı	Sayı	Ülkeler	Varlık Sayısı
1	İtalya	58	11	Japonya	25
2	Çin	56	12	Amerika Birleşik Devletleri	24
3	Almanya	51	13	Brezilya	23
4	İspanya	49	14	Avusturya	20
5	Fransa	49	15	Kanada	20
6	Hindistan	40	16	Türkiye	19
7	Meksika	35	17	Yunanistan	18
8	Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	33	18	Polonya	17
9	Rusya federasyonu	30	19	Portekiz	17
10	İran	26	20	Kore	15

Kaynak: UNESCO, www.whc.unesco.org (16.05.2022a)

Bölgelere göre Dünya Mirası Varlıklarının sayısı Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5. Dünya Mirası Listesi Bölgesel Dağılım

Bölgeler	Miras alanı
Latin Amerika/Karayipler	146
Avrupa/Kuzey Amerika	545
Asya/Pasifik	277
Arap Ülkeleri	88
Afrika	98

Kaynak: UNESCO, www.unesco.org (16.05.2022b)

2. KÜLTÜREL MİRASIN ÖNEMİ

Kültürel miras geçmişte yaşamış olan toplumla bugünkü toplum arasında bir ilişki kurmuş olmasından dolayı önem arz etmektedir. İnsanlar yaşamları boyunca birbirlerinden ve çevresindeki unsurlardan etkilenecek kültürün gelişmesini sağlamıştır. Bu yüzden insanların yaşam biçimleri, yetiştirilme tarzlarına etki etmektedir. İnsanların içinde bulunduğu sosyal yaşam, dini, okumuş olduğu kitaplar ve büyüklerinden dinlemiş olduğu hikayeler birer kültürel miras niteliğindedir. Kültürel miras yaşam boyunca değer verilen şeyler kadar öneme sahip olup insan hayatının kanıtı durumundadır (Aksoy ve Enlil, 2012, 8).

Kültürel miras geçmişte yaşanmış olayları, toplumun etkilenmesinde ve gelecek kuşaklara aktarılmasında kanıt niteliğindedir. Kültürel miras geçmiş değerlerin aktarılmasını sağlamakta ve simgeleme şekli ile somutlaştırmaktadır. Bu niteliği ile sözlü anlatım yolunun da bütünleyicisi olmakta, kültürel mirasın önemi ve korunmasının da gerektiğini vurgulanmaktadır (Sarıkaya Levent, 2011, s. 115). Kültürel mirasın önem kazanması, toplumların geçmişiyle bağ kurup, kültürel mirasla somutluk kazanıyor olmasıyla mümkündür. Kültürel miras, insan yaşamı sürdükçe çeşitlilik göstermekte ve kapsamı da genişlemektedir. Fakat kültürel miras varlıklarının çeşitli olması bazı kültürel miras değerlerinin fark edilmemesine yol açabilmektedir. Bunun sebebi ise toplumların hassasiyetinin ve kültürel miras varlıklarının belirlenmesidir (Aksoy ve Enlil, 2012, s. 8). Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün “*Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.*” sözü ile toplumun kültürel değerlerinin bilinmesi gerektiği belirtilmektedir (Çelepi, 2016, s. 16). Zira kültürel miras unsurları, toplumların bir gerçeği olarak sosyal yaşamı düzenleyen ve belirleyen olgudur.

Teknoloji, sanayi, hizmet ve küreselleşme gibi kavramların zamanla yaygınlaşması ve kırsal alanlarda geçim faaliyetlerinin öneminin zamanla kaybolması, ekonomik olarak zorlukların artmasına sebep olmuştur. Sanayi, teknoloji gibi unsurlardan geri kalmış olan kırsal kesimlerdeki yerel halk, yaşam koşullarını daha kolay sağlayabilmek için zamanla turizmi araç olarak görmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak turizmdeki çekicilik unsurlarını arttırmak için doğal güzellikleri ve kültürel çekicilikleri turist kazanmak amacıyla kullanılabilmektedir (Bahçe, 2009, s.

1). Kısaca kültürel değerler turizmle beraber farklı bir boyut kazanmış ve kültürel değerler geçmiş ile bugün arasında bağ kurmasının yanında ekonomik olarak da değer almıştır. Bu yüzden ülkeler turizmden gelir sağlayabilmek, yaşam koşullarını iyileştirmek, kalkınma sağlayabilmek amacıyla turizmin bütün çeşitlerinden faydalanmaktadır (Golzardi, Sarvaramini, Sadatasılan ve Sarvaramini, 2012, 863).

Kültürel mirasın öneminden söz ederken hangi topluma ve kime ait olduğuna dair iki görüşten bahsedilmiştir. Bu görüşlerden biri “*evrensellik*” olup, bu görüşe göre kültürel miras sadece tek bir devlete veya tek ulusa ait değildir. Zira kültürel miras değerlerinin insanlar için ortak bir miras olduğunu, bunun için daha özenle korunması gerektiğini ve sergilenmek amacıyla başka ülkelere götürülebileceğini savunmaktadır. Bu görüşü savunan ülkeler ekonomik açıdan daha güçlü, fakat kültürel değerler açısından zayıf ülkelerdir. İkinci ise “*milliyetçi*” görüşüdür. Bu görüşe göre kültürel miras unsurları toplumun yaşantısını, özelliklerini, toplumun karakterini yansıtmakta olup, tek bir topluma ve devlete aittir. Zira kültürel değerlerin oluşmasında, coğrafya, sosyal yaşam ve tarihle bir bütün olduğu için kültürel değerler olduğu ülkede korunmalı ve muhafaza edilmelidir (Ünsal ve Pulhan, 2012, 35).

UNESCO, kültürel miras unsurlarının, hangi topluma ve kime ait olduğuna dair milliyetçi görüşü benimsemiş olduğu 1970’te kültürel mirasın illegal yollarla ithalatının sağlanamaması ve yasaklamasıyla ilgili bir sözleşmeyi onaylamasıyla ilişkilendirilebilmektedir. Bu sözleşmeye göre kültürel mirasın hangi topluma ait olduğunu tespit etmek ve kültürel mirasın illegal yollarla ithalatının yapılmasını önleyerek ülkeleri kültürel miras değerlerinden yoksun kalmasını engellemek amaçlanmıştır.

3. KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI

Bir tarihi bölgeyi korumanın sebebi, tarihsel eserleri koruyarak kültürel mirasın günümüzle bütünleşmesini sağlamaktır. Tarihsel yapıları ve alanları koruma kavramı daha öncesine göre gelişme göstermiş olsa da bugün kullanımından farklı olarak, sadece ömrünü uzatıp, daha çok faydalanmak anlamını taşımaktaydı. Bugün ise geçmişinde kültürel olarak bir konuma sahip olmayan ve zamanla dokunulmazlık

konumuna gelen tarihi alanlar vardır. Tarihi alanların ve yapıların işlevselliklerinin dışında, kültürel değerlerini ve estetiklerini gelecek kuşaklara aktarılma endişeleri bu durumun önüne geçme düşüncesini ortaya çıkarmıştır.

Kültür ile miras turizmi, turizmde hızlı bir gelişme gösteren ve turizm için önem arz eden bileşenler olarak görülmektedir (Poria, Butle ve Airey, 2003). Kültürel mirasın turizm için çekicilik unsuru olmasının temel amaçları; turizme ev sahipliği yapmış olan yerel halkın yaşam koşullarını iyileştirmek, destinasyonun çekiciliğini arttırmak, topluma ait olan kültürel değerler hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamak ve bu miras değerlerini dış tehditlere karşı koruyabilmektir (Binoy, 2011).

Dünyada sürekli olarak gelişim gösteren turizm sektörü yapısı gereği kültürel ve doğal varlıklarla bir etkileşim içerisinde. Ayrıca turizm sektörü sürekli olarak doğal ve kültürel kaynaklara gereksinim duymaktadır. Bir bölgenin turizm varlığından ve sürdürülebilirliğinden bahsedebilmek için bölgenin sahip olduğu doğal ve kültürel varlıkların korunması gerektiğinden söz edilmektedir. Turizmin gerçekleştiği bölgelerde istihdam, alt yapıdaki iyileştirmeler, ticaretin gelişmesi ve bölgenin kalkınması gibi olumlu etkiler yer almaktadır. Fakat turizmin gerçekleşmiş olduğu bu bölgelerde olumsuz etkilerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çünkü yaratacağı olumsuzluklara karşı önlem alınmadığı takdirde turist, yerel halk ve kaynaklar zor durumda kalabilmektedir. Bölgedeki tarihi, kültürel ve doğal kaynakların olumsuzluk yaratan durumlardan zarar görmesini en aza indirilmesi ve varlıkların devamlılığının sağlanmasına turizm sürdürülebilirliği ile mümkün olmaktadır (Çelikkanat, 2015, s. 30).

Kültürel mirasın korunmasına ilişkin birden fazla uluslararası sözleşme bulunmaktadır. Bu sözleşmelerin yapılmasına, uluslararası önem verilmesine ve kültürel mirasın korunmasına 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa kentlerinin yaşamış olduğu büyük yıkımlar etkili olmuştur. Savaş süresinde sivil yapılarla birlikte mimari eserler de zarar görmüştür. Savaş sonrasında yapılan bakım, yıkım, onarım çalışmaları ve yapılan kentsel dönüşümler halkın kendisine ve yaşam biçimlerine zarar vermiştir. Savaş sonrası bu netice ile sadece anıtsal eserlerin korunması gerektiği değil, kültürel anlam yüklenmiş olan sivil yapıtların da

korunması gerektiği düşünülmüştür (Şahin, 2013, s. 17-20). 1964 de Venedik Tüzüğü ile beraber sivil yapıların da koruma altına alınmış olması kesinlik kazanmıştır. İmzalanmış olan bu tüzüğe göre kentsel alanların da sit alanı olabileceği ve korunması gerektiği kesinleşmiştir. Mirasın korunmasına yönelik yapılmış olan bir başka değişiklik ise UNESCO'nun 1972 yılında yapmış olduğu Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına yönelik sözleşmedir. Bu sözleşmede yer alan ülkeler sözleşmenin şartlarını yerine getirmekle yükümlüdür. Bu sözleşmeyle beraber ülkeler kendilerine ait kültürel miras varlıklarını belirlemek, onarmak, korumak ve devamlılığını sağlayabilmek gibi görevleri kabul etmiştir. Sözleşme ayrıca doğal oluşumları, peyzajları ve insana ait tüm değerleri miras olarak tanımlamıştır (Aksoy ve Enlil, 2012, s. 5).

Kültürel mirasın korunması adına yapılmış olan anlaşmalardan önemli olanlar ise (Ünsal ve Pulhan, 2012, s. 38):

- Lahey Sözleşmesi 1954 (Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Varlıkların Korunması)
- UNIDROIT Sözleşmesi 1995 (Yasa Dışı Olarak İthal Edilmiş Kültürel Varlıkların İadesi)
- 2001 Sualtı Kültürel Mirasın Korunması Adına Yapılan Sözleşme
- 2003 SOKÜM' ün Korunmasına Yönelik Yapılan Sözleşme
- 1954 Avrupa Kültür Sözleşmesi
- 1975 Avrupa Mimari Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi'dir.

4. KÜLTÜREL MİRAS VE TURİZM İLİŞKİSİ

Turizm ile kültür arasındaki ilişki; turistlerin gitmiş oldukları bölge halkının üzerinde kültürü etkilemeleri üzerine ve kültürlerin turizmin çekicilik unsuru olduğu şeklinde iki görüş vardır (Usta, 2001, s. 87). Gelişmiş olan teknoloji, internet ve küreselleşmeyle beraber tanıma, öğrenme, merak artmış ve buna bağlı olarak kültürel turizm hareketliliği ortaya çıkmıştır (Nuryanti,1996, s. 255). Başka bir ülkeye ait olan festivaller, tarihi yerler, sergiler, folklor gibi ve onların yaşam şekillerini öğrenmek, kültürel değerlerini tanımak adına yapılmış olan gezilere kültürel turizm

hareketliliği denilmektedir (Aydın, 1990, s. 27). İnsanlar geçmişin izlerini, eski anıtları, geçmiş medeniyetleri ve kültürlerini görmenin dışında başka topluma ait olan, yerel insanların yaşam şekillerine ve kültürlerine de ilgileri artmıştır. Bu nedenle turizm ve kültürel miras bir ilişki içerisinde. Turizmi yıllara yaymak, dinamik hale getirmek, kültürü tanıtmak, koruyarak sürdürülebilirliğini sağlamak, kültür turizminin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Emekli, 2006, s. 54).

Kültür turizmin sağlamış olduğu ekonomik gelir, kültürel değerlerin korunmasına da katkı sağlanmaktadır. Kültürel değerlerin korunması ve sürdürülebilirliği ise kültürel turizm hareketliliğine yol açmaktadır. Turizmde planlama yapılması bu durumun sağlanabilmesi için önemlidir (Vatan ve Zengin, 2015, s. 636). Turistik ürünleri ve doğal güzellikleri bakımından çekicilik oluşturamayan bölgeler, kendilerini kültürel değerleri ile gösterebilir. Kültürel varlıklarıyla ilgi uyandıran, eskiye ait değerlerin bulunduğu bir bölgenin bu özelliklerinden dolayı turist çekmesi söz konusudur. Kısaca kültürel miras, kaynaklar açısından kısıtlı olan bir bölgenin, turizm açısından ilgi görmesini sağlamaktadır (Öter ve Ünal, 2011, s. 6).

5. KÜLTÜREL MİRASIN TURİZM AMAÇLI KULLANILMASI

Kültürel turizm sürekli olarak önem kazanmaktadır. İnsanlar farklı toplumların kendilerine has eski yapılarını, geleneklerini, yemeklerini, yaşam şekillerini ve el sanatları gibi taşınabilir yahut taşınamaz olan kültürel değerlerini görmek, tanımak ve öğrenmek istemektedir. Bu nedenle insanlar kültür turizmine karşı önem göstermektedirler. İnsanların bu istekleri turizmin alt kolu olan kültür turizminin zaman içerisinde gelişim göstermesine ve öneminin artmasına neden olmaktadır. Kültürel miras değerleri ait oldukları toplumun özelliklerini yansıttığından dolayı yerinde incelenmesi daha etkili olmaktadır (Kozak, Tören ve Demiral, 2012, s. 73).

İnsanlar kültür turizmine katılarak farklı toplumları tanımaktadırlar. Ayrıca gitmiş oldukları bölgenin kültürel değerlerini tanıyarak ve yaşayarak öğrenmektedirler. Fakat kültürel turizm hareketliliğinin bulunduğu bölgenin kültürel

turizm açısından gelişmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi turistlere sunulmuş olan ürün ve hizmetin kalitesi ve niteliği ile doğru orantılıdır (Bahçe, 2009, s. 5).

Kültürel turizm hareketliliğini yoğun olarak yaşayan Fransa kültürel miras adına gerçekleştirmiş oldukları politikada 3 sorun üzerine yoğunlaşmışlardır. Turizm ile kültürel miras arasında yaşanan bu sorunlar fazla turistik tüketim, fosilleşme ve bayağılaşma olarak tanımlanmıştır. Fazla turistik tüketim taşıma kapasitesinin fazla olmasıyla kültürel mirasın yıprandığı ile ilgilidir. Fosilleşme kültürel varlıkların toplumla bağdaştırılmadan korumaya alınmasıdır. Bayağılaşma ise kültürel mirasın çeşitli ve yaygın olmasından kaynaklı, kültürel olarak değeri bulunmayan varlıkların da kültürel miras olarak tanımlanmasıdır (Öter ve Ünal, 2011, s. 5).

Fransa'nın da politikasında yer aldığı gibi kültürel mirasın turizm için kullanılması birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Kültürel miras değerleri karşılaşmış oldukları bu sorunlar karşısında kültürel değerlerini ve özgün yapılarını kaybedebilirler. Bu sebeple kültürel mirası oluşturan yerel halkın kültürlerini turizm için kullanırken, düşüncelerini ve yapılarını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Turizm hareketini yerel halka göre biçimlendirmek mirasın da korunmasını da sağlayacaktır (Sheldon ve Abenoja, 2001, s. 435). Çünkü halk da diğer turistik ürünler ve doğa gibi turizm için arz kaynağı sayılmakta olup turizmin etkilerinden etkilenmektedir. Bu sebeple kültürel mirasın korunabilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için yerel halk da turizm planlamalarına dahil edilmeli ve düşüncelerine önem verilmelidir (Akova, 2006, s. 3). Çünkü turizm planlamalarına dahil edilen yerel halk, turizm hareketliliğinin gerçekleşmesinden dolayı ortaya çıkabilecek sorunların azalmasına katkı sağlamaktadır.

5.1. Turizmin Kültürel Miras Üzerindeki Olumlu Etkileri

Turizmin, kültürel miras üzerindeki en önemli etkilerinden birisi yerel halka istihdam olanakları sağlayarak yaşam standartlarını yükseltmesi gibi ekonomik etkilerinin olmasıdır. Sağlamış olduğu ekonomik kalkınmayla birlikte sosyo-kültürel kalkınmaya da etki etmektedir. Kültür turizminden sağlanan ekonomik kazanç, kültürel mirasın korunması için ihtiyaç duyulan finansal desteği de sağlamaktadır. Kültürel mirası ve çevreyi korumaya yönelik yapılan harcamalar, uzun dönemde

ekonomik yönden gelişim göstermesine neden olmaktadır. Bu açıdan kültürel miras ve kültür turizmi, ekonomik gelişme ve sürdürülebilirlik açısından birbirine ihtiyaç duymaktadır (Akgül, 2003, s. 63).

Turizmle birlikte geleneksel kültür canlandırılabilir, gelir seviyesine olumlu yönden katkı sağlayabilir ve kültürel açıdan ise turistlerle ve yerel halk arasında bilgi paylaşımına etki edebilir (Mckercher ve Cros, 2002, s. 62).

Turizm, tarihi değeri bulunan eski yapıların yeni kimlikleriyle yaşamlarını sürdürebilmeleri adına düzenlemelerin yapılması yönünde teşvik etmektedir. Bir bakıma eski yapıların değerini koruyarak modern görünüme kavuşmaları açısından etkin rol oynamaktadır. Bu sayede turizmde çekicilikleri artırılmaktadır (Kousis, 2000, s. 471).

Turistlerin, kültürel miras alanlarını ziyaret etmeleri yerel halka ve yerel yönetimlere birçok açıdan fayda sağlamaktadır. Öncelikli olarak doğal, tarihi ve kültürel alanlar korunma altına alınmıştır. Ayrıca kültür ya da miras turizmi hem turistlerin hem de yerel halkın bulundukları bölgenin kültürü ve tarihi hakkında bilgi edinmeleri açısından önem arz etmektedir (Huh, 2002, s. 8).

Turistlerin, ziyarette bulundukları bir bölgede çevreye olan önemlerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu açıdan, birçok ülke doğal çevrelerini korumak adına çok sayıda önlemler almaktadır. Çünkü uluslararası turizmde talebin artışı ve sürdürülebilirliği çevresel değerlerin varlığı ile mümkündür. Bu açıdan alınmış olan önlemlerin nitelik ve boyutları ülkelere göre farklılık göstermektedir. Örneğin; Zimbabwe hükümetinde, turizm sektörünün gelişme göstermesiyle, çevreyi korumak ve iyileştirmek için politikalar uygulamaya başlamıştır (Troel, Burch, Cassar ve Schang, 2005, s. 68).

5.2. Turizmin Kültürel Miras Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Turizmin, kültürel miras unsurları üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkiler şu başlıklar altında yer almaktadır (Mckercher ve Cros, 2002, s. 60-61):

- *Turistlerin aşırı kullanımı:* Bu sorun, yerel halkın yer değiştirmesine, çöp ve trafik sorunlarına, gürültüye ve kültürel varlık gibi kaynakların aşırı kullanımına yol açmaktadır.

- *Turizme bağımlılık*; toplumların çoğu diğer endüstrilere kıyasla turizme bağımlı hale gelmektedir. Bu durum geleneksel faaliyetlerini ve özgünlüklerini kaybetmelerine neden olmaktadır.
- *Turist davranışı*: Turistlerin saygısız tavırlar sergilemesi, yerel geleneklere olan saygılarını ve nezaketleri yitirmeleri ve görgü kurallarına uymamaları yerel kültürü olumsuz etkilemektedir. Turistlerin sergilemiş oldukları bu davranışlar, ziyaret ettikleri yörenin kutsal kabul ettikleri çok sayıda kültür varlıklarını ve alanları kirletmelerine sebep olmaktadır.
- *Düzenlenmemiş turizm altyapısı*: Bu durum, toplum yaşamını kolaylaştıracak özellikleri içermektedir. Turizmin gelişim göstermiş olduğu bölgelerde, planlı bir alt yapının geliştirilmemiş olması çevresel değerlerin tahribatına ve turistlerin memnuniyetsizliğine yol açmaktadır. Görsel cazibe merkezleri, turistlerin seyahat deneyimlerini arttırmaktadır. Turistlerin seyahatlerini gerçekleştirdikleri bölgelerin alt yapısının iyi olması, turistlerin memnuniyetlik düzeylerinin artmasına neden olmaktadır.
- *Kültürel değerler arasında kontrolün kaybedilmesi* Toplumlar; sanat anlayışlarını, geleneksel değerlerini, müziklerini veya sanatlarının altında yatan öz değerlerini yasalar çerçevesinde koruyamadıklarında ya da telif haklarını ihlal etmeleri halinde kültürel özelliklerini kaybetme riskiyle karşılaşabilirler.
- *Varlıkların fiziksel olarak bozulması*: Bu durum genellikle, gençler tarafından kültürel varlık değerinin anlaşılmaması ve göz ardı edilmesi durumunda ya da turizmin gelişme göstermiş olduğu bölgelerde daha önceden bir alt yapının planlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Ayrıca turistik festivaller ve düzenlenen etkinlikler, tarihi değer taşıyan birçok yapının bozulmasına sebep olmaktadır. Tarihi hükümet binaları ve tiyatro alanları gibi yerel halkın kültürünü yansıtan yerlerde düzenlenen faaliyetler bu yerlerin tarihi değerlerinin azalmasına neden olmaktadır. Çünkü ziyaretçiler, tarihi değeri bulunan binalara fiziksel olarak zarar verebilmektedir (Engelhardt, Jamieson, Kaldun, Koch-Schulte, Sunalai ve Meleisea, 2004, s. 55).

Turistik değeri bulunan bölgeler açısından kültürel miras varlıkları büyük öneme sahiptir. Ancak bu kültür varlıkları çekiciliklerini yitirmeleri durumunda bölge ve ülke açısından olumsuz etkileri söz konusudur. Bu nedenle turistik bölgelerde yaşayan yerel halkın, kendilerine ait olan kültürel varlıkları korumaları gereklidir (Jamieson, 2000, s. 10).

Kültür kavramının özü, “koruma” algısını da içermektedir. Koruma konusunda farkındalık oluşturmaya yardımcı olacak etkinliklerin başında, toplumların sahip oldukları kültürel varlıkları korumaları kendilerine ve geçmişlerine saygı duyduğu anlamına gelmektedir (Önal, 2003, s. 27).

Kültür turizmi, sürdürülebilirlik ilkelerine ve politikalarına dayalı şekilde geliştirilmezse toplum kültürünü olumsuz yönde etkilemektedir. 2002 senesinde Konya’daki kültür turizmine yönelik yapılan bir çalışmada, geleneksel kültürün hızlı bir şekilde değişim gösterdiği tespit edilmiştir. Yerel halkın yaşam tarzında, yemek kültüründe ve yerel danslarında farklılıkların olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ondimu, 2002, s. 1041-1042). Bu doğrultuda yerel toplumların temel değerlerini zedelemeyen iyi bir planlama ve gelişim sağlanmalıdır. Ayrıca hükümetler tarafından uygulanan planlamaların toplumların kültürel özelliklerini kaybetmemelerine yönelik uygulayıcı olmalıdır.

6. KÜLTÜREL MİRASIN BOYUTLARI

Kültürel miras kavramı ele alındığında; sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel yönden boyutların olduğu görülmektedir. Bu bölümde sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel yönden boyutları ele alınmıştır.

6.1. Kültürel Boyut

Kültür, bir toplumun kimliğini taşıyan maddi ve manevi değerlerden ve geleneklerden oluşan bir yaşam biçimidir. Bu doğrultuda dil, din, ahlak, hukuk, gelenek, davranış, zevk, sanat, ekonomik ve felsefi unsurlar, toplumun oluşturduğu kültürel değerlerdir. Tüm bu kültürel değerler aynı zamanda turistik çekiciliklerin bir parçasıdır. Toplumsal gelişmeyle birlikte farklı değerlerden oluşan kültürel ve sanatsal unsurlar, ulusal kültür mirasını oluşturmaktadır. Bu miras unsurları, önemli

bir turizm kaynağı olduğu için korunması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Toplumların kültürel mirası ve tarihsel kaynakları, kültürel turizm hareketliliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Emekli, 2006, s. 56).

Kültür ve turizm ilişkisine bakıldığında, kültürün turizm hareketliliğine yol açtığı ve turistlerin gitmiş oldukları bölgelerin kültüründen etkilendiğı görölmektedir. Bu açıdan turizm, insanlar ve toplum arasındaki kültürel bağları güçlendiren bir olay taşıyıcısı olarak görölmekte ve insanların birbirlerini daha iyi anlamalarında önemli bir rol oynamaktadır (Usta, 2001:87,165).

Turizmin kültürel boyutta olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır (Huh, 2002: 8). Toplumlar ulusal miras olarak gördükleri kültürel, doğal ve tarihi değerleri koruma görevi üstlenmektedir. Yerel halk ile turistler bölgenin kültürü ve tarihi hakkında bilgi edinebilmektedir. Bireyler edindikleri bilgileri turistlerle paylaşabilmektedir (Türkeri ve Göltaş, 2016).

Kültürel anlamda olumsuz etkileri ise yerel halkın kültürünü yansıtan tarihi yapılar, tiyatro alanları vb. yerlerde yapılan festivaller, ziyaretçilerin neden olduğu fiziksel zararlar nedeniyle zamanla değerini kaybedebilmektedir (Engelhardt vd., 200: 55). Bir toplum sadece turizme bağlıysa, geleneksel faaliyetlerini ve özgünlüğünü de kaybedebilmektedir. Yöreye gelen turistlerin ilgisiz davranması, yerel geleneklere saygı ve nezaket göstermemesi, görgü kurallarını göz ardı etmesi yerel kültür üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir (Uygur ve Baykan, 2007: 14)

6.2. Sosyal Boyut

Turizm, farklı sosyal ve kültürel yapıya sahip toplumların, birbirleriyle ilişkiler kurmasına ve farklı bilgi, gelenek, göreneklere sahip insanlar arasında etkileşime neden olmaktadır. Turizm zaman içerisinde, ahlak anlayışının, sosyal yapının ve toplumsal davranış kalıplarının değişimine yol açmaktadır. Ayrıca toplumların birbirleri aralarındaki dünya görüş farklılıkları, insanların anlayış ve algılarını etkileyen toplumsal bir olaydır. Turistlerin farklı ülkelere gitmeleri neticesinde meydana gelen etkileşim ve değişimler, turizm olayının doğuşunda ya da gelişmesinde etkili olmaktadır. Turizm olayının doğuşunda ya da gelişmesinde etkili

olan sosyal faktörler ve etkiler turizm sosyolojisi adı altında incelenmektedir (Barutçugil,1989:18; Kozak vd., 2001:9-10).

İnsan hayatındaki önemli koşullardan biri gruplar halinde yaşamalarıdır (Bahar, 2011). İnsanların gruplar halinde yaşamalarında birbirleriyle temaslarının artmış olması, toplumsal yapıda önemli değişikliklere neden olmaktadır. Ayrıca turizmin gelişim göstermesi, doğrudan ya da dolaylı olarak temasa neden olduğu için bireysel anlayış, değer, ahlak tutumları ve geleneksel unsurlarda da değişime neden olmaktadır (Civelek, 2010). Bu değişiklikler toplumların, yerel ve kültürel mirasın koruma bilincini arttırması ve kültürlerarası anlayışı sağlamak gibi olumlu etkisinin olduğu gibi yerel halkın memnuniyetsizliği, turistlere tepki gösterme ve bakış açıları gibi olumsuz etkilere de neden olmaktadır (Weaver ve Lawton, 2014).

Kültür unsurlarının toplumsal katkısında dikkat çeken bir diğer unsur ise kuşaklar arasında ki ilişkinin ve karşılıklı anlayışın oluşmasıdır. Kültürel değerlerine bağlı olan insanlar, bu değerlerin yaratıcıları olan atalarına karşı daha bağlı, saygılı ve hoşgörülü olmaktadır. Bu tutum aile ve çevre bağlarını güçlendirmektedir. Sahip olunan kültürel değerler, aynı zamanda toplumların suç işleme eğilimlerini düşürmektedir. Bunun sebebi ise kültürel miras unsurlarının sebep olduğu kültürel turizm hareketiyle yerel halkın refah seviyesinin artması ve daha iyi bir yaşam sürmek istemeleridir. Aynı zamanda kentlerin kültürel yaşam merkezlerinde yapılacak herhangi bir iyileştirme, toplumsal tabakaların birbirinden ayrılmasını ve bu grupların bir arada yaşamalarını engellemektedir (Yeter, 2008).

Kültür değerlerin korunması sadece toplumların gelişmesine, maddi yönden kazanç elde etmelerine, kullanım amacına yönelik var olan unsurların kullanılmadığının da vurgulanması gerekmektedir. Kültürel unsurların korunması, sadece elle tutulur somut varlıkları değil, soyut değerlerin de korunmasını kapsamaktadır. Özetlemek gerekirse bu kültür varlıklarından maddi gelir elde etme amacından sıyrılması gereklidir. Aynı zamanda soyut değerleri ve somut varlıkları koruyarak sürdürülebilir sosyal kalkınma yoluyla toplum tarafından benimsenmesi amaçlanmalıdır (Bademli, 2005, s. 11).

6.3. Ekonomik Boyut

Kültürel miras sosyal, kültürel, tarihsel ve toplumsal değerler dışında bölgesel ve ulusal ekonominin de önemli bir parçasıdır. Türkiye gibi tarihi ve arkeolojik sit alanları açısından zengin bölgelerde kültürel miras, genelde turizmde, özelde ise miras turizminde önemli bir rol oynamaktadır. Böylece turizmi, kültür ve mirasla birleştirmek, yerel halka ve ü ekonomiye önemli faydalar sunmaktadır (Lussetyowati, 2015).

Mirasla alakalı olan tüm faaliyetler, çevresel ve sosyo-kültürel değerlerin, miras alanlarındaki kullanımına dayanmaktadır. Bunun yanında turistleri çekmek açısından potansiyelde yaratmaktadır. Doğal ve kültürel değerler üzerine yapılmış olan yatırımlar, yerel ekonomiye yalnız kültürel tüketim yönünden değil istihdam yaratma ve gelir biçimi açısından da fayda sağlamaktadır (Ghazali, 2011, s. 48).

Kültürel mirasın, ekonomik açıdan önemini fark eden dünya çapında birçok ülke, turizmin önemli yapı taşlarından olan miras turizmini geliştirmek ve desteklemek için gelişme göstermiştir. Son dönemlerde kültürel mirasa yönelik artmakta olan ilgi, birçok değişikliğe ve önemli etkileşimlere yol açmaktadır (Timothy, 2014). Miras turizminin asıl amacı, bölgesel kültürü ve mirası korumaktır. Aynı zamanda bölgeye gelen ziyaretçilerle kültürü ve mirası paylaşarak turizme ekonomik yönden fayda sağlamaktır (Lussetyowati, 2008).

Turizm sektörü, bölgelerin kısa süre içerisinde ekonomik açıdan kalkınmasına katkı sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Sağlamış olduğu finansal faydalar, uzun vadeli planlar aracılığıyla kısa vadede gerçekleştirilmektedir. Ayrıca bulunduğu bölgede iş olanakları yarattığı için yalnız bölgenin değil aynı zamanda ülkenin gelirini de arttırmaktadır. Kültürel miras turizminin geliştirilmesi için yapılan yatırımlar sadece ziyaretçileri değil bölgede yaşayan yerel halkı da yakından ilgilendirmektedir (Abacılar, 2008, s. 20).

Turizmin nerede büyüme gösterdiğine bakılmaksızın, sağlamış olduğu ekonomik faydaları, topluluklar ve bölgeler için fırsat yarattığı görülmektedir. Dünyanın birçok ülkesinde turizmi, gelişim aracı olarak kullanmak için büyük bir istek söz konusudur. Kültürel mirasa sahip ve kültürel miras bakımından uluslararası ilgi gören birçok ülke, kalkınma aracı olarak kültürel miras turizmine

odaklanmaktadır. Miras turizminden kaçınan destinasyonlar, son zamanlarda deniz-kum-güneş turizmi yanında, toplum kültürlerine vurgu yapmaya başlamıştır. İnsanların zaman içerisinde geçmişe olan ilgilerinin değişmesi, geçmiş tarihi daha doğru ve kapsamlı yorumlamak ve günlük hayatın daha yerellerini görmek istemelerine yol açmıştır. İnsanlardaki bu istekle beraber turizm sektörü, kültürel miras unsurlarından daha fazla yararlanacağı anlamına gelmektedir (Timothy, 2014).

6.4. Çevresel Boyutu

Çevresel boyut (doğal ve kültürel kaynaklar) ve turizm birbirleri ile yakından ilişkilidir. Turizm sektörünün devamlılığının sağlanabilmesi açısından kültürel ve doğal kaynakların korunması ya da geliştirilmesi turizm sektörü için önemli bir araçtır (Uslu ve Kiper, 2006, s. 306). Turistik değer taşıyan destinasyonlarda, doğal çekicilikler (deniz, manzara, iklim, su kaynakları, jeolojik oluşumlar), mimari çekicilikler (mimari ve sanatsal yapılar, alışveriş merkezleri, eğlence parkları) ve sosyo-kültürel çekicilikler (yemek kültürü, tarih, sanat, folklor gibi) destinasyonların seçimine etki eden faktörler arasında yer almaktadır (Kocaman, 2012, s. 21-22). Ayrıca bölgelerin ve ülkelerin sahip olduğu kültürel miras varlıkları turistler açısından önemli çekim unsurları olmasının yanında bir destinasyonu diğer bir destinasyondan ayırarak tercih edilmesinde çok fazla rol oynamaktadır (Mercan ve Kazancı, 2009, s. 116).

Turizmin çevresel açıdan olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Olumlu etkileri; turizmin gelişme gösterdiği bölgelerde çevre duyarlılığının oluşması, kültürel veya tarihi değerlerin tahribatının önlenmesi ve çevrenin gelişimine katkı sağlaması yönünden turizm sektörü büyük paya sahiptir. Çevre ve turizm iç içe olmasının yanında birbirlerini beslemektedir (Avcıkurt, 2017, s. 50). Turizm sektörü, yerel kalkınma açısından önemli yere sahip olan kültürel miras varlıklarının ön plana çıkarılmasına, restore edilmesine ve geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Turizm, kent veya bir bölgenin kendine has özelliklerine yeni değerler kazandırmaktadır (Anonymus, 2005'dan akt. Uslu ve Kiper, 2006, s. 306). Örneğin, İstanbul- Soğukçeşme Sokağı, Yerebatan Sarayı ve Hidiv Kasrı gibi çok sayıda hanlar, sarnıçlar, kışlalar, kaleler restore edilerek yeni işlevler

kazandırılmıştır. Bu kültürel miras varlıkları günümüze kazandırılan turizm çalışmalarının birer örneğidir (Akpınar 2003).

Turizmin çevresel açıdan olumsuz etkileri ise havaalanları ve yollar için yapılan altyapı çalışmaları, tatil köyleri, restoranlar, golf sahaları, marinalar ve oteller gibi turizm tesisleri çevresel kaynakların zaman içerisinde yok olmasına sebep olmaktadır (Sunlu vd., 2003, s. 263). Ayrıca turizmin sürdürülebilirliğini sağlayabilmek için turizmin gelişme sınırları belirlenmeli ve bu sınırları aşmamak adına taşıma kapasitesi dikkate alınmalıdır (Sezer,2021, s. 42). Kültürel miras bakımından önem arz eden çevreler, ancak iyi bir şekilde korunduğunda ve yönetildiğinde sürdürülebilirliği mümkündür. Bu açıdan bu alanların korunması ve geliştirilmesi önemlidir. Turizm açısından kontrolsüz ve plansız bir gelişim, kültürel miras varlıklarının, taşıma kapasitesi üzerinde kullanımına neden olmaktadır. Tarihi kentlerde ve önemli anıtsal yapılar üzerinde yoğunlaşan turistler, bu eserlerin yapılmış olduğu dönemin tasarımından uzaklaşmasına ve fiziksel yönden hasarlara neden olmaktadır (Kolcu, 1993).

7. YEREL HALK VE TURİZM İLİŞKİSİ

Dünyada Fransa, İspanya, Yunanistan ve İtalya gibi ülkeler turizm sayesinde yüksek gelirler elde etmektedir. Turizm sektörünün bu ülkelerde gelişmiş olmasının sebebi doğal güzellikler, kültürel varlıklar ve tarihi dokuların olmasının yanında yerel halkın da turiste karşı olan tutumları ve yaklaşımlarının olumlu yönde olmasıdır. Türkiye diğer ülkelere göre doğal güzellikler, kültürel değerler ve tarihi dokular bakımından zengin olmasına karşı, turizmden elde etmiş olduğumuz gelir yerel halkın desteğini tam olarak alamadığımızdan dolayı daha azdır (Cengiz ve Kırkbir, 2007, s. 20).

Yerel halk her zaman turizmin gelişmesinde temel unsur olmalıdır. Geçmişten bugüne kadar yapılmış çalışmalar yerel halkın turizme bakışını, davranışlarını ve tutumlarını vurgular niteliktedir. Yerel halkın turizme olan bakış açıları ve turizm sektörüne destek verip, vermeyecekleri yeteri kadar anlaşılırsa turizmin olumsuz etkileri en az seviyeye indirebilecek veya en üst seviyelere yükseltebilecek gelişmeler seçilebilecektir. Bu sayede turizmin yerel halk üzerindeki

etkisine göre, yaşam standartları arttırılabilir veya durumları korunabilmektedir (Williams ve Lawson, 2001, s. 270).

Turizmin gelişmesiyle birlikte yerel halkın bu durumdan etkilenmesi üç şekilde olmuştur. Birincisi, istihdam oranındaki artış, enflasyon artışı, vergi oranlarındaki artış, gelirlerdeki artış ve yerel yönetimin borçlarının artması şeklide ekonomik olarak etkilenmiştir. İkincisi, festivallerin gerçekleşmesi, el sanatlarının tekrar önem kazanması, yöresel ürünlerin tanıtımı, kültürlerin tanıtımı, kültürlerin etkileşim içerisinde olması, kültürel yozlaşma ve artan suç oranları şekliyle sosyo-kültürel alanda da etkilenmiştir. Üçüncüsü, turizmle birlikte insanların çevreye karşı yapmış oldukları zararlar şeklide etkilemişlerdir. Yerel halkın turizme olumsuz veya olumlu birçok etkileri bulunmaktadır. Bu etkilere aşağıda yer verilmiştir (Erdem, 2017, s. 27):

- Turizm ile birlikte kırsal ve şehir bölgeleri arasındaki gelişmişlik farkı düşürülebilir.
- Turizmde boş zamanları değerlendirmek için yerel halkın faaliyetlerini çeşitlendirebilir.
- Bölgesel ve ekonomik olarak kalkınmayı sağlamaktadır.
- AVM ve sosyal tesislerin sayılarının artmasına katkı sağlamaktadır.
- Kariyer gelişimine ve çeşitli mesleklerin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır.
- İstihdama katkı sağlamaktadır.
- Halkın yaşam standartlarının yükselmesine katkı sağlamaktadır.
- Çevre bilincinin oluşmasına ve doğanın korunmasına yardımcı olmaktadır.
- Alt yapının ve üst yapının iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır.
- Turizm geliri elde edilecek kaynakların çoğaltılmasını sağlamaktadır.
- Alkolün küçük yaşta kullanılmaya başlamasına sebep olmuştur.
- Dil ve kültür yozlaşmalarının yaşanmasına neden olmuştur.
- Kaynakların zarar görmesine sebep olmaktadır.

- Sosyo-kültürel değerlerin değişimine sebep olmaktadır.
- Negatif düşünceleri ortaya çıkartmaktadır.
- Suç oranlarının yükselmesine neden olmaktadır.
- Kültürel değerlerin ticari olarak kullanılmasına sebebiyet vermektedir.

7.1. Yerel Halkın Turizme Bakış Açısı

Turizm, ülkeye giren döviz oranlarının artmasına, alt yapının ve üst yapının iyileştirilmesine ve istihdam oranlarının artmasını sağlamaktadır. Bu açıdan turizm büyük bir paya sahip olan sektörlerden birisi olup, başka sektörlerin de gelişmesine katkı sağlamaktadır (Tutar, Alpaslan, Tutar ve Erkan, 2013).

Turizmin gelişme gösterdiği dönemlerde, ekonomik katkılarından dolayı olumlu olduğu algılanırken, turistlerin geliş amaçlarının değişmesi, çevreye yaratmış olduğu olumsuz etkiler sonucunda olumlu algıların zamanla olumsuz olarak yön değiştirdiği söylenebilmektedir (Akova, 2006).

Turizm hareketine karşı olan yerel halk turizmle beraber geleneklerinin, yaşam tarzlarının, ahlak yapılarının, kültürel değerlerinin ve tarihi yapılarının turizm hareketi ile olumsuz etkileneceğini düşünmektedir. Turizme olumlu bakan yerel halk ise turizm sayesinde ekonomik gelir elde ederek, toplumsal gelişmeye katkı sağlayacağı öngörülmektedir (Kozak vd., 1997, s. 79).

Turizmle beraber yerel kimlik öne çıkmaktadır. Kültürel değerlerin çeşitliliğinin artmasında, özgünlüğün kazanılmasında, korunmasında ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında turizm önemli bir araçtır. Ayrıca turizm yerel halkın yaşam standartlarının yükselmesinde olumlu bir etkisi de bulunmaktadır. Bu nedenle turizm sektörü yerel halk için istihdam ve ekonomik gelir artışı sağlarken, yatırımcılar için kar elde etmeyi, yerel yönetim için ise vergi getirisi sağlamaktadır (Uslu ve Kiper, 2006).

Yerel halk için turizmin farklı türlerde etkileri olduğu bilinmektedir. Bu etkiler bölgedeki yerel halkın demografik yapısına, gelişmişlik düzeylerine, turizm sektörüne olan bağımlılıklarına, bölgede yaşayanların yerel halk olup veya olmaması durumuna bağlı olarak değişebilmektedir (Akova, 2006).

Turizmle ilgili algılara ve tutumlara yönelik olan çalışmalarda, turizmin ekonomik açıdan yapmış olduğu katkılar sebebiyle turizme olumlu yönden etkilediği görülmektedir. Ancak kültürel sıkıntıların, yaratmış olduğu çevresel sorunlar ve sosyo-kültürel anlamda yaratmış olduğu etkiler dolayı olumsuz olarak da görülmektedir.

7.2. Yerel Halkın Turizmdeki Önemi

Turizm sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik gibi birden fazla olguyu etkilediğinden çok fonksiyonludur. Bu sebeple turizm ile yerel halk arasında etkileşim söz konusudur. Bu etkileşim neticesinde olumlu sonuçların ortaya çıkabilmesi için yerel halkın aktif olarak turizmde yer alması gerekmektedir (Çetin, 2010, s. 181).

Yerel halkın düşünce ve davranışlarının açıklanabilir olması bu düşünce veya davranışların güçlendirilmesi, gelişmişlik düzeylerinin ve kapasitelerinin belirlenmiş olması önemlidir. Çünkü bunlar hakkında bilgi sahibi olmadığı ve dikkate almadığı takdirde turizme yapılan yatırımların geri dönüşümünün zaman almasına veya turizmde var olan talebin azalmasına ve yapılan yatırımların sekteye uğramasına neden olmaktadır. Yerel halkın turizm planlarına dahil edilmesiyle ekonomik katkının yanında çevresel, kültürel ve sosyal alanlardaki olumsuz etkileri de minimum seviye indirmiş olacaktır (Altıntaş 2010, s. 1- 4).

Turizmin yoğun olarak yaşandığı bölgelerde gelişme görülmekte fakat taşıma kapasitesinin aşıldığı ve zorlandığı durumlarda da düşüşler olduğu görülmektedir. Bu sebeple turizmin yaratmış olduğu etkilerin kontrolünü sağlamak önemlidir. Turizmin gelişmesinde turistik ürünlerin önemli olduğu kadar yerel halkın tutum ve yaklaşımları da çok önemlidir. Bölgenin turizm açısından gelişmiş olması veya gerilemiş olması, bölgeye yapılan turizm yatırımlarının yanında yerel halkı da etkilemektedir. Bölgede yaşamını sürdüren, sosyo-kültürel değerlerini, yaşam koşullarını bölgeyle bağdaştırmış olan yerel halk turizm hareketliliğinden ve turizmin gelişmesinde direk olarak etkilenmektedir. Bu sebeple turizm hakkında yerel halkın düşünceleri ve tutumları belirlenip yönlendirilmelidir (Vatan ve Zengin, 2015, s. 635).

Etkin olarak turizmin gerçekleştiği bölgede, turizm planlamasının yapılmasının amacı; turizmin olumlu etkilerini st seviyede tutmak ve olumsuz etkilerini minimum seviyeye indirmektir. Bu planın gerçekleşmesi ise yerel halkın aktif olarak planlarda yer almasına bağlıdır. Yerel halk turizmin olumlu veya olumsuz etkilerinden doğrudan etkilendiği için yerel halkında dahil olmadığı plandan başarı beklenmesi söz konusu değildir. Yerel halkın tutumları, istekleri, düşünceleri, demografik özellikleri, yaşam biçimleri, kültürel değerleri turizmi şekillendirmektedir. Yapılan turizm planlamalarına yerel halk dahil edilmezse ekonomik, kültürel, sosyal değerler ve yerel halk zarara uğrayabilir. Yerel halkın planlara dahil edilmesi planın başarılı olmasını sağlayacaktır. Ayrıca başarı elde edilmiş olan bir plan daha sonra yapılacak olan planlara yn vermekte ve olumsuz etkileri minimum seviyeye indirilmesine katkı sağlayabilmektedir (Ap, 1992, s. 665).

7.3. Yerel Halk ve Kültürel Miras

Kültürel miras, oluşmaya başladığı zamana ait toplum özelliklerini ve bugün ki toplum özelliklerini barındırmanın yanında bölgenin coğrafi ve iktisadi özelliklerini de üzerinde taşımaktadır. Bu nedenle kültürel mirasın korunması yalnız yönetimin değil yerel halkın da sorumluluğu ve görevidir (Sarıkaya Levent, 2011, s. 121).

Kültürel mirasın korunması hakkında bilgi edinmek ve farkında olmak kültürel varlıklar açısından önemlidir. Kültürel değerlerin var olmasında, yaşatılmasında ve korunmasında yerel halk değerlerle beraber yaşadığı için nde gelmektedir. Kültürel değerlerin yok olma riski ile karşı karşıya kalmasının nedenlerinden biri ise yerel halkın kendi miras değerleri hakkında bilgi sahibi olmamasıdır. Somut olmayan kültürel miras değerlerinin yok olma riski, toplumların bilgi ve farkındalığının yeteri kadar olmamasından dolayı artmaktadır. Somut kültürel miras varlıkları ise aynı sebepten dolayı tahribata uğramaktadır. Kültürel miras unsurlarının, hak etmiş oldukları değere ulaşmaları ve turizm içinde yer edinmeleri yerel halkın bilgi ve farkındalık seviyelerinin artmasına bağlıdır (Karaca Yılmaz, Akkuş, şahbudak ve Işkın, 2017, s. 87).

Turizm sadece dinlenme ve eğlenme amaçlı yapılan bir faaliyet değildir. Farklı kültürleri öğrenmek, iş, spor ve kongre gibi vb. farklı amaçları da barındırmaktadır. Bu sebeple turizm bir sistem haline dönüştürülürken farklı alanları da içine almaktadır. Turizm planlamaları yapılırken farklı düzeylerde ve farklı alanlarda etki sağlaması amaçlanması gerekmektedir.

2. BÖLÜM

KALKINMA VE TURİZM SEKTÖRÜNDE YEREL KALKINMA

Çalışmanın ikinci bölümünde; büyüme ve kalkınma kavramı, kalkınma türleri, yerel kalkınmanın temel ilke ve alanları, yerel ekonomik kalkınmanın amaç ve hedefleri yerel kalkınmanın turizmle ilişkisi, turizmin yerel kalkınma açısından olum ve olumsuz etkileri ve beş yıllık kalkınma planlarında kültürel mirasın yeri konu başlıklarına yer verilmiştir.

1. BÜYÜME VE KALKINMA KAVRAMLARI

“Büyüme” ve “kalkınma” kavramları çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmış olsa da aslında farklı anlamlar taşımakta olan iki ayrı kavramdır. Büyüme: *"Ekonomik hayatın temel göstergelerinin (teçhizat, doğal kaynakla, istihdam, vb.) kişi başına yıldan yıla daha yüksek bir reel gelir sağlayacak şekilde sürekli artışlar"* olarak tanımlanabilmektedir (Ülgener, 1980, s. 9). Kalkınma kavramı ise büyümeyi de içeren nicel bir artış olmasının yanında toplumların yaşam koşullarını, refah seviyelerini ve sosyo-kültürel gelişimlerini de ifade etmektedir. Başka bir deyişle kalkınma; sosyal ve toplumsal göstergelerde meydana gelen iyileşme olarak tanımlanmaktadır. Kısaca kalkınma aşamasında; sağlık, eğitim, adalet ve eşitlik gibi kavramların önemine değinilmektedir (Mert, 2017, s. 2). Yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere kalkınma, büyümeden daha geniş yelpazeye sahip, ekonomide yeniden yapılanma ve değişiklikleri (örneğin kişi başına milli gelirin artması, üretim faktörlerinin sayı ve verimliliğindeki değişiklikler) ifade etmektedir. Niceliksel şekilde gerçekleşen değişiklikler büyümeyi, niteliksel şekilde gerçekleşen değişiklikler ise kalkınmayı ifade etmektedir (Taban ve Kar, 2016, s. 4).

Kalkınma ve büyüme kavramları karıştırmamak için bu iki kavram arasındaki nasıl bir farklılık olduğuna baktığımızda, büyüme kavramının en görünür özelliğinin bir ekonominin üretim kapasitesindeki niceliksel/sayısal olarak meydana gelen genişleme ya da üretim miktarındaki artışı olduğu söylenebilir (Freyssinet, 1985, s. 124).

Kalkınma kavramının birçok tanımı olsa da genel olarak kalkınma; üretimi, kişi başına düşen milli geliri artırmak, toplum değerlerinin dünya standartlarında gelişimini sağlamak, sosyo-kültürel ve ekonomik yapıyı değiştirmek için yapılan değişiklikler olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz ve Taşlıyan, 2012, s. 366).

Kalkınma, üretim verimliliğindeki yükseliş ve yatırımların artması anlamına gelmektedir. İnsanlara yapılan yatırımlar ve yaşam kalitesinin genel olarak iyileştirilmesi, kalkınmanın merkezinde yer almaktadır. Kalkınmadan söz edebilmek için okur-yazarlık düzeyinin yükseltilmesi, eğitilmiş ve nitelikli iş gücünün artırılması, nüfusun sosyal güvenliğinin sağlanması, kültürel zenginlik ve ekolojik farkındalık yaratılması gerekmektedir (Akad, 2012, s.23). Bu bağlamda, genel olarak ifade etmek gerekirse, büyüme olmadan kalkınma gerçekleşemez. Fakat her büyüme kalkınma değildir (Çelebioğlu, 2011, s. 79).

Kalkınma kavramı, büyüme, gelişme, modernleşme, sanayileşme ve yeniden yapılanma gibi benzer anlamlara sahip kavramlarla karıştırılarak bu tanımların yerine kullanılmaya başlanmış olması doğal olarak kalkınma kavramında kafa karışıklığı yaratmıştır (Yavilioğlu, 2022, s. 59). Genel tanımla kalkınma, bir ulusun ekonomik gelişim sürecini istenilen biçimde gerçekleştirmesi açısından bir bütün olarak ulusal ekonominin düzenlenmesidir. Daha geniş bir bağlamda kalkınma kavramı, toplumda siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda arzu edilen her türlü değişim ve gelişim şeklinde tanımlanabilir. Tarihsel açıdan kalkınma ise; az gelişmiş ülkelerdeki büyük ölçekli insan sorunlarının azaltılması ve maddi refah düzeyinin artırılması için mevcut fırsatların etkinleştirilmesi anlamına gelmektedir. Zira kalkınma, ülkelerin ulaşmak istedikleri bir hedef ve nedensel ilişkileri içeren bir süreçtir (Ingham, 1995, s. 33).

Ekonomik açıdan büyüme ve kalkınma tüm ülkelerin temel amacıdır. Bu amaca ulaşmanın temel unsuru ülkenin mevcut kaynaklarının ve potansiyelinin en etkin şekilde kullanılmasıdır. Birçok ülkenin merkezinde yoğunlaşan sosyal ve ekonomik faaliyetler, bölgeler arasında gelişmişlik farklılıkları yaratmakta ve büyük dengesizliklere neden olmaktadır. Bu durum bölgelerin ekonomik faaliyetinin bozulmasına, şehirlerin veya çevrenin bütünlüğünün bozulmasına, nüfus dağılımında dengesizliklere yol açmakta olup kalkınmanın sosyo-ekonomik yönden

maliyetlerinin artmasına ve gelişim sağlayabilmek açısından sorunlara neden olmaktadır (Arslan, 2005, s. 276). Bu bakımdan ekonomik ve iktisadi açıdan büyüme daha belirgin bir gösterge olabilmektedir. Buna bağlı olarak iktisadi kalkınma; belli bir süre boyunca üretim faktörlerinin, birim başına olan verimliliğinin sürekli olarak artış göstermesi ve bir ülkedeki kişi başına düşen gerçek Gayri Safi Milli Hasılasının (GSMH) ya da gelirini artırma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, iktisadi büyüme yaklaşımından türetilmiş olup iktisadi kalkınmanın belirlenmesi açısından başlangıç noktası olmaktadır (Başkurt, Zengin ve Es, 2014, s. 98).

2. KALKINMA TÜRLERİ

Bu bölümde kalkınma teorisi kapsamında sürdürülebilir, bölgesel, toplumsal ve yerel kalkınma türlerinden bahsedilmiştir.

2.1. Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilirlik kavramı üç ahlaki yükümlülüğe dayanmaktadır. Bunlar sosyal eşitliği sağlamak, çevresel sınırlara saygı duymak ve insan ihtiyaçlarını karşılamaktır (Holden, Linneryd, ve Banister, 2017, s. 4). Sürdürülebilirlik, genel olarak çevresel, ekonomik ve sosyal olmak üzere bu üçlüye atıfta bulunur. Sürdürülebilirlik üzerine yapılmış olan en kapsamlı tanım, “*Günümüz ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetlerine zarar vermeden karşılamak*” şeklinde tanımlanmaktadır (Pitelis, 2013, s. 3).

Sürdürülebilir kalkınma, sosyal eşitliği ve doğal çevreyi koruyup geliştiren, sosyal ve ekonomik kalkınma türlerini de içermektedir. Bu kapsamlı tanım, üç ana unsurun (ekolojik, sosyal ve ekonomik) olduğunu ve sosyal eşitliğin ve ekolojik yönün büyük öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu tanım, toplum, çevre ve ekonomi gibi unsurlardan birine ulaşmada diğerlerinden de vazgeçmek zorunda kalma durumunu da ortadan kaldırmaktadır. Çevrenin ve sosyal eşitliğin korunması ve geliştirilmesi koşulunda ekonomik ve sosyal kalkınmanın sürdürülebilir olduğunu vurgulamaktadır. Burada bahsedilen kalkınma sosyal ve ekonomik gelişmeleri kapsamaktadır. Ekonomik açıdan büyümeyi içerebilmekte ya da içermeyebilmektedir. Burada vurgulanma istenen, ekonomik olarak büyüme değil,

ekolojik iktisatçı Herman Daly tarafından da belirtildiği gibi, insan potansiyelinin açığa çıkarılması ve insan refahının niteliksel açıdan iyileştirilmesidir (Diesendorf, 2000, s. 3-4).

Sürdürülebilir kalkınmanın asıl amacında, kaynakların korunması ve geliştirilmesi söz konusudur. Kaynakların sürekli korunarak değerlendirilmesi ve yenilenebilir doğal kaynakların, kendilerini yenileme potansiyellerini aşmadan kalkınmaya destek vermeleri, çevresel açıdan sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, çevreyi koruma konusundan daha fazla etkiye sahiptir. Çevre konusunda olduğu kadar toplumsal, kültürel ve ekonomik unsurları da kapsamakta olan sürdürülebilirlik gelecek nesiller ile günümüz insanlar arasındaki eşitlik anlayışının ifadesidir (Başkurt vd., 2014, s. 99).

Çevre koruma ve ekonomik kalkınma kavramlarının uzun vadeli ve birleşik bir şekilde değerlendirmesine dayanan sürdürülebilirlik anlayışı, bu bağlamda ekonomik faaliyetin birçok boyutunu (konut yönetimi, teknik değişimin teşviki vb.) incelemektedir. Ekonomi ile çevrenin sürdürülebilir kalkınmadaki rolüne bakıldığında, bu modelle sağlanan gelişmelerde, toplumun kalkınması ve gelişmesi amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Öner, 2003, s. 10).

Sürdürülebilir kalkınma sadece çevresel yönlerle sınırlı değildir, aynı zamanda sosyal ve ekonomik yönlere de odaklanmayı içermektedir. Gelişmiş ülkelerin ekonomik faaliyetleri, az gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk ve bozulma sorunları ile ilişkilidir. Bu bakımdan sürdürülebilir kalkınma stratejileri dikkate alınarak, işletme faaliyetlerinden etkilenen daha az gelişmiş pazarlarda, ekonomik faydaları arttırmak ve çevresel yükü azaltmaya yönelik önlemler almak oldukça önemlidir (Montiel ve Delgado Ceballos, 2014, s. 10).

Sürdürülebilir kalkınma, şimdiki ve gelecek nesiller için yaşam standartlarını artırmak anlamına gelmektedir. Sürdürülebilirliği sağlamak açısından dünya çapında dört ana hedefe aynı anda ulaşılmasını gerekmektedir. Bu hedefler şunlardır (Zabihi, Habib ve Mirsaee, 2012, s. 571):

- İnsan ihtiyaçlarını tanımakta olan sosyal bir ilerleme içerisinde olması gereklidir.

- Çevrenin etkin bir şekilde korunması gereklidir.
- Doğal kaynakların dikkatli kullanılması gereklidir.
- Ekonomik büyümenin hızlı ve istikrarlı bir biçimde istihdamı desteklemesi gereklidir.

2.2. Bölgesel Kalkınma

Bölgesel kalkınma, sosyo-ekonomik fırsatları harekete geçirerek bölgenin refah seviyesini artırmak amaçlı yapılan çalışmaların bütünü şeklinde tanımlanmaktadır. Ulusal kalkınma bölgesel kalkınma ile bağlantılıdır (Işık ve Kılınç, 2011, s. 13). Bir ülkenin bölgelerinin kalkınmış olması demek, o ülkenin de kalkınmış olduğu anlamına gelmektedir.

Ekonomi literatüründe yer alan bölgesel kalkınma kavramı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmeyle birlikte önem kazanmıştır. Sanayileşme sürecinin hızlanmasına bağlı olarak, gelişmekte olan ülkelerde bölgeler arası meydana gelen eşitsizlikler neticesinde sosyo-ekonomik yönden sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bütün ülkelerin göstermiş oldukları çabalara rağmen gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında farklılıkların olduğu kadar ülkelerin kendi sınırları içerisinde de az gelişmiş ve gelişmiş bölgeleri bulunmaktadır. Bölgeler ile alt bölgeler, sahip oldukları kaynak ve imkanlara göre farklılıklar göstermektedirler (Brasche, 2004, s. 66).

Uzun zamandan beri gündemde olan bölgesel kalkınma kavramı, üzerine çok fazla sayıda geniş kapsamlı araştırmalar yapılmasına rağmen bölgesel kalkınma kavramı 1980'lerden itibaren farklı bakış açılarıyla tartışılmaya başlanmış ve Avrupa Birliği (A.B.) mevzuatı ile önem kazanmıştır. A.B.'nin sergilemiş olduğu bölgesel kalkınma politikalarının amacı; küreselleşme, büyüme, teknoloji ve entegrasyon süreçlerini dikkate alarak bölgeler arasındaki eşitsizliği ve kaynak sıkıntısının giderilmesini sağlamaktır. Ayrıca bölgeler arasındaki eşitsizlik ve kaynak sıkıntısını diğer bölgelere paylaştırmayı hedeflemektir (Kaya, 2007, s. 12).

Birçok ülkelerin farklı bölgelerinde bölgesel eşitsizlikler ve dengesizlikler yaşanmaktadır. Bölgesel dengesizlik, daha dar anlamıyla ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliği olarak tanımlanabilmektedir. Ekonomik fırsat eşitsizliği, farklı

bölgelerdeki insanların iş bulamamaları veya aynı iş için belirlenen reel ücretleri alamamaları olarak söylenebilmektedir. Sosyal fırsat eşitsizliği, farklı bölgelerde yaşayan insanların sağlık ya da sanatsal faaliyetler gibi hizmetlerden hızlı bir şekilde yararlanamaması, hatta eş seçme konusunda bile aynı fırsatlara sahip olamamalarıdır (Dinler, 1994, s. 123).

Dünya üzerindeki birçok ülkenin bölgesel özelliklerine ve gelişme potansiyellerine göre farklı potansiyel yaklaşımları olan politikalar geliştirilmelidir. Aynı zamanda bu politikalar ülkelerin gelişmesini hedef olarak belirlemelidir. Bütün ülke için alınan sosyal ve iktisadi (ekonomik) politika kararları, bölgesel kalkınma politikalarıyla çelişmeyecek şekilde ele alınmalıdır (Başkurt vd., 2014, s. 102).

2.3. Toplumsal Kalkınma

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kullanılan "*ekonomik olarak kalkınma ile geri kalma*" tabirleri bir ülkenin veya toplumun kalkınma durumunu ifade etmek amaçlı ölçüt olarak kullanılmıştır. Bu ölçütte gelişmişlik endeksi içinde kişi başına düşen milli gelir ekonomik anlamda ele alınmıştır. Fakat zaman içerisinde bu yaklaşım değişime uğramış olup kalkınmışlığın, bir toplumun her alanda kalkınması olarak algılanması ile birlikte "*toplumsal kalkınma*" kavramını ortaya çıkarmıştır (Kaya, 2007, s. 15).

Toplumsal kalkınma, yerel toplulukların devlet tarafından tek taraflı olarak geliştirilmesi ya da ulusu oluşturan yerel toplulukları geliştirmek için onları kendi çabalarıyla baş başa bırakmak anlamına gelmemektedir. Yerel topluluklar sorunlarını çözmek için gerekli inisiyatifi almakta, güçlerini birleştirerek, yerel kaynakların yeterli olmadığı durumlarda devlet desteği almaktadır. Kısacası devlete çalışanlarına kendi kendine yeten topluluklar haline getirmek için önemli sorumluluklar düşmektedir. Diğer bir deyişle devlet yol gösterici, destekçi ve proje ortağı olmalıdır (Geray, 1966, s. 237).

Toplum kalkınmasında vurgulanmak istenen "toplum" esasen bir çoğunluğun parçası olan yerel halk anlamına gelmektedir. Yerel bir topluluk için dört nitelikten söz edilmektedir. Bunlar, yüz yüze ilişkiler, biz duygusu ve topluluğu ilgilendiren ortak sorunlardaki dayanışma ve iş birliğidir. Yoğunluk olgusu bölgeden bölgeye

değişse de aynı özellikleri paylaşan ve sınırları belli bir coğrafi konumda sınırlı olan bir grup insan toplumluluğu olarak da tanımlanmaktadır. Toplum kalkınmasındaki hedef kitle, kentte veya kırsalda yaşayan ancak bu özellikleri içinde barındıran yerel topluluklardır (Miser, 1999, s. 102).

Toplum kalkınmasında vurgulanmak istenen “*kalkınma*” ise bir bütün olarak toplumun gelir düzeyindeki artışın yanı sıra politik ve kültürel faktörlerini de kapsamakta olan iyileşme süreci olarak tanımlanabilmektedir. Devlet tarafından yönlendirilen makro düzeydeki müdahalelerden oluşmakta olan ulusal kalkınmadan farklı olarak toplumsal kalkınma yerel düzeyde, toplumsal ve ekonomik koşulları iyileştirmek amaçlı halk odaklı gerçekleştirilen eylemler olarak vurgulanmaktadır (Çetin, 2009, s. 39).

2.4. Yerel Kalkınma

1980’lerden itibaren globalleşme sürecinin ivme kazanmasına bağlı olarak geleneksel kalkınma uygulamalarına yönelik duyulan güvenin sarsılması sonucu, yerel kalkınma yaklaşımı ortaya çıkmıştır (Çetin, 2007, s. 153). Küreselleşme sürecinde ülkelerde meydana gelen değişim ve dönüşüm süreçleri, kalkınma anlayışının ulusal olmaktan çıkmasına neden olmuştur. Hemen ardından ise yerel kalkınma yaklaşımına geçilmiştir (Kaya, 2007, s. 3). Geçilen bu yaklaşım, yerel kalkınmadaki merkezi otorite sistemlerinin yürütmüş oldukları faaliyet alanlarını kapsamaktadır. Yerel kalkınmanın tam olarak gerçekleştirilmesi, sadece merkezi otorite sistemleri aracılığıyla olmayıp aynı zamanda kamu kurumları, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve yerel paydaşların iş birliği içerisinde olmalarına bağlıdır. Kavramsal açıdan bakıldığında ilk akla gelen ekonomik yönü olsa da kültürel ve sosyo-politik bir önemde içermektedir (Gürbüz, 2002, s. 29). Yerel kalkınma, fiziksel, sosyal, politik, ekonomik ve kültürel alanların dinamiklerini harekete geçirerek sürdürülebilirlik yoluyla yerele ait özelliklerin geliştirilmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Darıcı, 2007, s. 215). Kaya’nın (2007, s. 19) yapmış olduğu çalışmada, yerel kalkınma için “*yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi*” tanımını kullanmıştır.

Kalkınma türlerinden biri olan yerel kalkınma; insanı ön planda tutan ve aşağıdan yukarıya tüm görüşlerin iletilebileceği bir anlayış biçimini benimsemektedir. Yerel kalkınma da ekonominin dengeli bir şekilde dağılımı söz konusudur. Ekonominin dengeli dağılması, rekabet gücünün artması, yerelin desteklenmesi, yerel istihdamın artması ve yerel kalkınmanın gerçekleştirilmiş olması, bölgesel kalkınmaya olan katkısını da ortaya koymaktadır (Kaya, 2007, s. 19; Zengin vd., 2014, s. 102-105).

Yerel kalkınmanın başarısı için gerekli olan ön koşullarından biri, yerel kimliğin varlığının korunmasıdır. Ayrıca, diğer kalkınma biçimlerinden farklı olarak yerel kalkınma, merkezi otoriter sisteminin hegemonyası altında gerçekleştirilebilmektedir. Kalkınma adına konulacak geliştirme stratejileri, merkezi otoritelerin politika ve planlarına göre izlenmektedir (Bessiere, 1998, s. 29- 30).

3. YEREL KALKINMANIN TEMEL İLKELERİ VE ALANLARI

Yerel kalkınma veya kentsel kalkınma ile yerel kaynaklar üzerinde söz söyleme yetkisi bulunan merkezi idarenin yerel yönetimleri yani belediyeler kaynaklar üzerinde mülkiyet ya da tasarruf hakkı bulunan özel şahıslar, yatırım sahibi kuruluşlar ve yapılan çalışmalarda doğrudan veya dolaylı bir şekilde katkı da bulunan sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, üniversiteler arasında etkili işbirliği ve koordinasyon gerekmektedir (Demircan, 2014, s. 13). Yerel kalkınma, bir bölgenin ya da bir kentin dış ve kendi içerisindeki çevreye karşı duyarsız, ulusal veya uluslararası gelişmelerden habersiz bir şekilde yalnız kalması anlamına gelmemektedir. Tam tersine bölgenin veya kentin daha geniş çevre içerisinde etkin bir şekilde var olması anlamına gelmektedir.

Yerel kalkınmanın temelinde vurgulanması gereken noktaları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Göymen, 2004, s. 5):

- Kalkınmanın odak noktası insan olmalıdır. Sadece büyümeyi hedef edinen büyüme stratejileri insan ve topluma yansımaları görmezden gelen yaklaşımlar yetersiz kalmaktadır.
- Kalkınma mümkün oldukça eşsiz ve kapsamlı bir şekilde olmalıdır. Belediyeler, kalkınmaya öncülük ederken, kalkınmanın yaratacağı sonuçları

toplumun farklı katmanları üzerindeki yarattığı etkiyi izlemeli ve gerekirse kalkınma sürecinde paydan eşit bir şekilde faydalanamayan kesimlere yönelik pozitif ayrımcı veya gözetici politikalar geliştirmelidir.

- Kalkınma sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal boyutları kapsayan bir süreçtir.

3.1. Yerel Ekonomik Kalkınmanın Amaçları

Yerel halkın en temel hedefi yerel ekonomik kalkınmayı sağlamaktır. Bu hedefe ulaşmak için yerel halkın mevcut kaynak ve imkanlarının en verimli ve akılcı bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Halkın yerel ekonomik politikalarını uygulayabilmeleri ve kalkınma sürecinde negatif yönde etki yaratabilecek unsurların aşılabilmesi açısından yerel ekonomik kalkınma amaçlarının net bir şekilde tanımlanması gerekmektedir (Çarkçı, 2008, s. 40).

Yerel ekonomik kalkınmanın amaçlarından bazıları şu şekilde ifade edilmiştir. Gül (2004, s. 202) ve Özgürel (2012, s. 13-14):

- Yerelin ekonomik refah seviyelerini ve yaşam standartlarını daha iyi bir noktaya taşımak.
- Yerel alanda kaliteli istihdam olanakları ve özel girişimler yaratabilmek, dışarıdan yöreye yönelik yatırımlara imkân tanıyan ve dışa bağımlılığı minimum düzeye indirerek kendilerine yetebilen bir yapı oluşturmak.
- Küresel ve ulusal anlamda ekonomide meydana gelen değişimlerin, yerel ekonomik topluluklar ve işletmeler üzerinde yaratabileceği olumsuzlukları azaltmak.
- Bölgesel ve yerel ekonomideki doğal kaynakların, insan gücünün daha verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayıp rekabet gücünü arttırmak.
- Yerel kaynakların ve yörenin kendine özgü olan ürünlerini daha etkin bir şekilde pazarlayarak yeni fırsatlar yaratmak ve bölgesel- yerel ekonomiye dışarıdan daha çok kaynak girişini sağlamak.
- Yerel halka iş imkanları sağlayarak kariyer fırsatları sunmak.

- Yerel ekonominin gelişimi açısından dışlanmış grupların katılım sağlamalarına destekte bulunmak ve eşit bir şekilde kalkının getirilerinden yararlanılmasında adaleti gözetmek.
- Yerel çevredeki işletmelerin daha verimli çalışmalarını sağlamak ve yöreye yeni işletmeler kazandırabilme amaçlı yörenin alt yapısını iyileştirerek yaşam standartlarının artmasını sağlamak.
- Yerel çevrede sosyal, kültürel ve ekonomik alanda gelişim sağlayabilmek için üst yapının yeterli düzeyde gelişimini sağlamak.
- Yerel kültürün değerlerini koruyarak ve sosyal dayanışmayı güçlendirerek huzuru sağlamak.
- Yerel ekonomik kalkınmanın, sürdürülebilir olmasını sağlamak.

Yukarıda bahsedilen amaçlara farklı amaçlar da ekleyebilmek mümkündür. Her yörenin kendine özgü ve spesifik bazı sebepleri nedeniyle kalkınmaya yönelik amaçları farklılık gösterebilmektedir. Fakat yukarıda yer alan amaçlar ideal ve objektif olanlardır. Yerel ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşabilme konusunda doğru araçların belirlenmesi gerekmektedir (Çarkçı, 2008, s. 40). Yerel kalkınmayı sağlayan araçlar yörenin kalkınmadaki hedeflerine ve yerel fırsatlarına göre değerlendirilmelidir (Özgürel, 2012, s. 14). Ayrıca belirlenmiş olan bu araçlar yöreye has olmalı ve kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamalıdır.

3.2. Yerel Ekonomik Kalkınmanın Araçları

Küreselleşme sürecinin hızlanması, rekabetçi kalkınma stratejilerin ön plana çıkmasına, bölge ve yörelerin kalkınmalarını sağlayacak kendi stratejilerini geliştirmelerine olanak sağlamaktadır. Merkezi yönetimin sağlamış olduğu kaynaklar haricinde farklı kaynak aramalarına, iş birliğini geliştirmelerine, bilgi ve teknolojiyen faydalanma çabalarına hız kazandırmıştır (Akın, 2006).

Aşağıda yer alan tabloda görüldüğü üzere yerel ekonomik kalkınma özellikleri 1960'lardan bugüne kadar olan süreç içerisinde (1960-1980), (1980-1990) ve (1990- 2022) üç farklı dönem yaşamış olup ve her aşamada kalkınma hedefleri açısından uygulanan politikalar doğrultusunda kendini yenilemiştir.

Tablo 6. Yerel ekonomik kalkınma yaklaşımının aşamaları

Aşamalar	Odak Noktaları	Araçlar
Birinci Aşama (1960-1980)	• Altyapı yatırımları, • Yerel sayılmayan ulusal yatırımlar, • Hareketli sanayi yatırımları, • Doğrudan yabancı yatırımlar	• Büyük ölçekli yardımlar, • Pahalı sanayi istihdam teknikleri • Yatırımcı destekleyen krediler, • Vergi indirimleri, • Desteklenen altyapı yatırım ve vergi kredileri
İkinci Aşama (1980-1990)	• Yerel yatırımlar, • Küçük ölçekli yerel yatırımlar • Altyapı yatırımları • Belirli sektörlerdeki doğrudan yabancı yatırımlar	• Bireysel yatırım ve iş yerlerine doğrudan ödeme yardımı, • Yerel yatırımların artması için uygun ortamın hazırlanması, • Küçük ve orta ölçekli işletmeler için danışmanlık ve iş eğitimi desteği, • Teknik destek, • İş başlatma desteği, altyapı yatırımları
Üçüncü Aşama (1990-?)	• Kamu ve özel sektör ortaklıkları, • Yerelin rekabet gücüne katkı sağlayacak dış yatırımlar, • Altyapı yatırımları, • Üretim şebekeleri	• Yerel işletmelerin büyümesini amaçlayan uzlaşmaya dayalı bir strateji geliştirmek, • Rekabete dayalı bir yerel yatırım ortamı oluşturmak, • Şubeleşme ve işbirliğine teşvik ve destek, • İş kümelerinin oluşmasına teşvik, işgücü geliştirme eğilimine teşvik, • Küme gelişimini destekleyecek dış yatırımlar, yaşam kalitesini yükseltmek, • Kamu yararı için özel sektör yatırımlarının faaliyetlerinde şebekeleşmesi ve gerektiğinde piyasaya müdahalede bulunmak

Kaynak: (Yalçın ve Çavuşoğlu, aktaran Özgürel, 2012: 15).

Yukarıdaki Tablo 6’da yer alan aşamalara bakıldığında;1960’lı yıllardan itibaren doğrudan yabancı sermaye çekme hedefinin yerini yerel birikimlerin yatırıma dönüştürülmesine odaklı olduğu söylenebilir. Günümüzde amaç, bu ikili de seçilen bileşenlerin uyumlu bir şekilde çalışmasını sağlamaktır.

4. TURİZM VE YEREL KALKINMA İLİŞKİSİ

Yerel kalkınma girişimleri başlangıçta neredeyse yalnızca endüstriyel alanda yapılan çalışmalarda yer almıştır. Ancak bugün yerel kalkınma daha fazla alanda kendini göstermektedir. Yalnızca sanayi ile sınırlı kalmamış, ticaret, tarım, balıkçılık ve turizm gibi farklı sektörlerde de önem arz eden bir konuma gelmiştir. Yerel kalkınma temel olarak tarımsal kalkınma, kırsal sanayi ve turizme dayanmaktadır. Bu bağlamda yerel kalkınma açısından önemli bir unsur olan turizm sektörünün rolü ve öneminden bahsedilecektir (Demircan, 2014, s. 32).

4.1.Turizmin Yerel Kalkınma Üzerindeki Etkisi

Turizm, bireylerin boş zamanlarını değerlendirmek maksadı ve maddi yönden kazanç sağlama amaçları gütmeyen bireysel ya da toplu olarak yapmış oldukları seyahatlerdir. Gidilen destinasyonda en az bir geceleme yapmak şartı ile eğlenme, dinlenme, sağlık, spor gibi amaçlar doğrultusunda yapılan seyahatler, kültürel faaliyetler ve akraba ziyaretlerini de içerisinde barındıran bir süreçtir (Akıllı, 2004, s. 18-19).

Az gelişmiş veya gelişmekte olan bölgeler, turizm sektörünün gelişmesi açısından üç şekilde elverişlidir. Birincisi sakin ve bozulmamış doğal güzeleğe sahip olan ve gelişmiş alanlar, turistlerin kalabalık ve endüstriyel bölgelerden uzak durmayı tercih etmeleri nedeniyle önemli turistik yerlerdir (Williams ve Shaw, 1995, s. 52). Söz konusu bu durum bilhassa 1970’li yıllardan itibaren kitle turizmine katılanlar tarafından daha çok arzu edilen bir durumdur.

İkincisi, çağdaş nitelikte olan turistler yerel, benzersiz ve doğal olan ürünleri tercih etmektedirler. Sonuncu olarak turizm sektörü kalkınmayı yerel ve bölgesel kaynaklar ile birleştirme potansiyeline sahiptir. Genel değerlendirme, turizm sektörünün yerel katılımı daha iyi geliştiği ve yerel kaynaklara ve geleneklere bağlı olduğu yönündedir (Urry,1987). Çünkü yerel alanların kendilerine has çekicilik unsurlarını içerisinde barındırmış olmaları turizme olan talebi arttırmaktadır.

Turizm sektörü, bölgesel ve yerel kalkınmanın sağlanmasında kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasında çok önemli bir rol üstlenmektedir. Turizm, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi açısından etkili bir unsurdur. Zira tarım ve

sanayi sektörlerinde yeterli kaynakları bulunmayan ve bu alanlarda gelişme gösterme potansiyeli bulunmayan bölgeler sahip oldukları turizm değerlerini etkin kullanımları sayesinde turizm sayesinde dengeli şekilde gelişim gösterme fırsatı yakalayabilmektedirler (Çeken, 2008, s. 298).

Yerel kalkınma açısından önemli bir yeri olan turizm, bir taraftan ekonomik kalkınmayı amaçlarken diğer taraftan da tarihi, kültürel ve turistik açıdan çekici ekolojik alanların korumayı ve restore etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda turizmin yerel kalkınma açısından ilişkisi incelendiğinde turizm; çevre yoluyla ekonomiyi canlandırarak kalkınmayı dengelemekte, sektör ve bireyler arasında gelişimi sağlamakta, doğal, kültürel ve fiziksel çevreyi korumaktadır. Turistlere hizmet sunarken yerel halkında ihtiyaçlarını dikkate alarak sürdürülebilir turizm stratejileri oluşturmaktadır (İnskeep, 1991, s. 174).

Diğer bir taraftan, ekonomik sebeplerden ötürü kitle turizmini destekleyen ülkelerin deneyimleri, turizm sektörünün zaman içerisinde bölgenin sosyal yapısını, kültürel değerlerini ve doğal kaynakların etkilenebileceği öngörülmüştür. Günümüzde turizm sektörü toplumlar için önemli konumda olmasına rağmen turizmin sürdürülebilir kalkınmaya olan ihtiyacı devam etmektedir (Güneş ve Küçük, 2013, s. 28). Bu sebeple turizmin doğru bir şekilde yönetilmesi ve sürdürülebilir olması temel hedeflerden birisidir (Güneş, 2011, s. 50).

4.2.Turizmin Sektörünü Yerel Kalkınmaya Olumsuz Etkileri

Turizm sektörünün, ülkelere ve yörelere sağlamış olduğu ekonomik katkının neticeleri olumlu olmayabilmektedir. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ve turizm potansiyeli bulunan bölgelerde, turizm sektörünün gelişmesiyle birlikte sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Doğal ve kültürel çevre açısından yaratmış olduğu bazı olumsuz etkilerden şu şekilde bahsedilebilir (Demircan, 2014, s. 36):

- Turizm yönünden talep edilen unsurların zarar görmesi,
- Doğal çevrenin yapılaşma neticesi niteliğini kaybetmesi,
- Taşıma kapasitesini aşılması durumunda çevresel sorunların meydana gelmesi,

- Yerel halk ve turistler arasında kültür ve yaşam tarzı farklılığından dolayı ortaya çıkan sorunların baş göstermesi,
- Ziyaretçi yoğunluğuna bağlı olarak kültürel değerlerin zarar görmesidir.

4.3. Turizm Sektörünün Yerel Kalkınmaya Olumlu Etkileri

Turizm sektörü, sosyal, ekonomik, işgücü ve demografik açıdan bakıldığında karma özellikler taşımaktadır. Farklı meslek, yaş, kültür ve gelire sahip olan kişiler turizm alanında aynı işletme içerisinde yer alabilirler ayrıca turizm alanında yer alan çok sayıda alt meslek grupları (depolama, temizlik, satın alma vb.) insan becerilerine dayanmaktadır. Bu yönden bakıldığında turizm sektörü, gelişmemiş ve az gelişmiş yörelerde iş imkânı sağlama yönünden önemli kaynaklardan biri haline gelmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak turizmin etkilerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Aktakas, 2006, s. 22):

- Turizme yönelik bilincin oluşması,
- İş imkânı yaratma konusundaki katkısı ve önemi,
- Kültürel açıdan önem arz eden varlıkların korunması konusunda sağlamış olduğu katkı,
- Etkileşim ve iletişim kurma yönüyle kültürleri birleştirici etkisi olması,
- Çevreye olan duyarlılığın gelişmesine katkı sağlamasıdır.

5. KALKINMA PLANLARINDA KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARI

Önceki ismi Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) olan ve yeni ismiyle Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP), Türkiye'nin uzun vade de sosyal, kültürel ve ekonomik olarak büyümesini ortaya koyan politika dokümanlarıdır. Türkiye'de 1963'den beri 2023 yılını da kapsayacak şekilde on bir tane kalkınma planı hazırlanmış ve uygulanmıştır. Türkiye'nin kalkınması açısından gerçekleştirmek istenen hedefler hazırlanmış olan beş yıllık kalkınma planları içerisinde tespit edilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde 1963 yılından bugüne hazırlanmış ve uygulanmış olan on bir kalkınma planının içeriğinde kültür ve kültürel miras varlıkları ele alınmıştır. Aşağıda yer almakta olan Tablo 7’ de kültürel miras ekonomik, çevresel, kültürel ve sosyal açıdan ele alınmıştır.

Tablo 7. Kültürel Miras Boyutlarının Kalkınma Planları Çerçevesinde Ele Alınması

Kalkınma Planları	Kültürel Miras	Çevresel Boyutu	Sosyal Boyutu	Kültürel Boyutu	Ekonomik Boyutu
1.BYKP (1963-1967)	El sanatları yönünden ele alınmıştır	Değinilmemiştir	El sanatları alanında eğitime önem verilecektir.	Değinilmemiştir	El sanatları bahsedilmiştir
2.BYKP (1968-1972)	Kültürel değer olarak bahsedilmiştir	Anıt ve eserlerin korunması, onarılması	Halk müziği bölümleri kurulacak, Türk folklor enstitüsü ve gönüllü kuruluşların bu alandaki çalışmaları teşvik edilecektir	Türk Kültürünün benliği korunacak Türk kültürünün yurt düzeyinde yayılması ve yaşatılması sağlanacaktır.	Kültür şenlikleri düzenlenecek ve desteklenecek. El sanatlarının geliştirilmesi işsizlik sorununu bir ölçüde çözebilecektir
3.BYKP (1973-1977)	Kültür değerleri olarak bahsedilmiştir	Değinilmemiştir	Değinilmemiştir	Kültürel değerlerin yayılması yaşatılması ve mevcut değerlerin korunması	Tamamlayıcı yatırımlar için tarihi eserlerin onarımı yapılacak
4.BYKP (1979-1983)	Kültür değerleri Kültür varlıkları olarak bahsedilmiştir	Değinilmemiştir	Ulusal Kültürümüzü evrensel boyutlara ulaştırmak	Somut mirasın derlenmesi, sınıflandırılması, arşivlenmesi, korunması, geliştirilmesi	Değinilmemiştir
5.BYKP (1985-1989)	Kültür değerleri olarak bahsedilmiştir	Kültürel varlıklar turizm açısından Çevresel ve ekolojik değerler koruyarak değerlendirilecek	Müzelerde eğitimin verilmesi	Değinilmemiştir	El sanatlarının istihdama olan etkisi ve ihracat potansiyeli taşınması
6.BYKP (1990-1994)	Kültür değerleri, Kültür varlıkları olarak ele alınmıştır	Tarihi mimari dokunun bozulmaması için özen gösterilmesi. Doğal alanların korunmasına öncelik verilecek	Değinilmemiştir	Kültürel zenginlikleri tanıtmak	Değinilmemiştir

Tablo 7'nin devamı					
7.BYKP (1996-1970)	Kültürel varlık Kültürel değerleri olarak ele alınmıştır	Kültür ve tabiat varlıklarının tahribatını en aza indirmek için yerleşmelerin belirlenmesinde ekolojik denge ele alınacaktır.	Değinilmemiştir	Taşınır ve taşınmaz kültürel varlıkların korunmasına önem verileceği belirtilmiştir.	Kültürel zenginlik kalkınmanın asli unsuru olarak ele alınmıştır.
8.BYKP (1996-2000)	Kültürel değer, kültürel miras olarak ele alınmıştır	Türk kültürünün çevre kültürler için cazibe merkezi haline gelmesi sağlanacaktır.	Kültür alanında vakıfların ve kâr amacı gütmeyen kurum ve derneklerin desteği artırılacak ve özel sektörün katılımı sağlanacaktır.	Yurt dışındaki tarihi ve kültürel değerlerimizin tespiti, araştırılması Bakım ve onarım yönünden faaliyetler	Değinilmemiştir
9.BYKP (2001-2005)	Kültürel miras Kültürel zenginlik olarak bahsedilmiştir.	Kültür varlıklarımızın tespiti, araştırılması, bakım onarım ve restorasyonu Çevrenin korunması	Mirasın korunmasına yönelik kamuoyu eğitim yoluyla bilinçlendirileceği belirtilmiştir.	Kültürel hayatın canlandırılması ve kültürel faaliyetlerin ülke geneline yayılması	Tarihi ve doğal miras varlıkları ekonomik değere dönüşecek Kültür turizmi geliştirilecek
10.BYKP (2007-2013)	Kültürel zenginlik Kültürel değer Kültürel miras olarak ele alınmıştır.	Kentsel dönüşüm uygulamalarının kültürel kimliğe ve yapıya uygunluğu gözetilecektir.	Değinilmemiştir	Kültür değerlerimiz ve geleneksel sanatlarımızın yaşatılması	Kültür endüstrisinin millî gelir, ihracat ve ülke tanıtımına katkısı artırılacaktır
11.BYKP 2019-2023	Kültürel zenginlik Kültürel değer Kültürel miras	Kültürel açıdan cazibe merkezleri motorlu taşıtlardan arındırılacak yaya yolları yapılacak	Millî kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışma sağlamak	Kültürel zenginliklerin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması Yurt dışında Türk kültürünün tanıtımı	Kültürün kalkınmadaki çok boyutlu etkisinin artırılması amaçlanmıştır

Beş yıllık kalkınma planlarında kültür ve kültürel miras unsurları aşağıdaki şekilde ele alınmıştır:

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1. BYKP) (1963 — 1967): El sanatları eğitimi üzerinde önemle durulacaktır (BYKP 1, 1963, s.147). El sanatları alanında üretim yönünden önem taşıyan bölgeler şöyle sıralanabilir: Bursa, bıçak ve kilim; Erzurum: kuyumculuk, Oltu taşı mamülleri; Eskişehir, Lületaşı mamülleri; Gaziantep, bakır işleri; Kahramanmaraş, oya ve yazma; Kırşehir: halı ve kilim, Konya ve Adapazarı, tahta işleri; Kütahya, çini eşya ve dokuma; Sivas ve Trabzon, gümüş işleri, halı ve kilim; Siirt, kilim. bölgesel özellikteki küçük sanatların

geliştirilmesine yönelik gereken önlemler alınacak (BYKP 1, 1963, s. 361); geleneksel Türk halıcılığının ve el sanatlarının gelişimi adına dış piyasalarda sürümün teşvik edilmesi sağlanacaktır. Planlı bir çalışma eşliğinde el sanatlarının geliştirilmesini sağlamak adına finansman, organizasyon, hammadde, donanım, pazar analizi, mevzuat, kalite kontrol gibi işlerde yol gösterebilecek merkezi bir yapıya gereksinim söz konusudur. Tarımla uğraşan nüfusun gelirini yaşadığı bölgede elde etmesi sağlanarak kentin dengesizce büyümesini önlemek ve turistik hediyelik eşya olarak ihracı mümkün ürünlerin üretimini sağlamak adına el ve ev sanatları özendirilecektir (BYKP 1, 1963, s. 363). Turistik tesislerin kurulmuş olduğu bölgelerde turistlerin gereksinimleri karşılanarak, yiyecek-içecek ürünlerinin ve hediyelik eşyaların mahallî gayretler ile üretilmesi ve satılması desteklenecektir (BYKP 1, 1963s. 428).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968 — 1972): El sanatlarını geliştirmek işsizlik problemine yönelik önemli ölçüde çözüm olabilecektir (BYKP 2, 1968, s. 134). Eğitimin her kademesinde öğretim programlarının sanat eğitimiyle desteklenmesi sağlanacaktır (BYKP 2, 1968, s. 159). Türk kültür eserlerinin sayıca ve nitelik yönünden bir üst seviyeye taşınması amacıyla sanatçıların yetiştirilmesi temel amaç olup; uluslararası kültür şenliklerinin desteklenmesine önem verilecektir. Türk sanatlarının ve folklorun her dalında bilimsel araştırmalar, tespitler ve tanıtım faaliyetleri yürütülecektir (BYKP 2, 1968, s. 187). Kültürel faaliyetlerin gerçekleşmesinde ve kültür mirasının korunmasında mahalli idarelerin ve gönüllü kuruluşların yardımının da bulunması desteklenecek; Türk kültürüne ilişkin tanıtımlar teşvik edilecektir. Devlet bünyesindeki opera, orkestra, bale ve tiyatro gibi olanaklardan geniş kitlelerin faydalanabilmesi maksadıyla çevre illerde düzenli programların uygulanması sağlanacaktır. Eski eserlerin daha iyi bir şekilde korunmasına yönelik çaba gösterilecek ve bu eserlerin yurt dışına kaçırılmalarının önüne geçecek tedbirlerin alınması önemlenecektir (BYKP 2, 1968, s. 190). Gençlerin kültür-sanat hareketlerinin kapsamına dahil olmalarını mümkün kılacak programların düzenlenmesi önceliklidir (BYKP 2, 1968, s. 257). Renk, desen, şekil gibi yönlerden mahalli küçük sanat ürünleri araştırılacak ve geliştirilecektir (BYKP 2, 1968, s. 565).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973- 1977) Kültür ve tarihi değeri olan belgelerin yok olmaları önlenecektir. Tarihi anıtların, sanatsal eserin, kültürel kalıntıların korunma ve geliştirilme yolları aranacak yok olmaları ve tahribatları önlenecektir (BYKP 3, 1973, s. 786). Türk tarihinin ve kültürünün araştırılması için bilimsel bir kurumun kurulması yönünde incelemeler yapılacaktır (BYKP 3, 1973, s. 788). Tarihi değerlerin korunması adına yatırımlar ele alınacaktır (BYKP 3, 1973, s. 898). Çinicilik, lületaş işleciliği, halı ve kilim dokumacılığı vb. sanatlarda desen, renk, şekil yönünden standartlar dışına çıkılması teşvik edilirken hammadde tedariki konusunda da düzenlemeler yapılacağı belirtilmiştir (BYKP 3, 1973, s. 564). Tarihi eserlerin onarımı tamamlayıcı yatırımlar içinde ele alınacaktır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979 — 1983): Coğrafi konumundan da ileri geldiği üzere, Türkiye, yüzyıllarca farklı kültürlerin iç içe geçtiği ve birbiri üzerine bindiği zengin bir kültürel hazineye sahip olmuştur (BYKP 4, 1978, s. 150). Tarihi kalıntı ve yapıların korunması ile ilgili girişimlerin sınırlı kaldığı bir gerçektir. Yerel yönetimler bünyesindeki tiyatroları ve özel tiyatroları destekleyecek çeşitli girişimlere ihtiyaç söz konusudur. Günümüzdeki haliyle devlet konservatuarlarının ülkedeki sanatçı ihtiyacının karşılanmasında nicelik ve nitelik yönünden yeterli olduğunu söylemek güçtür (BYKP 4, 1978, s. 152). Kültür şenliklerinin ve festival etkinliklerinin yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Bu sayede sanatçı-halk kaynaşması ile farklı yörelerde kültürel etkinliklerin ortaya çıkarılması ve kültür faaliyetlerine yaygın katılımın sağlanması mümkün olabilecektir (BYKP 4, 1978, s. 154). Dördüncü plan döneminde bilim, kültür ve sanat yapıtlarının basımdan dağıtıma varana kadar her aşamasında özendirici tedbirlerin alınması yönünde çaba harcanacaktır. Yerel yönetimlerin tiyatro, kütüphane, kültür evi ve kültür etkinliklerinde daha aktif davranmaları teşvik edilecektir (BYKP 4, 1978, s. 285). Müziğe yönelik araç ve gereçlerin yurt içinde üretimi sağlanacaktır. Tarihsel ve kültürel kalıntıların korunmasına yönelik gereken yasal ve finansal tedbirlerin alınmasına ilişkin etkin çalışmalar yürütülecektir. Tarihi eser kaçakçılığını önlemeye yönelik olarak gereken tedbirler alınacaktır (BYKP 4, 1978, s. 286).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985 — 1989): Ulusal değerlerin korunmasında ve geliştirilmesinde, 2. BYKP' da kültür-sanat temel unsur teşkil etmektedir (BYKP 5, 1984, s. 2). Kültürel alanda ulusal ve manevi mevcudiyetimizi

sürdürmek-tanıtmaq esas olacak olup; Türk kültürünü yaşatmaq ve Türk değerlerini canlı tutmaq adına kültür eserlerinin günümüzde yaşamın bir parçası olarak değerlendirilmesiyle alakalı tedbirler alınacaktır. Türkçe dil zenginliğinin ve yapısının korunması, kendi doğal seyri çerçevesinde gelişmesi adına bilimsel çalışmaların devam etmesi sağlanacaktır. Tarihi eser niteliği taşıyan yapıların koruma-onarım amaçlı olarak özel şahıslarca değerlendirmesini kolaylaştıracak bir teşvik sisteminin geliştirilmesi düşünülmektedir (BYKP 5, 1984, s. 147). Mimarisi yapıda olan eserlerin hazırlanmasında, ulusal Türk kültürünün sanat ve estetik üslubunun aksettirilmesi için yardımı bulunacak yönlendirme biçimleri uygulanacaktır. Müzeler yalnızca sergiler ve tanıtım etkinlikleri ile kısıtlanmayıp, halkın ve genç kesimin eğitimi için gereken konferans ve seminer gibi eğitim çalışmaları ağırlık kazanacaktır. Kültürel yaşantımızda mühim bir yere sahip olan edebiyat, resim, tiyatro, sinema gibi sanat alanlarının daha geniş kitlelere ulaşması için çalışmalar yapılacaktır. Ulusal kültüre ait öğeler arasında yer alan, eski Türkçe ve diğer dillerde yazılı eserlerin Türkçeye yeni harflerle kazandırılması için çalışılacaktır (BYKP 5, 1984, s. 148).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990 — 1994): Ulusal kültürün geliştirilerek yaygınlaştırılması, kalkınma planlarına ilişkin temel ilkelerden biri olup; vakıf, dernek ve mahalli idareler gibi kurumların kültürel faaliyetlere katkısı teşvik edilecektir. Kültürel varlıkların, doğal güzelliklerin ve kültür değerlerini korunmasına öncelik verilecektir. Ulusal kültürü yaşatmaq ve yaygınlaştırmak adına, kitle iletişim gereçlerinden azami ölçüde yararlanılacaktır. Kültürel mirasın başlıca kaynakları arasında yer alan yazmaları ve nadir eserleri korumak amacı ile, İstanbul'da Yazma Nadir Eserler Patoloji ve Restorasyon Araştırma Merkezi kurulacak, gereken durumlarda yazma eserlere ilişkin restorasyon merkezlerinin açılması sağlanacaktır. (BYKP 6, 1989, s. 322). Tiyatro çalışmalarında yerli eserler ağırlıklı olacak, gezici tiyatrolar ile geniş halk kitlelerine ulaşılması kolaylaşacaktır. Devletin özel tiyatrolara sağladığı desteklerin artarak devam etmesi sağlanacaktır. Telif haklarının teminat altına alınmasını mümkün kılacak şekilde gereken düzenlemeler yapılacak olup; ikili kültürel değişim programları kapsamında kültürümüzün yurtdışında daha iyi şekilde tanıtımı esas alınacaktır. Kültürel varlıkların korunmasına ve restore edilmesine ağırlık tanınacaktır. Başta Türk-İslam

eserleri olmak üzere, kültür varlıklarının korunmasına, bakımına ve onarımına ağırlık verilecektir (BYKP 6, 1989, s. 323). Çeşitli yollarla yurt dışına kaçırılan eski eserlerin Türkiye'ye geri getirilmesi yönündeki çalışmalara devam edilecektir. Belediyeler, tarihi mimari dokunun bozulmamasına özen göstereceklerdir (BYKP 6, 1989, s. 324).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996 — 2000): Kalkınmanın ve dışa açılmanın temelini oluşturan ulusal kültürün korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması temel ilkelere (BYKP 7, 1995, s. 30). Taşınabilir ve taşınmaz kültür varlıklarını korumaya öncelik tanınacaktır. Yurtdışındaki Türk vatandaşlarının ulusal kimliklerini korumak suretiyle ülkeyle olan bağlarını kuvvetlendirmek, Türkiye Cumhuriyetleri başta olacak şekilde tüm ülkeler ile sosyal-kültürel ilişkileri geliştirmek esas olacaktır. Yurtdışındaki tarihsel ve kültürel varlıklarımız tespit edilerek, bunların tanıtımı ve korunmaları adına gereken önlemlerin alınması sağlanacaktır. Yurtiçinde ve yurtdışında tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilmesi için kamunun haricinde özel teşebbüslerin, vakıfların ve derneklerin faaliyetlerine destek verilecektir (BYKP 7, 1995, s. 31). Tabii ve kültürel varlıkların zenginleştirilmesi suretiyle sürekliliği sağlamak temel amaçlardan olup (BYKP 7, 1995, s. 162), kültürel değerlerin ve tabiat varlıklarının tahribini en aza indirmek adına yerleşmeleri belirlerken ekolojik dengenin gözetilmesi sağlanacaktır (BYKP 7, 1995, s. 176). Sanatsal faaliyetlerin teşvikinde özel teşebbüslerin katkılarından faydalanılacaktır (BYKP 7, 1995, s. 180).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001 — 2005): Çocukların sanatla erken yaşlarda tanışmalarını sağlamak amacı ile Kültür Bakanlığı ile eşgüdümle projelerin yürürlüğe konması sağlanacaktır. Kültür altyapısının güçlendirilmesi ve kültür faaliyetlerinin yaygınlaştırılması önemsenmiştir. Kültürel alanda nitelikli insan gücü yetiştirmek, finansman ihtiyacını karşılamak ve koordinasyonu sağlamak gibi konularda eksiklikler sürmektedir (BYKP 8, 2000, s. 97). Türk diline ilişkin araştırmalara önem ve öncelik verilecek olup; Türk kültürünü çevre kültürleri için cezbedici kılmak için çalışmalar yürütülecektir. Türkiye Cumhuriyetleri ve akraba toplulukları ile kültürel işbirliği çalışmaları hızlandırılacaktır (BYKP 8, 2000, s. 98). Kültürel varlıkların korunmasına yönelik olarak halkı ve kamu çalışanlarını bilinçlendirme amaçlı eğitimler yaygın hale getirilecektir. Tarihi eser kaçakçılığının

önüne geçilecektir. Klasik Türk sanatlarını ve folklorunu korumak, geliştirmek ve tanıtmak adına çalışmalar yapılacak, sanat faaliyetlerin tamamına destek sağlanacaktır. Türk sinemasında yönetmenlerin, senaristlerin ve oyuncuların yetiştirilmesine önem verilecektir. Kültürel ve sanatsal alanda özgün fikir ve eser üretiminin özendirilmesi sağlanacak, kültürel yaşantıya katkı sağlayanlara ve sanatçılara destek verilecektir (BYKP 8, 2000, s. 99).

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007- 2013): Sanat dallarının gelişmesi için elverişli ortamların hazırlanması sağlanacaktır. Toplumdaki tüm kesimlerin kültür faaliyetlerine erişiminin kolay olmasına yönelik adımlar atılacaktır. Kültürel mirasımızın envanterini çıkarmak ve restorasyona ilişkin çalışmalar devam ettirilerek, kamuoyunun bu konuda bilinçlenmesi sağlanacaktır. Sosyo-ekonomik politikalar bağlamında kültür boyutunun göz önünde bulundurulması sağlanacak, Türkçe'nin düzgün ve etkin kullanımı önemlenecektir. Kültür turizmini geliştirmek ve yaygınlaştırmak amaçlı çalışmalar bağlamında, otantik özellikleriyle korunmuş ve turizme açılan yöresel örneklerin artırılması desteklenecektir. Geleneksel Türk el sanatları başta olmak üzere, maddi kültür ürünlerimizin ihraç ürünlerine dönüştürülmesi sağlanacaktır. Sinema ve belgesel film gibi üretimler teşvik edilerek, bunların milli gelir ve ihracat içerisindeki payı artırılacaktır. Yoğun göç ve çarpık kentleşme sayesinde meydana gelen sosyo-kültürel uyum sorunlarının azalmasını sağlayacak tedbirler alınacaktır. Toplumsal bütünleşmenin ve dayanışmanın artırılmasına yönelik olarak hoşgörüye, toplumsal diyaloga ve ortaklık kültürünü geliştirici politikalara öncelik tanınacaktır (BYKP 9, 2006, s. 90).

Onuncu Kalkınma Planı (2014 — 2018): Tarihi eserlerin mühim bir bölümü restore edilmiş olup; kültür politikaları toplumsal bütünlüğü ve dayanışmayı pekiştirecek biçimde tesis edilmelidir. Kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılımın bir yaşam alışkanlığı olarak gelişmesi sağlanacak, başta ortak tarihi geçmişe sahip olduğumuz ülkeler olmak üzere dünya ülkeleri ile kültürel ilişkilerimizi geliştirmeye odaklanılacaktır. Türk tarihine ilişkin önemli şahsiyetler, olaylar, masal kahramanları ve kültürel zenginlik unsurları belgesele, dizilere, çizgi filmlere dönüştürülecektir. Kültür endüstrisinin millî geliri, ihracatı ve ülke tanıtımına katkısı artırılacaktır. Kentsel dönüşüm uygulamalarında kültürel kimliğe uygunluk dikkate alınacaktır. Yurtiçindeki ve yurtdışındaki kültürel mirasımız, kültürel turizme katkıda bulunacak

biçimde korunacaktır. Kentin tarihi bölgelerini korumak, bu bölgelerin kültür ve sanat yaşamı merkezlerine dönüştürülmesi sağlanacaktır (BYKP 10, 2013, s. 45). Türkçe'nin dünyada konuşulan bir dil olması ile alakalı araştırmalar da desteklenecek ve okuma kültürü yaygınlaştırılacaktır. Çocukların erken yaşlarda kültür ve sanat eğitimi almaları sağlanacaktır (BYKP 10, 2013, s. 46).

On Birinci Kalkınma Planı (2019 – 2023): Kültür zenginlikleri ve çeşitliliğinin korunarak geliştirilmesi, gelecek nesillere aktarılması, sanatsal ve kültürel faaliyetlerin yaygın hale getirilmesi, milli kültür ile ortak değerler etrafında toplumsal bütünlük ve dayanışma için güçlendirilmesiyle kültürün kalkınmadaki çok boyutlu olan etkisinin artırılması hedeflenmiştir. Yurt içi ve yurt dışındaki kültürel mirasımız, toplumun tarih, estetik ve kültür bilincini geliştirecek, kültür turizmine katkı sağlayacaktır. Kültürel miras değerleri afet riskini göz önünde bulundurularak korunacak, taşınmaz vakıf kültür varlıklarına vakfiye şartları doğrultusunda işlevsellik kazandırılacaktır (BYKP 11, 2019, s. 148). Tarihi kent dokularına yönelik kentsel tasarımlar yapılacak, tarihi kent bölgeleri bu tasarımlara göre bütüncül anlayışla iyileştirilecektir. Yurt içi ve yurt dışındaki taşınmaz kültür mirasımızın korunmasına yönelik olarak yürütülen envanter çalışmalarına devam edilecek ve elde edilen veriler dijital ortama aktarılacaktır. Çeşme, imaret, aşevi gibi taşınmaz vakıf kültür varlıklarına vakfiye şartları doğrultusunda işlevsellik kazandırılacaktır. UNESCO koruması altındaki alanlar başta olmak üzere, arkeoloji, edebiyat, tarih, tabiat konulu tematik kültür rotaları belirlenecek ve bunların tanıtımı sağlanacaktır. Kültürümüzün temel unsurları, tarihimizin önemli şahsiyetleri, olayları, masal kahramanları ve kültürel zenginlik unsurlarımız tiyatro, sinema, belgesel, dizi ve çizgi filmlerle anlatılacaktır (BYKP 11, 2019, s. 149). Kültürümüzün temel unsurları tarihimizin önemli şahsiyetleri, olayları, masal kahramanları ve kültürel zenginlik unsurlarımız tiyatro, sinema, belgesel, dizi ve çizgi filmler ile anlatılacaktır. Kentsel dönüşüm uygulamalarının kültürel kimliğe ve yapıya uygunluğu gözetilecektir. Türk-İslam tarihinin farklı dönemlerine ait kültürel mirasımıza öncelik verilmek suretiyle kültürel mirasımızın araştırılması, korunması günümüz toplumuna ve gelecek kuşaklara aktarılması sağlanacaktır. Çanakkale şehitlikleri ve savaş alanları açık hava müzesine dönüştürülecektir (Kalkınma Bakanlığı, 2019, s. 149). Şehirlerin özgün kimliğini geliştirmek adına doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve tekrar

canlanması adına İller Bankası A.Ş. Genel Müdürlüğü (İLBANK) tarafından yerel yönetimlerle destek programları geliştirilecektir (BYKP 11, 2019, s. 159).

3.BÖLÜM

ESKİŞEHİR İLİ VE ESKİŞEHİR'İN SOMUT KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARI

Bu bölümde Eskişehir'in ilinin tarihsel gelişimine, coğrafi konumuna, alternatif turizm potansiyeline ve kültür turizm potansiyeline, Eskişehir ilinin somut kültürel miras varlıkları olan arkeolojik alanlar ve anıtsal yapılarına, tarihi ve kültürel yapılarına, dini yapılarına ve sosyal amaçlı yapılmış yapılarına yer verilmiştir.

1. ESKİŞEHİR İLİ

Bu bölümde Eskişehir ilinin tarihsel gelişimi ve coğrafi konumundan bahsedilmiştir.

1.1. Eskişehir'in Tarihsel Gelişimi

Kente ilk yerleşim, ilk çağ uygarlıklarında Frigya Dönemi'ne ait Dorylaion yerleşkesidir. Kentin bu bölgede kurulmasının temel nedeni Porsuk Nehri'nin bu bölgede bulunması ve tarım için verimli özelliklere sahip olmasıdır (Doğru, 2005). Frigyalılar'dan sonra kenti Lidyalılar ve Persler ardından ise Romalılar ele geçirmiştir. Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinden sonra Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu sınırları içinde kalmıştır (İlgar, 2008, s.24).

Büyük Selçuklu Devleti'nin himayesine girmesinin ardından kentin dönüşümü başlamış ve bu dönemde Türkler ticaret ve mülk sahibi olmaya devam ederken, Hristiyanlar sanat ve zanaatla uğraşmaya devam etmiştir. Ayrıca bu dönem içerisinde kentte çeşitli mimari yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde Osman Bey'in kurmuş olduğu Osmanlı Devleti'nin egemenliğine giren Eskişehir, o dönemde Bizans'a karşı kullanıldığı için kente Sultanönü Sancağı denilmiştir (Etrin, 2018, s. 40).

XIII. yy.'ın ikinci yarısında Moğol baskılarından dolayı göç etmek zorunda kalan kentli göçmenlerin Eskişehir'e yerleşmesiyle Eskişehir kent kültürüne kavuşmuş ve kentte aydın gruplar oluşmuştur. Askeri yönden etkinliğini kaybetmiş

olan Sultanönü Orhan Bey döneminde kültür merkezi olmuştur (İlgar, 2008, s.24). Yavuz Sultan Selim zamanında ise Eskişehir kentinde ve Sultanönü sancağında imar açısından gelişmeler yaşanmış ve bu dönem içerisinde Kurşunlu Camisi ve Külliyesi, Üryan Baba Türbesi, Şeyh Şucaaddin Türbesi inşa edilmiştir inşa edilmiştir (Doğru, 2005:76-77). Kanuni Sultan Süleyman zamanında sakin bir yaşam süren kent, Irak seferleri esnasında Sultan Süleyman'ın konaklama yeri olmuştur (Yazıcı, 1997, s. 2).

Osmanlı Devleti XVIII. yy.'ın başında toprak kaybetmeye başlayınca, kent genelinde göçmen sayısı artmış ve artan işgücüne bağlı olarak tarımda ve ticaretle ilerlemeler yaşanmıştır. Osmanlı devletinin çöküşü sırasında yabancı birlikler tarafından işgal edilen kent, işgalden bir yıl sonra 2 Eylül 1922 tarihinde kurtarılmıştır. (İşcan, 2003). Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kent yeniden canlanmaya başlamış ve gelişimi günümüze kadar devam etmiştir. Osmanlı Dönemi'nde ihmal edilmiş olan kent, Kurtuluş Savaşı'nda da büyük zarar görmüştür. Cumhuriyet dönemi ile birlikte kent tekrar yapılanma sürecine girmiştir (İlgar, 2008, s.24).

Mustafa Kemal Paşa'nın, 15 Ocak 1923 tarihinde Eskişehir'e yapmış olduğu gezisi, kentin gelişimi ve Türkiye'nin geleceği için önem arz etmektedir. Mustafa Kemal Paşa, Mutasarrıflık Dairesi'nde (Hükümet Konağı) yapmış olduğu konuşmada, Kurtuluş Savaşı sırasında büyük acılar yaşayan ve maddi, manevi yönden kayıplar veren Eskişehir halkının fedakarlıklarını takdir ettiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir'in konumu ve halkının göstermiş olduğu azim ve kararlılığından dolayı kent imarına yakından ilgi göstermiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan yatırımlarla kısa sürede modern bir kent oluşturulmaya çalışılmıştır (Eskişehir Valiliği, 2022a).

1920'lerden itibaren nüfus hızla artmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan topraklar üzerine kurulan devletlerde yaşamak istemeyen Türkler Anadolu'ya göç etmiştir. Ayrıca Yunanistan, Bulgaristan ve Kırım gibi ülkelerden göç almıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayi yönünden gelişme gösteren Eskişehir, yatırım bölgelerinin batıya kaymasıyla bugün az da olsa önemini yitirmiştir (Güneş ve Yakut, 2007, s. 37).

fazladır. Yeni oluşumlar dışında tepe sırtları yuvarlak ve basık olan ilde, kapalı havzaya rastlanmamaktadır. İlin ovaları dağlar ile çevrilidir. Ovalardan dağlarda doğru farklı yükseltilerde olan platolar bulunmaktadır. İlin, kuzey kesiminde doğu-batı yönüne uzanan ve sıra dağları olan Bozdağ ile Sündiken dağları yer almakta olup uzantıları Sakarya Irmağına kadar ulaşmaktadır. Porsuk barajının güneyinde bulunan Türkmen Dağının uzantısı ise Sakarya Ovası'na kadar ulaşmaktadır. İlin en yüksek noktası, 1.825 m yüksekliği olan Türkmen Dağı'nın tepesidir. Kırğıl tepe, Yaylacık Tepe, Deve Eriği Tepesi, Kuyu Tepe, Oluk Dağı diğer yüksek noktalarıdır (Eskişehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2022b).

Eskişehir ili, yeryüzü şeklinden kaynaklı meydana gelmiş olan geniş bir akarsu ağına sahiptir. Türkiye'nin önemli akarsularından olan Sakarya Nehri Eskişehir ilinde yer almaktadır. Sakarya nehrinin bir kolu olan 460 km. uzunluğundaki Porsuk Çayı ise kentin diğer önemli akarsuyudur. Ayrıca yayla ve dağ eteklerinde düzlükleri çevreleyen birçok dere vardır. Eskişehir'de doğal oluşumlu bir göl yoktur. Fakat Sakarya nehri üzerinde bulunan Gökçekaya Barajı ile porsuk çayı üzerinde yer almış olan Porsuk Baraj Gölü ilin ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Eskişehir ilinde sulama amaçlı oluşturulmuş çok sayıda gölet bulunmaktadır (T.C. Eskişehir Valiliği, 2022b).

2. ESKİŞEHİR İLİNDE KÜLTÜR TURİZMİ VE ALTERNATİF TURİZM TÜRLERİ

Bu bölümde Eskişehir ili kültür turizmi ve alternatif turizm türleri ele alınmıştır.

2.1. Kültür Turizmi

Kültür turizmi, insanların kültürel ihtiyaçlarına uygun bilgi ve deneyimler elde etmek için kalıcı ikamet yerlerinden kültürel değeri olan yerlere yapmış oldukları hareket anlamına gelmektedir (Richards, 1996, s. 24). Bir başka tanıma göre kültür turizmi, turistlerin değişik kültürleri görmeleri, anlamaları ve deneyimlemeleri için yapmış oldukları seyahatler ve konaklama faaliyetleridir (Uygur ve Baykan, 2007, s. 33).

Kültür turizmini diğer turizm türlerinden farklı kılan özellik öğrenmeye dayalı olmasıdır. Kültür; insanların tutumlarını, fikirlerini, inançlarını, davranışlarını, yaşam tarzlarını ve meydana getirmiş oldukları sanat eserleri gibi diğer tüm unsurları içermektedir. Dolayısıyla kültürel süreçler ve bu süreçler neticesinde oluşan bütün ürünler kültür turizminin alanına girmektedir. Bu aşamada geleneksel turizmden ayrılmakta ve sadece bir yeri ziyaret etmek değil, yerel olarak bir yaşam biçimini öğrenme anlayışına dayanmaktadır (Aliagaoglu, 2004, s. 51).

Bölge halkının yaşam tarzı, bölgede yaratılan sanat eserleri ve eserlerin sergilenmiş olduğu müzeler kültürel değerler olarak sayılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde müzikaller, operalar, tiyatrolar az gelişmiş ülkelerde geleneksel yaşam şekilleri, dini ritüeller, el sanatları kültür turizminin bir parçası olup birer çekicilik unsurudur (Kahraman ve Türkay, 2009, s. 8). Sit alanları, camiler, hanlar, saraylar, antik kentler bölgelerin kültürlerini yansıtan değerlerdir.

Eskişehir ilinin en önemli kültürel değeri olarak lüle taşı işlemeciliği görülmektedir. Eskişehir'in taşınabilir kültürel miras varlıkları içerisinde çömlekçilik, gümüş işçiliği, dokumacılık bulunmaktadır (Tören vd., 2012, s. 78). Ayrıca ören yeri, antik kent, hamam, türbe, cami ve müze bakımından şehir taşınmaz kültürel miras varlıkları bakımından oldukça zengindir. Pessinus Antik Kenti, Midas Anıtı, Arezastis Anıtı Gerdekkaya Mezarı, Solonun Mezarı, Küllüoba Höyüğü, Asar Kalesi, Doğanlı Kale Alpu Kocakızlar Tümülüsü (Eskişehir Turizm Çalıştay Raporu, 2015), Phrygia Vadisi, Sümbüllü Anıt, Bitmemiş Anıt, Bahşeyiş Anıtı, Arezatis Anıtı, Phrygia Kaleleri, Aslan Mabedi, Phrygia Kaya Mezarı, Hamamkaya Kaya Mezarı, Midaion, Seyircek Nekropolü, Odunpazarı Sit Alanı, Odunpazarı Evleri, Kurşunlu Cami, Alaaddin Cami, Sücaeddin Veli Türbesi ve Külliyesi, Seyit Battal Gazi Türbesi ve Külliyesi, Kurşunlu Külliyesi, Melik Gazi Gazi Türbesi (Üsküdar, 2012), Han Antik Kenti, Fethiye Ören Yeri, Develik Han, Yunus Emre Türbesi ve Külliyesi, Uyuz Hamamı, Selçuklu Hamamı, Süceattin Hamamı, Alponos Hamamı (Tören vd., 2012) Eskişehir'in zenginliklerinden bazılarıdır.

Eti Arkeoloji Müzesi, Havacılık Müzesi, Tülomsaş Müzesi, Lüle taşı Müzesi, Ahşap Eserler Müzesi, Çağdaş Cam Sanatları Müzesi, Kurtuluş Müzesi, ESOGÜ Zooloji Müzesi Balmumu Müzesi, Odunpazarı Modern Müzeleri, Seyitgazi Bor ve

Etnografya Müzesi, İnönü Karargâh Binası ve Savaş Müzesi, Yunus Emre Müzesi, Pessinus Açık Hava Müzeleri Eskişehir'in kültürel miras unsurlarıdır.

2.2. Gençlik Turizmi

Gençlik turizmi, 15 ile 24 yaş arasındaki gençlerin tek başlarına turizm faaliyetlerine katılmalarını ifade etmektedir (Hayta, 2008, s. 32). Farklı bir tanımla çocuk ve gençlere sunulan ulaşım, konaklama ve rehberlik hizmetleri de gençlik turizminin tanımını oluşturmaktadır. Gençler doğal olarak eğlenceye, hareketliliğe, maceraya ve değişime açık olduklarından turizm faaliyetlerine katılımları diğer yaş gruplarına göre daha fazladır (Hayta, 2008, s. 32).

Hayallerindeki hayatı yaşamayı arzulayan gençler daha çok teorik yaşam biçimi yerine hayatı deneyimleyerek öğrenmeyi tercih etmektedirler (Akoğlan Kozak ve Bahçe, 2009, s. 220). Gençlerin, aile bireylerine karşı sorumluluklarının az olması ve lüks arayışı içerisinde olmamaları, çevreye kolay adaptasyonları ve teknolojiyi etkin bir şekilde kullanma gibi sebeplerden seyahat etme eğilimlerini arttırmaktadır.

Eskişehir, büyük bir gençlik turizmi potansiyeline sahip önemli bir destinasyondur. Eskişehir'de üç üniversitenin faaliyet göstermesi ve öğrencilerin kent nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturması, kente hareketlilik getirmekte ve bir öğrenci kenti imajı oluşturmaktadır. Bunun yanında, kentte sürekli düzenlenen festivaller ile kültür-sanat faaliyetleri, gençlerin ilgisini arttırmakta olduğu kadar çevre illerdeki genç nüfusu da etkileyerek şehir için bir çekim unsuru oluşturmaktadır. Ayrıca öğrenci kenti imajı nedeniyle Eskişehir'de bulunan üniversite öğrencilerinin farklı şehirlerde yaşayan akrabalarının ve arkadaşlarının kente gelmeleri konaklama, yeme içme ve eğlenmek, amaçlı yapmış oldukları faaliyetler gençlik turizmine katkı sağlamaktadır (Düşmezkalender, 2020, s. 191)

2.3. Sağlık Turizmi

Turizm türlerinden biri olan sağlık turizmi (Aydın, 2012, s. 92), Türkiye'de ve dünyada son dönemlerde hızla gelişmekte olan alternatif turizm türüdür Sağlık hizmetlerinde, bekleme sürelerinin uzun olması, yüksek sağlık maliyetleri, tedavi sürelerinin uzun olması ve devlet tarafından onaylanmaması gibi sebeplerden dolayı,

insanların başka ülkelerde hem tedavi hem de tatil yapma istekleri sağlık turizminin gelişiminde etkili olmuştur (Acar ve Turan, 2016, s. 19). Sağlık turizmi; medikal turizm, ileri yaş turizmi, SPA Wellness ve termal turizm türlerini kapsamaktadır.

Ülke ekonomisini önemli ölçüde etkileyen sağlık turizminden gelen hasta sayısı ile ölçülen dünya sıralamasına bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Tayland, Hindistan ve Türkiye şeklinde sıralanmaktadır. Türkiye’de uluslararası niteliklere göre hizmet veren 48 adet akredite sağlık tesisi bulunmaktadır (Keleş, 2018, s. 3). Tıp turizmi ile ilgili seyahat sayısı 10 milyonu aşarak 100 milyar dolarlık ciro elde edilmiştir. SPA, engelli, yaşlı ve termal turizmi için seyahat eden kişi sayısı ve elde edilen gelir, net bir şekilde bilinmemekle birlikte en çok medikal turizm yönünde olduğu düşünülmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2022).

Eskişehir ve ilçeleri sıcak su kaynakları bakımından zengin olmasından dolayı bu bölgede termal turizm ön plandadır. Çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Eskişehir’de Bizans, Roma ve Osmanlı dönemlerine has kaplıca ve hamamlar bulunmaktadır. Şehrin merkezinde olmak üzere her yerinde sıcak su kaynaklarına ulaşmak mümkündür. Günyüzü Çardak termal suyu, Türkiye’nin birinci derecede önemi olan maden sularından biridir. Aynı şekilde Sakarı ılıca ve hasırca kaplıcaları da Türkiye’nin üçüncü derece önem arz eden başlıca kaplıcalarıdır. Ancak bunların yanında başlıca termal turizm kaynakları (kaplıca, ılıca, hamam, sıcak sular); Eskişehir Merkez, Hasırca, Kızılınler, Mihalgazi-Gümele, Günyüzü-Çardak, Alpu- Mihalıççık-Yarıncı, Uyuzhamam, İnönü, Sivrihisar-Küçük, Sivrihisar-Gümüşkonak, Sivrihisar-Seyyide, Sivrihisar-Kumacık, Ilıcaköy, Çifteler-İhsaniye, olarak sıralanabilir (Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

2.4. Gastronomi Turizmi

Gastronomi kavramı, eski ve köklü bir disiplin olmasına rağmen son zamanlarda farklı açılardan tartışılmakta ve incelenmektedir (Sarıışık ve Özbay, 2015, s. 26). Gastronomi, yiyeceklerin ve içeceklerin tarihçesinden başlayarak derinlemesine bir araştırma gerektiren, anlaşılıp uygulanması ile günün koşullarına uyarlanarak yapılan çalışmaları kapsamakta olan bir disiplindir (Aksoy ve Sezgi, 2015, s. 80).

Gastronomi, destinasyonların kültürünü öğretmek ve tanımak için gerekli bir unsurdur (Gheorghe, Tudorache ve Nistoreanu, 2014, s. 12). Turizm açısından önemli bir yere sahip olan ve son zamanlarda oldukça ilgi gören gastronomi turizmi, kapsamlı ve farkındalık yaratan etkisiyle destinasyonun gelişimine ve imajına katkıda bulunup ulusal veya uluslararası düzeyde tanıtımına teşvik eden faaliyetler şeklinde tanımlanmaktadır (Bucak ve Aracı, 2013, s. 213). Gastronomi turizmi, bir destinasyona özgü yerel ürünleri tatmak veya gastronomiyle alakalı olan etkinliklere katılmak maksadı ile seyahat yapan turist ya da ziyaretçi eylemleri olarak tanımlanmaktadır (Gheorghe vd., 2014, s. 12).

Turizm sektörünün destinasyonlar arasında yaratmış olduğu rekabet baskısı, gastronomiyi destinasyonların çekici bir unsuru haline getirmiş ve olumlu bir imaj yaratmaları açısından etkili olmuştur. (Güzel Şahin ve Ünver, 2015, s. 70). İnsanlar sadece farklı bölgelerin yemeklerini tatmak amaçlı, turlara veya günübirlik gezilere gitmektedir. Bu durum gastronomik değerlerin önemini ve bir destinasyonun yemek kültürünün keşfedilmesine yönelik ilginin artmasına neden olmaktadır.

Türkiye gastronomik değerleri yönünden zengin bir ülkedir. Aslında il bazında da değerlendirme söz konusu olduğunda aynı zenginlik görülebilmektedir. Eskişehir'in geçmiş göçlerle oluşturduğu çok kültürlü yapısı, yemek kültürüne de yansımış ve zengin bir gastronomi kültürü oluşturmuştur. Şehrin yöresel yemekleri denilince akla ilk gelen mantı ve hamur işleridir. En meşhur örneği çibörek olsa da mercimekli mantı, haşhaşlı gözleme, haşhaşlı cevizli ekmek, kalakay, pita, haluja, çantık, göbete bilinen hamur işlerinden bazılarıdır. Ayrıca tutmaç, etli bamya, toyga, omaç, arabaşı, alişke, kuzu sorpa bilinen çorbaları sipsi, tirit, kapama, bulamaç ise bilinen et yemekleridir (Dündar Arıkan, 2017). Nuga ve met helvaları ise Eskişehir'le özdeşleşmiş olan gastronomik değerlerdir.

2.5. Etkinlik Turizmi

Festivaller, kutlamalar, şölenler ve fuarlar, üretimi ve tüketimi gerekli olan birer kültürel unsurdur. Düzenlenen etkinlikler, gelir ve yerel işletmelere olumlu etki yaratması, yeni iş fırsatları yaratması, yerel halka ve yerel yönetime ek gelir sağması

ve halkın refah seviyesini yükseltmesinden dolayı önemli görülmektedir (Yolal, 2017, s. 36).

Alternatif turizm türlerinden olan etkinlik turizmi, destinasyon açısından çekicilik oluşturan bir unsur olup destinasyona sosyal, kültürel, politik, ekonomik ve turistik yönden etkiler yaratmaktadır (Çelik ve Göçmen, 2013, s. 70). Etkinlikler, düzenlenmiş olduğu illerin dışında, farklı il ve ülkelerden de ziyaretçilerin ağırlanmasına neden olduğundan, destinasyonların uluslararası tanınırlığını ve itibarını güçlendirmektedir.

Eskişehir ili, düzenlenen kültür ve sanat etkinliklerinin içerik ve niceliği bakımından Türkiye'nin sayılı illerinden biridir. Uluslararası Sanat Çalıştayı, Uluslararası Eskişehir Şiir Buluşması, Uluslararası Eskişehir Sokak Festivali, Uluslararası Çocuk ve Gençlik Tiyatro Festivali, Opera ve Bale Günleri, Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu, Uluslararası Film Şenliği, Uluslararası Film Şenliği kentin kültürel ve sanatsal etkinlikleridir (Kozak, 2018, s. 7). Ayrıca; Gürleyik Su Festivali, Nasreddin Hoca Doğum Şenlikleri, Kiraz Festivali, Kilim Festivali, Kayakent Çukurbağ Şenlikleri, Bilim ve Gözlem Şenlikleri, Tepreş Şenlikleri, Sücaeddin Veli'yi Anma, Seyit Battal Gaziyi Anma, Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Yörük Etkinlikleri, Nazım Hikmeti ve Kuva-i Şehitlerimizi Anma gibi kültür ve sanat etkinlikleri sıralanabilir (Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

2.6. Doğa Temelli Turizm

Milli parklar, hayvanat bahçeleri, vahşi yaşam parkları, korunan alanlar gibi doğa temelli olan yerlere gerçekleştirilen ziyaretler şeklinde tanımlanmaktadır (Mckercher ve Chan, 2005, s. 21). Doğa temelli turizmin amacı, sürdürülebilirliği hedefleyerek doğanın ve çevrenin korunmasıdır. Bu turizm türüne katılım sağlayan turistler doğa ile uyum içinde olarak doğanın tadını çıkarmak isterler. Ayrıca turistler gittikleri bölgelerin yaşam tarzına ve doğasına saygı göstererek çevreye uyum sağlamaya çalışırlar. Doğa turizmi; kuş gözlemciliği, tarım, çiftlik, mağara, dağ, av, yaban hayatı gözleme, akarsu, bisiklet, sualtı dalış gibi çok sayıda turizm türünü kapsamış olsa da Eskişehir açısından önem arz eden birkaçına yer verilmiştir.

2.7. Kuş Gözlemciliği

Eskişehir ili kuş türleri bakımından zengin bir bölgedir Türkmenbaba Dağı, Aliken, Balıkdamı, Sarıyar Barajı ve Hamam Dağı Kuş Alanları kuş gözlemciliğinin yapılabileceği uygun alanlardır (Eskişehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2022). Göç mevsimlerinde 256 tür kuşa ev sahipliği yapan Balıkdamı, Türkiye'nin en büyük sulak alanlarından birisidir (Sivrihisar Belediyesi, 2022).

2.8. Dağ ve Doğa Yürüyüşü (Trekking)

Eskişehir'in Seyitgazi, Han ve Çifteler ilçe sınırları içerisinde yer alan Firig Vadisi yürüyüş yolu dağ ve doğa yürüyüşü için uygundur. Bu bölge eski uygarlıkların izlerini taşımakta olup doğa ve tarihi açıdan çekiciliğe sahiptir (Seçilmiş ve Özdemir, 2019, s. 1140).

2.9. Mağara Turizmi

Eskişehir ilinde bulunan mağaralar; Karakaya Mağarası, İnönü Mağarası, Karlık Mağarası, Yelini Mağarası, Gürleyik Mağarası, İnhisar Mağarası, Külceini Mağarası, Beyköy Düdeni, Güvercinini Mağarası, Sarıkız Subatanı, Afarın Düdeni, Tozman Düdeni şeklinde sıralanabilir (Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

2.10 Kaya Tırmanışı

Tırmanış için en uygun alanlar Eskişehir merkezine 15 km uzaklıkta olan Kızılınler köyündeki Kızılınler Kayalıkları, Sivrihisar İlçesi kuzeyinde bulunan Sivrihisar Kayalıkları ve granit kaya yapılarına sahip Karakaya köyü 'dür. (Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

2.11. Sportif Olta Balıkçılığı

Sportif balıkçılık, deniz, göl, gölet ve akarsu kenarlarında stresten uzaklaşmak, doğaya uyum sağlamak veya benzeri amaçlarla ticari beklenti olmaksızın yapılan balıkçılıktır. Sakaryabaşı, Musaözü Tabiat Parkı Eskişehir'de sportif balıkçılık için uygundur (Seçilmiş ve Özdemir, 2019, s. 110).

2.12 Hava Sporları

Hava sporları planör, paraşüt, yamaç paraşütü, model uçak, yelken kanat gibi hava araçları kullanılarak yapılmaktadır. Eskişehir, önde gelen hava sporları şehirlerinden biridir. Türk Hava Kurumu'nun İnönü Uçuş Eğitim Merkezi, birçok alanda uçuş eğitimi veren büyük ve hava sporları için oldukça büyük bir alan teşkil eden bir yerdir. Bu alanlarda düzenlenen etkinliklere katılmak ve eğitim vermek hava sporları turizminin canlanması için önemlidir (Düşmezkalender, 2020, s. 193).

3. ESKİŞEHİR İLİNİN SOMUT KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARI

Eskişehir ili içerisinde bulunan, arkeolojik alanlar ve anıtsal yapılar, tarihi ve kültürel yapılar, dini yapılar (türbe ve kümbet, cami, kilise), sosyal amaçlı yapılar (külliye, eğitim kurumları, hamam, sivil mimari yapı, çeşme) ve müzeler somut kültürel miras varlıklarını oluşturmaktadır. Bu bölümde Eskişehir’de yer alan kültür varlıklarının hepsinin ele alınması mümkün olmadığından, önemli görülenlerden bahsedilmiştir.

3.1. Arkeolojik Alanlar ve Anıtsal Yapılar

Bu bölümde Eskişehir ilinde yer alan somut kültürel miras varlıklarını oluşturan arkeolojik alanlarda ve anıtsal yapılarda potansiyel olarak önemli görülenler ele alınmıştır.

3.1.1. Phrygia Vadisi

Phrygia vadisi: Eski çağlardan günümüze kadar çok sayıda uygarlığın yaşamış olduğu, maddi ve manevi olarak kültürel miras yönünden fazlasıyla zengin olan bir bölgedir. Phrygia Vadisi’nde tespit edilen ve tescil edilen varlıkların yanında koruma statüsünde sınıflandırılmamış olan tescilsiz birçok kültür varlık da bulunmaktadır. Phrygia vadisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından korunmakta olup, Türk Kültür Mirası Listesi'nde yer almakta olan varlık türleri, sit alanları ve tescilli yapılardır (Aşılıoğlu ve Memlük, 2010).

Dağlık Phrygia olarak da bilinmekte olan Phryg Vadisi'nin sınırları, doğuda Eskişehir Seyitgazi ilçesine, batıda Kütahya'ya bağlı Sabuncupınar köyüne, kuzeyde

Eskişehir Gökçekısıık köyüne güneyde ise Afyonkarahisar'ın İhsaniye ilçesine kadar uzanmaktadır (Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 68; Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 14; Bingöl, 2007, s. 450).

Tek bir vadiden oluşmayan Phryg vadisi, çok sayıda vadiden oluşmaktadır. Eskişehir'e yaklaşık olarak 75 km uzaklıkta olan ve ilin güney kesiminde bulunan Yazılıkaya-Midas ile Kümbet Vadisi, Afyonkarahisar'ın 30 km. kuzey kesiminde yer alan Karababa ve Köhnüş vadileri Phrygia'nın başlıca yerleşim bölgelerini oluşturmaktadır. Eskişehir'in güneybatı kesiminde yer alan ve Kütahya'nın merkez köylerinden olan Fındık köyünün yakınlarında bulunan Fındık vadisi ile Ovacık köyü yakınlarındaki İnlice vadileri Phryg'lerin yerleşmiş oldukları diğer vadilerdir (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 15).

Phryg kralı Midas tarafından kurulduğu düşünülen Yazılıkaya Midas kenti, Eskişehir il sınırları içerisinde kalan Phrygia vadisinin en önemli yerleşim alanıdır. Burası ana tanrıça olan Kybele'ye tapınak merkezi olmakla birlikte kale yerleşmelerinden birisidir (Tüfekçi Sivas, 2001, s. 10).

3.1.2. Phrygia Vadisi Anıtları

Phryg vadisinin kale tipi yerleşimleri ve bu yerleşim yerlerini süsleyen anıtsal ve küçük ölçekli kült anıtlar, ana tanrıça olan Matar Kubileya olan sevginin ve bağlılığın göstergesidir. Phryg dinin somut belgeleri niteliğinde olan bu anıtlar, aynı zamanda Phryg kaya mimarisinin temsili niteliğindedir. Ana kaya üzerine oyulmuş olan mihraplar, sunaklar ve nişlerden oluşan bu anıtsal yapılar, tanrıçanın ıssız bölgelerde yaşadığı inancından dolayı ıssız ve gizemli bir doğada, yerleşim alanlarından uzakta, kayalık alanlara inşa edilmiştir (Sivas, 2007, s. 13). Görkemli anıtsal yapıların cephelerinde genellikle bitkisel, hayvansal ve geometrik figürler yer almaktadır (Tüfekçi-Sivas 2009, s. 20).

Yazılıkaya-Midas Anıtı: Yazılıkaya-Midas antik kentinin kuzeydoğu kesiminde yer almakta olan Midas Anıtı, çıkıntılı bir kaya kütlesi üzerine yapılmıştır. Anıtın sol üst tarafında bulunan Paleo-Phrygce yazıtta “*Midai*” sözcüğünün geçmesi, anıtın “*Midas Anıtı*” olarak isimlendirilmesine neden olmuştur (Sivas, 1999, s. 52-53; Sevin, 2003, s. 268; Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 84).

Anıt semerdamlı, alınlıklı ve akroterli olarak yapılmış bir tapınağın cephesini yansıtmaktadır. Midas tapınağın cephesini yansıtır. Doğuya yönüne bakan anıt, 17 m yüksekliğinde, 16,6 m genişliğinde yerden olan yüksekliği ise 1.20-1,80 m civarındadır. Anıtın cephesinde geometrik motifler ve muhtemelen ana tanrıça figürünün yer aldığı dikdörtgen şeklindeki bir niş bulunmaktadır. Ayrıca bu niş tapınağın kapısını simgelemektedir (Tüfekçi Sivas, 1999, s. 66).

Antik kente de adını veren bu anıtın tarihi MÖ 6. yy.'ın ilk çeyreğine kadar uzanmaktadır. Yazılıkaya- Midas anıtı Phryg kaya anıtlarının içerisinde en görkemlisidir. Ayrıca yalnız ülkemizde değil, dünyada da en özgün yapılardan biridir. Zaman içerisinde üzerinde çatlaklar oluşan anıtın korunması için araştırma, keşif ve restorasyon çalışmaları yapılmaktadır (Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 8).

Midas Anıtı'nı gören ve ondan etkilenmiş olan ilk gezginlerden biri olan W.M. Ramsay, Anıt hakkında yorumunda "*Frigya'da başka bir şey olmasa da bu anıtın görülmeye değer*" olduğunu belirtmiştir (Ramsay 1882, s. 16).

Bitmemiş Anıt: Bitmemiş anıt, Midas antik kentinin Batı kesiminde bulunmaktadır. Bu anıt Yazılıkaya-Midas Anıtı'nın yaklaşık olarak 200 m güneybatısında yer almakta olup ve Küçük Yazılıkaya olarak da adlandırılmaktadır. Araştırmacılar, mimari unsurlarının orantısızlığına dikkat çekmekte ve anıtın planlandığı gibi tamamlanmadığını belirtmektedirler. Araştırmacıların bu konudaki ortak görüşleri nedeniyle söz konusu anıt, Bitmemiş Anıt olarak isimlendirilmiştir (Sivas, 1999, s. 66).

Diğer Phryg kaya anıtlarından farklı olarak batı yönüne bakan bitmemiş anıt 7,1 m yüksekliğinde, 9,9 m genişliğinde ve yerden 5,5 m yüksektir. Anıtın eksik olması Phryg kaya anıtlarının yapım tekniğini ortaya koymasından önemlidir. Böylece Frigya'nın kaya anıtlarının, doğal bir terasta ve üzerine iskele kurulmadan yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Frig kaya anıtlarının karakteristik özelliğini oluşturan niş, anıtın yapımı bitmemiş olmasından dolayı işlenememiştir. Ancak anıtın sol alt köşesinde muhtemelen niş olduğu tahmin edilen çukurluk bulunmaktadır. Anıt üzerinde lotus-palmet motifi bulunmaktadır. (Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 84; Sivas ve Sivas, 2007, s. 3-4).

Sümbüllü Anıt: Midas kentinin doğu eteğinde yer alan Sümbüllü Anıt antik yolun 50 m kadar güneyindedir. Anıt adını, sümbülle benzeyen akroterinden almıştır. Anıt, aynı zamanda Bitkisel Motifli Anıt ve Damalı Anıt adıyla da bilinmektedir. Yönü kuzeydoğuya bakan anıtın yüksekliği 8.9 m., genişliği 3.23 m. ve yerden yüksekliği ise 1,6 m dir (Tüfekçi Sivas, 1999, s. 127-128). Beşik çatılı olan Sümbüllü Anıtın bir diğer özelliği de üçgen alınlığı altında sadece niş olmasıdır. Bu durum, nişin Phryg toplumunda kutsal kabul edildiğini gösterir (Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 85).

Arezastis Anıtı: Areyastis anıtı; Yazılıkaya- Midas antik kentini 1,7 km kuzey kesiminde, Çukurca- Yazılıkaya yolunun ise batısında yer almaktadır. Anıt adını, tepe akroterinin sağ tarafında yer alan Paleo-Phrygce yazıtta “Arezastis” kelimesinin geçmesinden dolayı bu ismi almıştır. Söz konusu bu anıt yöre halkı tarafından Hasanbey kayası olarak bilinmektedir. Arezastis anıtı 4,46 m yüksekliğinde, 4,20 m genişliğinde ve yerden 5,20 m yüksekliğindedir. Akroteri, birbirini kesen iki iç içe dairesel parçadan oluşmuştur. Alınlığının üzerinde ise baklava şeklinde kabartmalı motifler bulunmaktadır (Tüfekçi Sivas, 1999, s. 43-44). Phryg kaya anıtlarının özelliklerini yansıtmakta olan anıt bitirilememiştir. Tanrıça Kibele için anıtın yüzeyinde de küçük bir niş bulunmaktadır (Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 85).

Bahşeyiş Anıtı Seyitgazi ilçesine bağlı olan Gökbahçe köyünün yanında yer almaktadır. Anıt 5,30 m yüksekliğinde, 3,45 m genişliğinde olup yerden yüksekliği ise 16,60 m’dir. Üç boyutlu olarak işlenen anıt beşik çatılıdır. Anıtın alınlığı, alt alta kademeli şekilde yerleştirilmiş olan üç pervaz ile çevrilidir (Tüfekçi Sivas, 1999, s. 71-73).

Phryg kaya anıtlarının karakteristik özelliklerini gösteren anıtın nişinde yer alan oyuğun, üçgen alınlığının üzerinden aşağı inen farklı bir oyuk ile birleşmiş olması “sıvı sunağı” ve olduğunu göstermekte ayrıca “kült anıtı” olduğunu da anlamamızı sağlamaktadır (Tören vd., 2012, s. 76).

3.1.3. Phryg Kaleleri

Phryg kaleleri, Dağlık Phrygia bölgesinde bulunmaktadır. Phryg kalelerinden olan Pişmiş Kale Yazılıkaya-Midas kentinin 1,5 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Sonraki dönemlerde ise tarihi yol olan kral yolu üzerinde sınır karakolu olarak kullanılmıştır (Albek, 1991, s. 61).

Kaleye ulaşım tüfe oyulmuş bir merdivenle sağlanmaktadır. Zirvesinde, Yazılıkaya-Midas kentindeki gibi iki kademedен oluşan bir akropol bulunmaktadır. Kalenin etrafı kayaların oyulmasıyla oluşturulan bir duvarla çevrilmiştir. Ayrıca içerisinde kayaya oyulmuş kaleler de mevcuttur. Bunların bir kısmının içerisinde tespit edilen yanmış buğday taneleri bu kısımların erzak deposu olarak kullanıldığını açıklamaktadır (Albek, 1991, s. 61; Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 86).

Phrygia Dönemi'nde kullanılmaya başlayan Pişmiş Kale, Osmanlı Dönemi'nde de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen pişmiş kale ismini o dönemde meydana gelen yangından almaktadır (Albek, 1991, s. 61).

Pişmiş Kale'nin kuzey kesiminde Gökgöz Kalesi, doğusunda Kocabaş Kalesi, bu üç kalenin kuzeybatısında ise Akpare Kalesi yer almaktadır. Doğanlı Kalesi, Çukurca köyünün yakınlarındaki Doğanlı Vadisi'nde yer almaktadır (Sivas Tüfekçi, 2001, s. 103).

Phrygia Vadi 'sinde bulunan kaleler yukarıda bahsedilenlerle sınırlı değildir. Seyitgazi ilçesine bağlı Yapıldak köyünde bulunan Yapıldak Kale, Seyitgazi'nin Kümbet köyünde bulunan Kümbet Asar Kalesi, Eskişehir'in Gökçekısı köyünde bulunan Gökçekısı Kalesi, Han ilçesine bağlı Akhisar köyünde bulunan Akhisar Kalesi ve Dübecik bölgesinde yer alan Dübecik kale diğer kalelerdir (Tüfekçi Sivas, 2001, s. 103).

3.1.4. Kaya Mezarları

Phrygia Vadi 'sinde yer alan ve Phryg kaya işçiliğini yansıtmakta olan diğer anıt grubu da kaya mezarlarıdır. Kaya mezarlarının büyük bir kısmı Phryg kalelerinin kayalık olan dik yamaçlarında veya çevresinde bulunan kayalıkların yerden ulaşımı zor olan noktalarına oyulmuştur (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 45).

Phrygia kaya mezarlarının yapıları, ahşap Phryg konutlarının iç mimari yapısının kayaya yansımış halidir. İki tarafa eğimli semerdamlı tavanları olan kaya mezarlarının küçük dikdörtgen biçimine yakın açıklıktan geçilen odaları bulunmaktadır. (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 45). Phrygia Dönemi'nde yer alan kaya mezarları, daha sonraki dönemlerde de çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Bahsedilen mezarların bir kısmı Helenistik ve Roma dönemi zamanında da kullanılmış ayrıca bu dönemlerin özelliklerini de kazanmıştır (Kortanoğlu, 2008, s. 40).

Phryg kaya mezarlarının anıt niteliği taşıyan en güzel örnekleri Köhnüş Vadisinde bulunmaktadır. Bundan dolayı bilinen en büyük nekropolü Köhnüş mezarlarıdır. Ayrıca Yazılıkaya-Midas kentinin yamaçlarında, Karababa vadisinde, yapıldak asar kale ve pişmiş kalede Phrygia dönemine ve roma dönemine ait olan birçok kaya mezarı bulunmaktadır (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 45).

Anıtsal Phrygia Kaya Mezarı: 1970 yılında keşfedilen Anıtsal Phrygia Kaya Mezarı, Yazılıkaya-Midas antik kentinin kuzeybatı kesiminde bulunmaktadır. Phryg ahşap mimarisini en güzel şekilde yansıtan örneklerinden birisidir. Phrygia mimarisinin en güzel detaylarıyla tamamlanan bu kaya mezarı, ana kayaya tek parça olarak oyulmuştur. Girişi kuzeyden olan mezarın yastıklı iki klisesi mevcuttur. Eskişehir müze müdürlüğü tarafından 1990 ve 1998 yıllarında restore edilmiştir.

Gerdekkaya Kaya Mezarı: Gerdekkaya mezarı, Eskişehir'in Seyitgazi ilçesine bağlı Çukurca köyünün 500 m batısında yer almaktadır. Bölge halkı tarafından “*kızlar manastırı*” olarak da bilinmektedir. Dor mimari stilinde yapılmış olan mezarın üçgen alınlığı olup saçaklığı iki sütun tarafından taşınan tapınak cephesi biçimindedir. Eskişehir arkeoloji müzesi tarafından 1991 tarihinde restore edilmiştir (Tören vd., 2012, s. 76).

Aslanlı Mabet: Eskişehir'in Seyitgazi ilçesine bağlı olan Kümbet köyünde bulunmaktadır. İlk yapımı Phryg dönemine kadar uzanmaktadır. Özellikle cephedeki anıtsal düzenlemeleri ve kabartmaları ile Roma Dönemi'nde tekrar kullanılmıştır. Yüksek kabartma olarak işlenen üçgen akroterinin ortasında kalkan, iki tarafında ise kartal kabartmaları vardır. Mezar frizinin ortasında bir krater (vazo) ve iki tarafında aslan figürleri yer almaktadır. Mezar üzerinde yer alan aslan kabartmalarından dolayı

“*Aslanlı Mabet*” denmiştir. Ayrıca mezar odasının kapı lentosundaki “*Solon*” yazıtından dolayı “*Solon Mezarı*” ismiyle de bilinmektedir (Eskişehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü,2022).

Hamamkaya Kaya Mezarı: Eskişehir ilinin Seyitgazi ilçesine bağlı olan Çukurca köyünde bulunmaktadır. Mezar kapısının altında aşınmış olan küçük kabartmalar bulunmaktadır. Mezar tahrip edilmiş durumdadır (Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 86).

Seyircek (Büyükyayla) Nekropolü: Eskişehir-Afyonkarahisar yolu üzerinde olan Büyükyayla köyünde yer almaktadır. Söz konusu olan nekropolde, Roma ve Bizans dönemlerine ait çok sayıda büyük lahitler mezarlar ve kaya mezarı bulunmaktadır (Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 86).

3.1.5. Antik Kentler

Pessinus Antik Kenti; Eskişehir’in Sivrihisar ilçesine bağlı olan Ballıhisar köyünde yer almaktadır. Söz konusu antik kentin Phrygia öncesi dönemine yönelik sınırlı bilgiye ulaşılmaktadır. Fakat bölgede ki bir tarlada Musteriyen kültürünü yansıtan (MÖ. 3 bin) el yapımı bir alet bulunmuştur. Bölgede Hitit kalıntılarına fazla rastlanmamıştır. Pessinus ’un bilinen tarihi Phrygia dönemiyle başlamaktadır. MÖ 8. yy.’da Phryg kralı olan Midas’ın bu kenti kurduğu ve kent içine ana tanrıça için bir tapınak yaptırdığı söylenmektedir (Sivas, 2003, s. 128–132; Claerhout ve Devreker, 2008, s. 28–29).

Kentin merkezinde Phryg dönemine özgü kalıntılar oldukça sınırlıdır. Fakat Pessinus kentinin etrafındaki bazı bölgelerde Phryg yerleşiminin izleri açıkça görülmektedir. Dinsel yönden konumu gereği Pessinus önemini Phrygia sonrasında da sürdürmüştür. Burada ana tanrıça rahipleri tarafından yönetilmekte olan bir din devleti vardır. Bu yönetim yapısı; Lidya, Pers, Seleukos ve Galat dönemlerinde de devam etmiş olmakla beraber Roma Dönemi’nde bu yönetim yapısını kaybetmiştir. Kentte Ege-Yunan kentlerinde görülen tiyatro, meclis binaları ile Roma İmparatorluk kültürleri yapılmıştır (Claerhout ve Devreker, 2008, s. 30–40).

Pessinus antik kentinde önemli ilk arkeolojik kazı çalışmaları 1966 yılında Prof. P. Lambrechts yönetiminde başlamıştır. Yapılan bu kazı çalışmaları 1973 yılına

kadar sürmüştür. 1974 yılında ölen Prof. P. Lambrechts 'den sonra kazı çalışmaları aralıklı olarak devam etmiştir. Fakat 1987 yılında Prof. John Devreker'in öncülüğünde yapılan kazı çalışmalarında Helenistik, roma ve Bizans dönemlerinden kalan kentsel yapıların önemli bir kısmına ulaşılmıştır (Claerhout ve Devreker, 2008, s. 61).

Günümüzde, Pessinus antik kentinde yapılmış olan kazı bölgesi ile kazı çalışmalarında bulunmuş olan eserlerin sergilenmiş olduğu açık hava müzesi bulunmaktadır. Kazı bölgesinde; Roma İmparatorluk tapınağı, Antik nekropoller, Büyük tiyatro, Akropolis ve Bizans dönemine ait Bizans kalesi, Ayasofya klisesi ile söz konusu olan dönemlere ait bazı yapılar bulunmaktadır.

Midas (Yazılıkaya): Midas antik kenti Eskişehir'in ilinin Yazılıkaya köyünde bulunmaktadır. Kentin yer altına inen basamaklı tünelleri ve çeşitli surları Phryg kalelerinin karakteristik özelliklerini ortaya koymaktadır. Kentin etrafında Midas anıtı, bitmemiş anıt yer alırken akropoliste ise ana tanrıça için yapılmış çok sayıda sunaklar bulunmaktadır (Sevin, 2003, s. 267-268). Kent içerisinde bulunan anıtsal yapılar ve basamaklı sunaklar ana tanrıça olan Kibele adına yapılmış olan dini metropollerdir.

1936 yılında Midas antik kentinde ikinci kez kazı çalışması yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde de kentte bazı kazı çalışmaları ve anıtsal yapılar üzerinde restorasyon çalışmaları devam etmiştir (Albek, 1991, s. 53-5; Sivas ve Sivas, 2007, s. 1).

Midas-Yazılıkaya antik kenti Phrygia vadisinde yer almaktadır. Dolayısıyla Phrygia Vadisi adlı konu başlığında Midas kentinden de bahsedilmektedir. Fakat burasının antik bir kent olması bu başlık altında da bilgi vermeyi gerektirmiştir.

Dorylaion (Eskişehir): Bugünkü ismi Şarhöyük olan Dorylaion Antik Kenti Eskişehir ilinin üç km. kuzeydoğusunda Porsuk nehrinin ise iki km. güneyinde bulunmakta olan bir höyük yerleşkesidir. Höyük, İç Anadolu'nun Marmara Denizi'ne, Akdeniz Bölgesine ve Ege kıyılarına açılan kavşak noktada yer almaktadır. Bugüne kadar yapılmış olan kazı çalışmalarında Dorylaion kentinin tunç çağından başlayarak Hitit, Phryg, Hellenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemine kadar yerleşim yeri olarak kullanıldığı görülmüştür. Höyükteki Helenistik Döneme

ait olan kalıntılar höyüğün merkezinde yapılmış olan çalışmalarda neticesinde açığa çıkmıştır. Neredeyse 900 m²'lik alana yayılmış olan taş temelli ve kerpiç duvarlı evlerin olduğu, evlerin aralarında ise açık avluların olduğu bir mahalle ortaya çıkarılmıştır (Yedidağ, 2015, s. 236).

Midaion (Karahöyük): Phryg kralı Midas adına inşa edilmiş olan Midaion kenti bir höyük yerleşkesidir. Eskişehir'in Karahöyük köyünün 1 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde kentin Tunç Çağından itibaren Osmanlı dönemlerine kadar sürekli yerleşim alanı olarak seçildiği anlaşılmaktadır (Bilgen, 2004, s. 8). Yerleşim alanı olan höyüğün kuzeydoğu eteğinde yaklaşık olarak 500 m genişlikte bir alana yayılmış olan nekropolü bulunmaktadır.

Nakoleia (Seyitgazi): Eskişehir'e bağlı olan Seyitgazi ilçesinin merkezinde yer almaktadır. Yapılan arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda neolitik dönemin izlerini taşıyan bulgulara rastlanmıştır. Bu bulgulara dayanarak kentte insan yerleşiminin çok eskilere dayandığını söylemek mümkündür. Kayıtlarda yer alan bilgilere göre MS. 2. yy.'a kadar kentin etkin olmadığını Roma Dönemi'nde Nakoleia Kent'i gelişmiş ve önemli konuma gelmiştir (Albek, 1991, s. 86-87).

MS. 395 yılında Bizans'ın egemenliği altına giren kent, dini bir merkez konumuna gelmiş ve daha sonra Bizans ile Arap-İslam ordularının savaşlarına arasındaki savaşların yeri haline geldi. MS 714 -740 tarihlerinde Mesih Kalesi önünde şehir olan ayrıca kente de bugünkü ismini vermiş olan Seyit Battal Gazi'nin türbesi yer almaktadır (Şenol, 2008, s. 287). Seyit Battal Gazi Külliyesi, Selçuklular Dönemi'nde inşa edilmiştir (Say, 2009, s. 25).

Han: Eskişehir ilinin güneydoğu kesiminde bulunan Han ilçesindedir. Antik yerleşimin izleri, günümüzdeki yerleşim alanının batısında ve güneyinde bulunan kayalık yamaçlarda görülmektedir. Bölgenin güney kesiminde bulunan kayalık tepenin kuzeyinde ve doğusunda yapılmış olan arkeolojik çalışmalar antik kentin, bir mezar alanı bulunduğunu da ortaya çıkartmıştır. Bu zamana kadar, tümü kayaya oyulmuş olan yüzden fazla tekli ve oda şeklinde mezar tespit edilmiştir. Bu mezarlardan elde edilen buluntular, Nekropolün MS 1. yy.'dan MS 6. yy. a kadar

dört yüz yıldır sürekli olarak kullanılmış olduğunu ortaya çıkartmıştır (kulturportali.gov.tr, 2022).

Han'da doğal kayaların oyularak yapılmış olduğu bir yeraltı yerleşimi bulunmaktadır. Bu yerleşim alanı, kat kat mekanlar ile mekanları birbirine bağlamakta olan koridorları, kuzeyden gelen temiz su kanalına bağlanmıştır. Üç odalı olan gömü odasına giriş güneydoğu tarafındandır. Odalarda arkosoliumlu lahitler yer almaktadır. Odanın tavanında ve duvarlarının üst kısımların da rozet, baklava dilimi, rozet, fırıldak, yaprak ve fiyonk gibi motifler vardır. Bölgede bu özelliklere sahip bilinen tek örnektir (Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 89-90).

3.2. Tarihi ve Kültürel Yapılar

Bu bölümde Eskişehir ilinde yer alan somut kültürel miras varlıklarını oluşturan tarihi ve kültürel yapılardan önemli görülenler ele alınmıştır.

3.2.1. Odunpazarı Kentsel Sit Alanı

Anadolu Selçuklu Dönemi'nde 1907 tarihinde I. Kılıçaslan, I. Haçlı ordusuyla yapmış olduğu Dorylaion Savaşı'nda Eskişehir ilinin Odunpazarı mevkisine ordugahını kurmuş ve böylelikle Türkler Eskişehir'e Sultan Höyüğü demeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin topraklarına ilk katılan illerden olan Eskişehir, Sultanönü Sancağı olarak önemini uzun süre korumuştur. Bu dönemde Odunpazarı Türkler 'in ilk yerleşim alanını oluşturmuştur (Özüdoğru vd., 2005, s. 11; Doğru, 2005, s. 30; Uçkan ve Uçkan, 2005, s. 448).

Odunpazarı bölgesinin kuzey sınırını bugünkü Alaaddin parkının yerinde 1945-1947 tarihleri arasında kaldırılmış olan mezarlık sahası, güney sınırını ise çatak bayırı olarak bilinen mevkideki yer alan mezarlık sahası oluşturmaktadır. Doğu ve batı sınırını ise Cunudiye ile Alanönü mahalleleri oluşturmaktadır (Özüdoğru vd., 2005, s. 11).

Zamanla Odunpazarı bölgesini, yüksek gelir seviyesine sahip bireyler terk etmiş ve yerine daha düşük gelir seviyesine sahip bireyler yerleşmeye başlamıştır (Uca ve Yılmaz, 2006, s. 131). Sonraki süreçte kiralık olarak verilen Odunpazarı evleri belli bir süreden sonra kullanılmamaya başlamış ve uzun süre boş durmuştur.

Buna bağılı olarak Odunpazarı bölgesi bakımsız evlerin bulunduğı bir yerleşim alanına dönüşmüştür. Odunpazarı evlerinin geleneksel Türk mimari yapısını yansıtmış olması ve bakımsız bir hal almış olması bu bölge için bazı projelerin yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu kapsamda 1978 yılında, Bayındırlı ile İskân Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı Anıtlar Kurulu Odunpazarı bölgesini sit alanı olarak ilan etmiştir.

Daha sonraki süreçte Anıtlar Kurulu tarafından 1981 yılında yapılan araştırmalar sonucunda 12 yapı anıtsal tarihi yapı, 196 yapı ise yerel mimari yapı örneğı olarak tescil edilmiştir. Böylece Odunpazarı 2808 sayılı Karar ile tarihi ve kentsel alan olarak tanımlanmıştır. 1986 tarihinde, Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 2397 sayılı kararı ile kentsel sit alanı olmuştur (Uçkan ve Uçkan 2002, s. 29)

Tarihi nitelikte olan Odunpazarı semti; Dede, Şarkıye, Alanönü, Akcamı, Akarbaşı, Akçağlan, Cunudiye, Paşa, Orta semtlerinden oluşmaktadır. Akcamı semti 1. Derece sit alanı içerisinde yer alırken diğer semtler geleneksel yapılarını kısmen kaybetmelerinden dolayı sınır dışı tutularak kısmi koruma alanı içerisinde yer almışlardır (Uçkan ve Uçkan 2002, s. 29).

Polat Sökmen, alanın sit alanı olarak ilan edilmesinden sonra 1988 yılında ilk koruma planını hazırlamış ve Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanmıştır. Daha sonra Turan Barlas tarafından 1997 yılında ikinci kotuma planı hazırlanmış ve Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanmıştır. Bu dokuz yıllık koruma planlarının her ikisinde de aktif olarak koruma ve sağlıklılaştırma sağlama konusunda başarısız olmuştur (Özkut ve Yılmaz, 2011). 2005 senesinde Odunpazarı Belediyesi, Tarihi Odunpazarı Evlerini Yaşatma Projesi'ni hayata geçirmiş ve bu proje kapsamında, 300 ev, 1 külliye, 1 han, 3 cami, 2 kervansaray ve 3 cami restore edilmiştir (Erşan ve Demirarslan, 2020, s. 199).

3.2.2. Odunpazarı Evleri

Eskişehir ilinin tarihi kent merkezi konumunda olan Odunpazarı bölgesi, geleneksel özelliklerini büyük ölçüde korumuştur bu bölgede yer alan anıtsal

nitelikteki yapılar, geleneksel evler, sokaklar ve sokak unsurlarından oluşan dokunun diğer kent merkezlerine göre özgün bir mimari özelliğe sahip olduğu görülmektedir (Çabuk vd., 2007 s. 16).

Odunpazarı bölgesinin sokakları Anadolu ve Türk kentlerinin özelliklerini yansıtmaktadır. Çoğunlukla aynı genişlikte devam eden bu sokakların Kesiştiği noktalarda küçük meydanlar bulunmaktadır (Özüdoğru vd., 2005, s. 17).

Odunpazarı sokaklarının geleneksel özelliklerini oluşturan Arnavut kaldırımları ve çıkmaz sokaklar, yakın geçmişte yapılan yol çalışmaları nedeniyle eskisine oranla azalmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde çıkmaz sokakları oluşturan yapıların özellikleri değişmiş ve dökülen asfaltlar sonucunda ise özgün yapıları kaybolmuştur (Uca ve Yılmaz, 2006, s. 132). Odunpazarı'nda yer alan geleneksel evler genellikle iki kattan oluşmaktadır. Bir ve üç katlı evlere nadiren rastlanmaktadır. Bu bölgede yer alan yapıların zeminleri yığma, üst katları ise ahşap karkas tekniği uygulanarak inşa edilmiştir. Duvarlarında moloz taşlar ve kerpiç tuğlalar kullanılan yapıların ahşap karkaslarının dolum malzemeleri ise kerpiç tuğlalar ya da bağdadi duvar tekniğinde kullanılmış olan ahşap çitalardır. Yapıların cepheleri kerpiç ile sıvanmış ve badana yapılmıştır (Baraz, 2002, s. 9; Uçkan ve Uçkan, 2002; Çubuk vd., 2007, s. 16-17).

Evlerde özenle tasarlanmış saçaklar, orantılı şekilde yerleştirilmiş pencereler, ahşap süslemeli kapılar, nişlere yerleştirilmiş olan çatı pencereleri, cepheye çıkıntılı desenli pencere çerçeveleri ve parmaklıkları bulunur. Evler genellikle pembe, mavi, yeşil, koyu sarı gibi renkler ile boyanmıştır (Resim 1.) (Baraz, 2002, s. 9-10).

Resim 1. Eskişehir Odunpazarı Evleri

Kaynak: Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Fotoğraf Arşivi ,2022

Evlerin iç planına bakıldığında, iki katlı olan evlerin alt katında servis alanları üst katında ise yaşam alanları bulunmaktadır. Bahçeli olan evlerin bahçe kısmında odunluk, tuvalet kısımları yer almaktadır (Üsküdar, 2012, s. 47). Mutfak, tüm evlerin zemin katında yer alır. Bazı evlerde ise sineklik adı verilen bir bölme evlerin çatı kısmında yer alır (Çabuk vd., 2007, s. 19). Burası özellikle erkeklerin sıcak yaz akşamlarında toplanıp sohbet ettikleri bir yerdir. Burası bir bakıma apartmanların balkonlarına benzemektedir.

3.3. Dini Yapılar

Bu bölümde Eskişehir ilinde yer alan somut kültürel miras varlıklarını oluşturan dini yapılar ele alınmıştır.

3.3.1. Türbeler ve Kümbetler

Müslüman olan, büyük alimlerin, hükümdarların, hükümdar eşi ve çocuklarının, vezirlerin, komutanların, emirlerin kabirleri üstüne genellikle kubbeli olarak yapılmış olan yapılardır. Müslüman olamayan kişilerin kabirleri üzerine inşa edilmiş binalara da denilmektedir. Üstü açık olan ancak İslamiyet’te önem arz eden kişilerin mezarlarına da hürmeten “*Türbe*” denilmektedir (Cebecioğlu 1997, s. 162).

Kümbetler, Selçuklular döneminde yapılmış ve kendine özgü yapısal özellikleri bulunan anıt mezarlara denilmektedir. Müslümanların, ölülerini defnettikleri yapılara türbe veya kümbet denilmektedir. Kümbetler, çokgen ya da yuvarlak tabanlı, üstleri sivri külâh şeklinde örtülmüş olan yapılara denilmektedir (Kemaloğlu, 2013, s. 13).

Şeyh Ahi Mahmud Türbesi: Eskişehir'in merkezinde bulunan Kurşunlu Külliyesi'nin batı kısmında yer almaktadır. Kitabesi olmayan yapının yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak burada daha sonra Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen Kurşunlu külliyesi, türbenin Selçuklu dönemi zamanında yapıldığını düşündürmektedir. Kuzey ve güney yönünde uzanan türbe, yamuk dikdörtgen ve tek katlı plana sahiptir. Ayrıca yapı düz ahşap tavanlı olup kırma çatı ile örtülmüştür (Altınsapan ve Parla, 2010, s. 10).

Şeyh Edebali Türbesi: Eskişehir'in Odunpazarı mezarlığının batısında yer almaktadır. Dikdörtgen ve tek katlı plana sahip olan türbe içten kubbeli olup kırma çatı ile örtülmüştür. Türbenin duvarlarında Yapı malzemesi olarak moloz taşlar kullanılmış ve düzensiz örgü tekniği ile örülmüştür. Kemerlerin üst kısımları ve kubbe eteği kalem işi süslemelere sahiptir. 14. yy.'a ait türbe günümüzde tamamen restore edilmiştir (Altınsapan ve Parla, 2010, s. 13-14).

Şeyh Şehabeddin Sühreverdî Türbesi: Eskişehir'in Odunpazarı bölgesinde yer almaktadır. Doğu ve batı yönünde uzanan türbe yamuk planlı olup ahşap tavanlı ve kiremit çatıyla örtülüdür. Osmanlı sultanönü sancağına ait vakıf kayıtlarındaki verilere göre türbenin yapım tarihi 13. yy.'ın ikinci yarısına dayanmaktadır. Türbe içerisinde iki adet sanduka vardır. Bu sandukalardan biri muhtemelen Şeyh Şehabeddin Sühreverd'e, diğeri ise oğluna aittir. Sandukaların üzerinde kitabe bulunmamaktadır (Altınsapan ve Parla, 2010, s. 13-14).

Atalan Türbesi: Eskişehir iline bağlı olan Atalantekke köyündedir. Yapının planı sekizgen, tek katlı ve üzerinde kubbesi bulunmaktadır. Türbenin ortasında, doğu-batı yönünde uzanan, sonradan yerleştirilmiş dikdörtgen prizma biçimli bir sanduka yer almaktadır (Altınsapan ve Parla, 2010, s. 13-14).

Orta Tekke Türbesi: Türbe Eskişehir'e bağlı olan Uludere köyünde bulunmaktadır. Dikdörtgen ve tek kat planlı olan türbe, iç kısımdan beşik tonoz,

dıştan ise iki tarafa eğimli olan beşik çatıyla örtülmüştür. Türbe içerisinde doğu-batı yönüne uzanan, farklı büyüklükte ve dikdörtgen prizma şeklinde olan beş adet sanduka bulunmaktadır. Türbe, destek sistemi, örtü ve yapıldığı malzemeler dikkate alındığında 14. yy. ait olarak tarihlendirilmiştir. (Altınsapan, 1999, s. 104).

Seyyid Battal Gazi Türbesi: Eskişehir'e bağlı Seyitgazi ilçesinin merkezinde Üçler Tepesi üzerinde bulunan Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nin içerisinde bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in soyundan olduğuna inanılan Abdullah Bin Vakkas, Seyitgazi yakınlarında Bizans birliklerine karşı girdiği savaşta şehit olmuştur. Söz konusu külliye ve türbe, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad'ın annesi Ümmühan Hatun tarafından onun anısına yaptırılmıştır (Altınsapan ve Parla, 2004, s. 222).

Türbenin içinde Seyyid Battal Gazi'nin ve Bizans kralının kızı olan Elenora'nın sandukaları yer almaktadır. Seyit Battal Gazi'nin sandukasının uzunluğu 5,5 m'dir. Sandukanın bu kadar uzun olmasının sebebi kişiliğine ve manevi büyüklüğüne atfendir (Eskişehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2022). Ayrıca külliye içerisinde yer alan sandukalar bunlarla sınırlı değildir. Külliyenin yapımını üstlenen Ümmühan Hatunun sandukası, Kesikbaş sandukaları, Çoban Baba sandukası, Kadıncık ana sandukası, ile Mihaloğulları sandukaları da bu külliye içerisinde bulunmaktadır (Altınsapan ve Parla, 2010, s. 101-122).

Sücaeddin Veli Baba Türbesi: Türbe, Eskişehir'e bağlı olan Seyitgazi ilçesine 7 km. uzaklıkta bulunan Aslanbeyli köyünde yer almaktadır. Hacı Bektaş-i Veli'nin halifelerinden olan Sücaeddin Veli'nin yaşamış olduğu tarih aralığı net olarak bilinmemektedir. Türbenin kitabesinde yer alan bilgilere göre, Osmanlı Padişahı olan Yavuz Sultan Selim döneminde, 1515 tarihinde Mürvet Ali Paşa tarafından yaptırılmış olduğu belirtilmiştir. Türbenin ana planı sekizgen, tek katlı ve kubbe çatılıdır. Kubbesi is on altıgen bir kasnak üzerine oturtulmuştur (Altınsapan, 2005: 404; Altınsapan ve Parla, 2010, s. 123-129).

Üryan Baba Türbesi: Türbe, Seyitgazi ilçesine 6 km. uzaklıkta olan ve ilçenin kuzeydoğusunda bulunan Yazıdere köyünde yer almaktadır. Sekizgen planda olan yapı bir kubbe ile örtülüdür. Osmanlı dönemi 1511-1517 yılları arasında türbesi

ve imareti yapılmıştır (Altınsapan, 2005, s. 404; Altınsapan ve Parla, 2010, s. 159-161).

Kümbet Baba (Himmet Baba) Kümbeti: Eskişehir'in ilçesi Seyitgazi'ye 36 km. uzaklıkta olan kümbet köyünde yer almaktadır. 1229'da Anadolu Selçuklu dönemi zamanında inşa edilmiş olan kümbet, çift katlı, sekizgen prizma gövdeli bir yapıya sahip olup piramidal külah ile örtülmüştür. İçten kare dışarıdan ise sekizgen şeklinde bir plana sahiptir. Kümbetin yapı malzemesinde Bizans dönemine ait mermer parçaları kullanılmıştır. Kapısının üzerinde işlenmiş mermer bulunmaktadır. Bahsedilen bu mermerin Metropolis antik kentinden getirilmiş devşirme malzeme olduğu tahmin edilmektedir (Altınsapan ve Parla, 2004, s. 265-269; Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 88).

Melik Gazi Türbesi: Türbe, Seyitgazi'ye bağlı olan Doğançayır köyünde yer almaktadır. Daha önceki bir yapının temelleri üzerine inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir. Doğu-batı yönüne doğru uzanmakta olan yapı, dikdörtgen ve tek katlı planlı olup sivri tonoz ile örtülmüştür. 14. yy.'a ait olduğu düşünülen türbenin, yapım tarihi net olarak bilinmemektedir (Altınsapan ve Parla, 2010, s. 151-152).

Garip Dede Türbesi: Eskişehir'in ilçesi Seyitgazi'ye bağlı olan Beykışla köyünde yer almaktadır. Yapıda, erken Osmanlı mimarisinin izlerine rastlanmaktadır. Kare planlı olan türbe bir kubbe ile örtülüdür. Fakat günümüzde türbenin kubbesi tamamen, duvarları ise kısmen yıkılmış durumdadır (Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 88).

Eyvanlı Türbe: Eskişehir'e bağlı Seyitgazi ilçesinin merkezinde yer almaktadır. 13. yy.'da kullanılmaya başlayan eyvan tarzda yapılmış türbelerin en eskisidir. Türbenin Altında mumyalık denilen kısım bulunmaktadır. Mumyalık kapısının iki yanında yer alan merdivenlerden eyvana çıkılmaktadır (Eskişehir İli Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Raporu, 1994, s. 95).

Elveren Türbesi: Seyitgazi'ye bağlı Üçsaray köyünün 5 km, kuzeydoğusundadır. Etrafında olan bazı kalıntılardan dolayı günümüzde varlığını koruyamayan yapı grubunun üzerine inşa edildiği düşünülmektedir. Sekizgen ve tek katlı yapı planı olan türbe kubbeyle örtülüdür. Kitabesi olmayan türbenin, mimari

yapısı incelendiğinde 16. yy.'ın ilk yarısıyla ilişkilendirilmektedir (Altınsapan ve Deveci, 2000, s. 62-63).

Muhammed Dede Türbesi: Seyitgazi'ye bağlı Kümbet köyü' nün güneydoğusunda bulunan Börez kayalıkları olarak bilinen mevkide yer almaktadır. Kuzey- güney yönüne uzanan yapı dikdörtgen planlı olup beşik çatıyla örtülüdür. Yapının duvarları moloz taşlar ile örülmüştür (Altınsapan ve Parla, 2010, s. 150).

Alemşah Kümbeti: Sivrihisar İlçesi'nin merkezinde bulunan Ulu Cami'nin kuzeyinde yer almaktadır. Melikşah tayfından 1327-1328 yıllarında kardeşi sultan şah için yaptırılmıştır. Kare ve iki katlı planı olan yapının, mumyalık denilen kısımda yer alan kapı süslemeleri ilgi çekicidir. Bahsedilen kapı süslemesinde, geometrik geçmeler, geçme yıldız, baş aşağı balık, çengel ve örgü motifleri bulunmaktadır. Alt kısmı mezar, üst kısmı ise mescit olan yapının çatısı piramit şeklinde inşa edilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1980 yılında restore edilmiştir (Altınsapan ve Parla, 2004, s. 341; Dünder Akçay ve Yüncü, 2006, s. 197).

Yunus Hoca Kümbeti: Sivrihisar'ın merkezinde yer alan yapının, çift katlıdır. Alt kat toprakla kaplı olduğundan planı tam olarak anlaşılamamaktadır. Üst katı ise kare şeklinde bir plana sahip olup kubbeyele örtülüdür. Yapı 1276 tarihinde Saadetin Hoca Yunus tarafından yaptırılmıştır (Altınsapan ve Parla, 2004, s. 336-337).

Mahmud Suzani Türbesi: Sivrihisar'ın merkezinde bulunmaktadır. İki katlı bir plana sahip olan türbenin alt katı dikdörtgen biçimli olup sivri kemerli tonozla örtülmüştür. Üst kat ise kare biçiminde olup bir mekân ve onun önünde bulunan bir eyvandan ibarettir. Türbenin giriş kapısının üstünde beş satırdan ibaret olan bir kitabe bulunmaktadır. Kitabede üzerinde yer alan bilgiye göre türbenin yapım tarihinin 1348 olduğu anlaşılmaktadır (Altınsapan ve Parla, 2010, s. 193-195).

Yunus Emre Türbesi: Eskişehir'in Mihaliççık ilçesinde yer almakta olan Yunus Emre türbesi Kültür Bakanlığı tarafından 1974 tarihinde ziyaret açılmıştır. 13. yy.'da Eskişehir'de bulunan Yunus Emre'nin mezarı Yunan işgali esnasında yıkılmış olup 1949 tarihinde yapılmış olan bir çeşmenin arkasına türbe olarak tekrar inşa edilmiştir. Yapılan türbe 13. yy. Selçuklu Dönemi mimarisinin izlerini taşımaktadır. Ayrıca üzerinde rumi ve palmet motiflerini bulunduran lahit mezar kemerler ile

birbirine bağlanmış olan sütunlu sekizgen şeklindeki türbenin ortasına yerleştirilmiştir (Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

Resim 2. Yunus Emre Türbesi

Kaynak: Eskişehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2022.

3.3.2. Camiler

Alaeddin Cami: Cami, Eskişehir'in merkezinde kendi adını taşımakta olan Alaaddin parkın içinde bulunmaktadır. Yapıdaki tek kitabe minarenin üzerindedir ve 1268 tarihlidir. Kitabe üzerinde minarenin Cacaoğlu Cibril'in tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. Caminin üzerinde başka bir kitabenin olmaması yapının hangi tarihte ve kimin tarafından yaptırıldığının tespitini imkânsız kılmaktadır. Yapıya ilişkin arşiv belgelerinde, yapıyı Selçuklu Sultanı Alaeddin'in yaptığı belirtilmektedir. Ancak hangi Sultan Alaeddin olduğu belirtilmemiştir. Kuzey-güney yönündeki yapı, tuğla veya moloz taş malzeme kullanılarak ile inşa edilmiş olup, harim ve son cemaat yerinden oluşmaktadır (Aydın, 2017, s. 48).

Kurşunlu Cami: Osmanlı Dönemi'nde yapılmış olan kurşunlu külliyesinin içerisinde yer almaktadır. Osmanlı dönemi vezirlerinden olan Çoban Mustafa Paşa tarafından 1525 yılında yaptırılmıştır. Caminin, kubbesi kurşunla kaplanmış olduğu için "kurşunlu cami" denilmiştir. Külliye içinde kitabesi bulunan tek yapıdır. Cami, tek mekânlı ve kare şeklinde bir plana sahiptir. Ayrıca kubbeyle örtülü olup son

cemaat yeri bulunmaktadır. Cami, 1955-1968 yılları arasında büyük bir tadilat geçirmiştir. En son Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2005-2009 yılları arası restorasyon çalışması yapılmış olan cami, günümüzde hizmet vermeye devam etmektedir (Altınsapan ve Tulum, 2016, s. 3).

Sivrihisar Ulu Cami: 2016'dan beri UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde bulunan Sivrihisar Ulu Cami, Anadolu'nun Selçuklu Dönemi'nden bugüne kadar ulaşan ahşap direkli olan camilerin en büyüğüdür. Camideki en eski kitabe 1231-1232 tarihlidir. Cami Sivrihisarlı kadı olan Leşker Emir Celaledin Ali Bey tarafından yaptırılmıştır. Daha sonra 1274 yılında Mevlâna Celaledin Rumi'nin müridi olan Emineddin Mikail tarafından yapılmış olup bugünü haline getirilmiştir. Fatih sultan Mehmet döneminin kadılarından olan ve aynı zamanda İstanbul'un ilk kadısı olan hızı bey tarafından 1440 yılında tamir ettirilmiştir. Neredeyse 800 yıllık olan cami ardıç ve sarıçam ağaçlarından elde edilen 67 tane ahşap direk üzerine inşa edilmiştir. Pessinus antik kentinden getirilmiş olan devşirme malzemeler ahşap direklerin sütun başlığı olarak kullanılmıştır. Dört girişi olan yapının duvarları moloz ve kesme taşlarla örülmüştür. Dikdörtgen biçiminde olan yapı, Orta Asya'nın çadır mimarisini andırmaktadır (Sivrihisar Belediyesi, 2021).

Hüsrev Paşa Cami: Eskişehir'in Han İlçesi'nde yer alan cami, Anadolu Selçuklular zamanında 1285 yılında inşa edilmiştir. Yapı planı ters T şeklinde olan cami blok taşlarla yapılmıştır. Cami avlusunda üç mezarın olduğu türbe bulunmaktadır (Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 88).

Çalıcı Köyü Cami: Eskişehir'in Mihaliççık ilçesine bağlı Çalıcı köyün 'de yer almakta olan Caminin Anadolu Selçuklular döneminde inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir. Kare plana sahip olan caminin, tek mekânı, tek minaresi ve çokgen kasnak üzerine oturtulmuş kubbesi vardır. Caminin mihrap, minare, minber, kemer ve duvarları düzgün kesme taşlar kullanılarak yapılmıştır. 1966 ile 1995 tarihlerinde onarımı yapılan caminin son cemaat bölümünün düz olan tavan örtüsü zaman içerisinde değiştirilerek üç kubbe ile örtülmüş ve kubbeler kurşunla kaplanmıştır (Altınsapan ve Parla, 2004, s. 115-119).

Hızır Bey Mescidi: Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde yer almakta olan mescit Nasreddin hocanın torunu ve 1453 de İstanbul kadısı olarak görev yapan Hızır Bey

tarafından 1439 yılında yaptırılmıştır. Tarihi Eserleri Koruma Derneği tarafından 1963 senesinde restore edilmiştir (Dündar Akçay ve Yüncü, 2006, s. 197).

Mülk Köyü Mescidi: Eskişehir'in ilçesi olan Sivrihisar'a bağlı Mülk köyünde yer almaktadır, Yapının, kapısının üzerinde yer alan kitabede, 1247 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı olan II. İzzeddin döneminde doğan aslan tarafından yaptırılmış olduğu bilgisi bulunmaktadır (İlter, 1975, s. 17). Kuzey-güney yönüne doğru uzanan yapı dikdörtgen biçiminde ve sivri beşik tonozludur. Ana mekânda ise oyma ve kabartma süslü bir mihrap ve mukarnaslı tromplar bulunmaktadır (Altınsapan ve Parla, 2004, s. 368).

Hamam Karahisar Ulu Cami: Sivrihisar'ın Hamamkarahisar ile Dutlu köyü yolu üzerinde bulunan cami kare planlı ve bölümleri vardır. Cemaat yeri bir kubbe ile örtülüdür. Kitabesi korunmadığı için yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Fakat 1259 yılında Anadolu Selçuklu Emiri Seyfeddin Kızı Bey tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Mimari olarak 13. yy.'ın izlerini taşıyan yapı 1973 tarihinde halkın desteği ile onarılmış. Ancak günümüzde kullanılmamaktadır (Parla, 2005, s. 187).

Geçek Köyü Ulu Cami: Geçek köyünde bulunan caminin, arşivlerden elde edilen bilgilere göre Umur Bey'in oğlu olan Selçuk Bey tarafından 1175 tarihinde yaptırılmış olduğu bilinmektedir. Kullanılan farklı malzemeler, caminin farklı zamanlarda onarıldığını göstermektedir. Ana mekânında tek kubbesi bulunan yapının, son cemaat yerinde ise üç kubbesi bulunmaktadır. Beşgen alçı mihrap mukarnas denilen üç boyutlu geometrik şekillerle süslüdür. Ayrıca caminin duvarlarında geometrik ve bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Cami günümüzde hala ibadete açık şekildedir (Altınsapan ve Parla, 2004, s. 56-57).

Aziz Mahmud Hüdai Cami: Cami, Aziz Mahmud Hüdai tarafından 1591 tarihinde yaptırılmıştır. 1543 ile 1623 yılları arasında yaşayan Mahmud Hüdai, Celvetiyye tarikatının da kurucusudur. Şeyh olan Aziz Mahmut Hüdai aynı zamanda şairdir. Yaptırmış olduğu cami 1893 senesinde Kaymakam Arif Bey tarafından yenilenmiş ve o günden itibaren camiye Yeni Cami denilmiştir. Ahşaptan yapılma merkezinde büyük etrafında ise yarım kubbeler bulunmaktadır (Sivrihisar Belediyesi, 2022).

Sivrihisar Hoşkadem Cami: Eskişehir’e bağlı Sivrihisar İlçesi’nin merkezinde bulunan cami, 13. yy. sonlarında Anadolu Selçuklu Devleti’nin hazinedarı olan Necibiddin Mustafa tarafından eşi Hoşkadem Hatun için yaptırılmıştır. Selçuklu mimari yapısına sahip olan cami, kare biçiminde ve tek kubbelidir. Duvarları kesme taş ve tuğladan yapılmıştır. Hoşkadem mescidi olarak bilinmekte olan cami, günümüzde ibadete açıktır (BEBKA Raporu, 2012, s. 14).

Sivrihisar Kurşunlu Cami: Eskişehir’e bağlı Sivrihisar ilçesinin merkezinde bulunan cami, 1343 de mescit olarak inşa edilmiştir. Daha sonradan mescit 1492 yılında genişletilerek camiye dönüştürülmüştür. Planı kare şeklinde olan caminin; ana mekânı tek kubbeli, son cemaat yeri ise üç kubbelidir. Kubbesi kurşunla kaplı olduğu için kurşunlu cami olarak isimlendirilmiştir. Yapı üzerinde bulunan kitabe de yer alan bilgilere göre Şeyh Baba Yusuf tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Caminin yanında Şeyh Baba Yusuf’un türbesi bulunmaktadır. Günümüzde de hizmet vermeye devam etmektedir (BEBKA Raporu, 2012, s. 15).

Sivrihisar Hazinedar Mescidi: Eskişehir’e bağlı Sivrihisar ilçesinin merkezinde bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu Dönemi’nin hazinedarlarından olan Necibiddin Mustafa tarafından 1273 yılında yaptırılmıştır. Söz konusu mescit kare şeklinde ve kubbeli bir yapı planına sahiptir. Hat sanatının ve diğer süslemelerin bulunduğu, mihrap etrafında fresk adı verilen duvar resimlerinin yer almış olması, mescidi 1967 yılında Cambridged’de Uluslararası III. Türk sanatları kongresinde bildiri konusu yapmıştır. Söz konusu mescit, günümüzde de cami olarak hizmet vermeye devam etmektedir açıktır (Dündar Akçay ve Yüncü, 2006, s. 197).

3.3.3. Kiliseler

Ermeni Kilisesi: Eskişehir’e bağlı Sivrihisar ilçesinde yer alan ve Türkiye’nin büyük kiliselerinden biri olan Surp Yerortutyun Ermeni Kilisesi 1650 yılında inşa edilmiştir. 1876 yılında çıkan yangından dolayı zarar görmüş olan kilise Mintes Ponuyet tarafından tekrar yaptırılmıştır. Kilisede yapı malzemesi olarak yerel taşlar kullanılmıştır. Yapının iki tarafında çan kuleleri yer almaktadır. Kilisenin arka tarafında vaftiz odası, güney tarafında ise papaz odası vardır. Kilise üzerinde yer alan kitabesin de “*Cemaat üyelerinin yardımı ile kutsal üçlü Surp Yerortutyun adına bir*

kilise inşa edildi” yazmaktadır. Yapı doğu- batı yönüne doğru uzanmakta olup üç nefli bazilika yapı planına sahiptir. Yapı, merkezinde yer alan bir kubbe, giriş ekseninde doğu-batı yönüne uzanan beşik tonoz örtü ile kaplıdır (Kalyoncu, 2022, s. 61).

Resim 3. Ermeni Kilisesi

Kaynak: Eskişehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2022.

Gökçeyayla Kilisesi: Eskişehir’in ilçesi olan hana bağlı Gökçeyayla köyündedir. Muhtemelen bir Roma bazilikası olan yapının malzemelerinin bir kısmı köyde bulunan evlerin bazılarında devşirme malzeme şeklinde kullanılmıştır. Temeli ve yeri belli olan kilisenin sütun parçası, köy camisinin önünde yer almaktadır (Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 88).

3.4. Sosyal Amaçlı Yapılan Yapılar

Bu bölümde Eskişehir ilinde yer alan somut kültürel miras varlıklarını oluşturan sosyal amaçlı yapılardan önemli görülenler ele alınmıştır.

3.4.1. Külliye

Türk-İslam sanat anlayışında birden fazla amaç için inşa edilmiş olan yapılara külliye denilmektedir. Cami, medrese, imarethane, aşevi ve bedesten gibi yapılar külliyenin unsurlarını oluşturmaktadır. Fakat bu ve benzeri unsurlar külliyenin inşa edilmiş olduğu kentin ihtiyaçları doğrultuda artmakta veya azalmaktadır. Eskişehir, Selçuklulardan bugüne Türklerin yerleşim yeridir. Bu yüzden Selçuklu döneminde

Seyit Battal Gazi ile Sücaeddin Külliyesi inşa edilmiş Osmanlı Dönemi'nde ise Kurşunlu Külliyesi yaptırılmıştır (Altınsapan ve Parla, 2004, s. 222).

Seyyid Battal Gazi Külliyesi: Eskişehir bağlı Seyitgazi ilçesinin üçler tepesi adı verilen mevkide bulunmaktadır. MS. 8. yy.'da Anadolu, Bizans imparatorluğunun egemenliği altındayken İslam dünyası Anadolu'ya seferler düzenlemiştir. Bu dönemde seyit battal gazi adında efsanevi bir kahraman 720-740 yıllarında bugün Seyitgazi olarak bilinen ilçede Bizanslılara karşı savaşırken 740 senesinde şehit olmuştur. Bu külliye, Alaeddin Keykubad'ın annesi olan Ümmühan Hatun'un tarafından 1207-1208 yıllarında yaptırılmıştır. Külliye türbe, cami ile imarethaneler yer almaktadır. Sonradan külliye Ümmühan hatunun iki katlı türbesi eklenmiştir (Çakır, 2009, s. 69).

Osmanlı Dönemi'nde, 1511-1517 yıllarında külliye ayrıca medrese eklenmiştir. Külliye'nin orta yerinde bulunana şadırvanlı avlu, aşıklar meydanı, kırklar meydanı veya üçler meydanı olarak bilinmektedir. Külliye içerisinde yer alan belli bir bölüm bugün Seyit Battal Gazi müzesini oluşturmaktadır. Ayrıca külliye'nin merkezinde bulunan meydan ise açık hava müzesi görünümü vermektedir (Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 87; Çakır, 2009, s. 69). Müzelerin anlatıldığı kısımda daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

Sücaeddin Veli Külliyesi: Eskişehir'in ilçesi olan Seyitgazi'nin Aslanbey köyünde bulunmaktadır. Külliye kare şeklinde olup kubbe çatılı bir yapıya sahiptir. Osmanlı Dönemi'nde 1511-1517 yıllarında yapılmıştır. Sücaeddin velinin tam olarak yaşadığı tarih bilinmese de hacı Bektaşî velinin halifelerinden olduğu bilinmektedir. Külliye'yı yavuz sultan selim zamanında Mürvet Ali Paşa tarafından Sücaeddin Veli adına yaptırdığı bilinmektedir (Altınsapan ve Parla, 2004, s. 152-154; Bahçe ve Coşkun: 2006, s. 87).

Kurşunlu Külliyesi: Kurşunlu külliyesi, Eskişehir ilinin Odunpazarı bölgesinde yer almaktadır. Külliye, birçok şehirdeki benzer yapılar gibi, külliye içerisinde yer alan cami kubbesinin kurşunla kaplanmasından dolayı "Kurşunlu" adıyla anılmaktadır (Altınsapan ve Tulum, 2016, s. 2). Topkapı Sarayı Müzesinin arşivlerinde bulunan vakıf kayıtlarına göre, külliye'deki kervansaray dışına tüm

yapılar 1517-1525 yılları arasında Vezir Mustafa Paşa tarafından yaptırılmış ve muhtemelen 1525 yılında tamamlanmıştır (www.kulturportali.gov.tr).

Kurşunlu Külliyesi'nin mimarı muhtemelen Mimar Sinan'dan önce mimarbaşı olan Acem Ali'dir. Asıl adı Alâeddin Ali Bey olan Acem Ali, klasik Osmanlı mimarisinde adı bilinen ilk mimar başıdır. Kurşunlu külliyesinde imaret, şadırvan, cami, aşevi çeşme, medrese sıbyan mektebi, tabhane, talimhane ve kervansaray bulunmaktadır (Eskişehir Büyükşehir Belediyesi,2022).

3.4.2. Eğitim Kurumları

Turan Numune Mektebi: Eskişehir'in Odunpazarı bölgesinde bulunmaktadır. Temeli 1915 senesinde atılmış olan numune mektebi 1916 senesinde tamamlanmış olup eğitim ve öğretim hizmeti vermeye başlamıştır. Yapının mimari planı Mimar Sinan Bey tarafından hazırlanmıştır (Çabuk vd., 2007, s. 33).

Bina, Kurtuluş Savaşı esnasında hastane, işgal sırasında Yunan askerleri tarafından ise hapishane olarak kullanılmıştır. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı zamanında eğitime kapatılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra da Turan ilkokulu olarak işlevini sürdürmüştür (Kedik Ertuğrul, 2005, s. 6; Çabuk vd., 2007, s. 33).

1930 senesinde Eskişehir Lisesi'ne daha sonra ise Eskişehir defterdarlığına devredilen bina 1955 senesinde ise Millî Savunma Bakanlığı'na devredilmiştir. Ayrıca 1977 ye kadar askerlik şubesi olarak kullanılmakta olan bina 1980 senesine kadar boş bir şekilde kalmıştır. Turan Numune mektebi daha sonra Anadolu Üniversitesi tarafından restore edilmiş olan yapı, 23 Nisan 1994 de Anadolu Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Müzesi'ne dönüştürülmüştür (Kedik Ertuğrul, 2005, s. 6; Çakır, 2009, s. 67).

Yapı malzemesi olarak binanın bodrum katında taş, zemin kat ve birinci katta ise tuğla kullanılmıştır. İç duvarlarında ise bağdadi döşeme olan yapı tekniği gözükmektedir. Ayrıca tavanı, merdivenleri ve kapıları ahşap olan yapı müzeye dönüştürme sürecinde yapının içi betonarme olarak yeniden yapılmıştır (Çabuk vd., 2007, s. 33).

Yapının genel mimari görüntüsü, 1908 II. Meşrutiyet Dönemi'nde ortaya çıkan neoklasik Türk mimarisinin özelliklerini göstermektedir (Kedik Ertuğrul, 2005,

s. 463). Yapı, 1981 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından tescil edilmiştir (Çabuk vd., 2007, s. 33).

Malhatun Mektebi: Eskişehir merkezinin Odunpazarı bölgesinde yer alan kurşunlu külliyesinin yanında yer almaktadır. 1924 ve 1925 tarihlerinde inşa edilen Nilüfer Malhatun Kız Mektebi 1970 yılına kadar eğitim hizmeti vermeye devam etmiştir (Sarıöz, 1997, s. 86). 1988 de boş ve yıpranmış olan bina restore edilmiş ve etnografya müzesi olarak dönüştürülmüştür. Ayrıca yapının bir kısmı Malhatun kütüphanesi olmak üzere kullanılmaktadır (Kedik Ertuğrul, 2005, s. 65).

Yapının, yer aldığı arazi eğimli olmasından dolayı kot farkı bulunan bina güneyden bakıldığında tek katlı kuzeyden bakıldığında ise iki katlı olarak görülmektedir. T şeklinde planı olan yapı teşhir amaçlı biçimlendirilmiştir. Binanın yol hizasında yüksek merdiven girişi bulunurken kuzey cephede, bodrum katında ayrı bir girişi vardır (Kedik Ertuğrul, 2005, s. 465).

Binanın her cephesinde birbirinden farklı düzenlemeler yapılmıştır Bodrum katında dikdörtgen pencereler, zemin katında sivri kemerli pencereler ve altta dikdörtgen panolar vardır. Binanın yapımında tuğla kullanılmıştır. Kıрма çatı, geometrik süslemelerin yer aldığı geniş bir saçakla çevrilidir. Bina Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından tescil edilmiştir. (Çabuk vd., 2007, s. 40). Yapının mimarlık özelliklerinde Neoklasik Türk mimarisinin izleri görülmektedir.

Atatürk Lisesi: Eskişehir şehir merkezinin Odunpazarı bölgesinde bulunmaktadır. 1915 de hükümet binası olarak tasarlanan binanın yapımı 1936'da tamamlanmıştır. Fakat bina asla hükümet binası olarak kullanılmamıştır. Eskişehir'de eğitim binasının yetersizliğinden dolayı Atatürk'ün emriyle orta öğretime hizmet verilen bir binaya dönüştürülmüştür (Çabuk vd., 2007, s. 26).

Binanın, o döneme ait tipik yapı özelliklerini gösteren; simetrik cephe düzeni, sivri kemerli pencere açıklıkları, ritmik pencere düzeni, cephe planındaki anıtsallık, kütsel vurgulanmış girişler ve ham ahşap payandalar ile desteklenmiş olan saçakları dikkat çekmektedir. Bina Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından tescil edilmiştir (Çabuk vd., 2007, s. 26).

3.4.3. Hamamlar

Eski çağlardan beri insanlar, arınmak, temizlenmek, güzelleşmek ve iyileşebilmek için çeşitli çözümler üretmişlerdir. Bu çözüm yollarından birisi olan hamamlar, bütün kültürlerde tarihler boyunca en ilgi çekici mekanlar olmuştur. Eski çağlarda tapınaklarını tanrı ve tanrıçalarla süsleyen, akarsularda, göllerde ve denizlerde su perilerinin varlığına inanmakta olan insanlar farklı coğrafi bölgelerde değişik arınma kültürlerini meydana getirmişlerdir. Mısırlılar Nil'i, Asurlular Fırat'ı ve Hintliler ise Ganj'ı temizlenmek ve arınmak amaçlı kullanmışlar ve suya ilahi özellikler atfetmişlerdir. İnsanlarla suyun buluştuğu, ruhu arındırmak, yıkanmak ve temizlenmek için kullanmış oldukları kapalı mekanlar, antik Yunan'da nehir ve deniz kıyılarında özel yerler haline gelmiş olup bu mekanlar zaman içerisinde mimari özellikler kazanıp bugünkü hamamların temelini oluşturmuştur (Bozok, 2005, s. 6).

Tek tanrı inancının yaygınlaşmasından sonrada hamam önemini yitirmemiştir. Yıkanmanın, insanları hastalıklardan koruduğuna ve iyileştirici etkisi olduğu inancı güçlenmiştir. Türk hamamlarının köken olarak Roma ve Bizans hamamlarına hatta eski çağ uygarlıklarına Anadolu toraklarının su sevgisine ve kültürüne kadar uzandığı söylenmektedir. Anadolu topraklarında hamam kavramı "*Türk Hamamı*" olgusuyla farklı kültürel anlama ulaşmıştır (Yegül, 2009, s. 100-101).

Eskişehir gibi sıcak su kaynaklarına sahip olan su kentlerinin kendine has su kültürlerinin olması normaldir. Bu kültürlerden birisi de hamam kültürüdür. Eskişehir'in şifalı olan sıcak su kaynakları ve hamamları tarihsel ve kültürel açıdan önem taşımaktadır. Türkiye'nin termal kaynaklar açısından zengin şehirlerinden olan Eskişehir, eski uygarlıkların burada yaşamasından dolayı tarih, kültür ve maden kaynakları açısından zengin bir şehirdir (İşcan, 2004).

Eski çağlardan günümüze kadar sıcak su kaynaklarını kullanmakta olan Eskişehir, şifalı Phrygia-Salutaris bölgesinde yer almaktadır. Yunan yazarı olan Athenaios; Dorylaion çevredeki sıcak suların zevkle içildiğinden bahsetmektedir (Albek, 1991, s. 7). Eskişehir'in sıcak suları, mineral bakımından zengin olup en fazla kalsiyum sülfat içermektedir (Banger, 2002, s. 31). Eskişehir'in hamamları

tedavi maksatlı değil genellikle yıkanmak amaçlı kullanılmaktadır (Şimşek, 2003, s. 172).

Erler Hamamı: Erler Hamamı Eskişehir'in merkezinde Hamamyolu Caddesi üzerinde yer almaktadır. Vakfiyesi ve kitabesi bulunmayan yapının ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Fakat Bölge Müdürlüğü tarafından yapılan araştırmalar neticesinde yapı 15. yy.'a ait olarak tarihlenmektedir. Dikdörtgen şeklinde olan yapının etrafında dükkanlar bulunduğu için dışı görülememektedir (Altınsapan, 2009, s. 23).

Alçık Hamamı: Alçık Hamamı, Eskişehir'in merkezinde Köprübaşı semtinde yer almaktadır. Vakfın genel müdürlüğü arşivlerinde kitabesi olmayan yapının 18. yy.'a ait bir yapı olarak tarihlendirildiği görülmektedir. Üç eyvanlı, kubbeli ve tek köşe hücresi bulunan bir plana sahiptir (Altınsapan, 2009, s. 8).

Alçık hamamı, sonraki dönemlerde gerçekleştirilen onarım çalışmalar neticesinde mekânsal düzenleme, dekoratif öğeleri, dekoratif öğeleri ve yapısal özellik ve malzemeleri açısından özgün mimari özelliğini kaybetmiş olmasına rağmen bugün hala kentin belleğinde önemli bir yere sahiptir (Reyhan ve Yazıcı, 2020, s. 48).

Hüsrev Paşa (Han) Hamamı: Eskişehir'in Han ilçesinde bulunmaktadır. Kitabesi olmayan yapının kesin olarak yapım tarihi bilinmemektedir. Fakat Vakıflar Genel Müdürlüğünde yer alan kayıtlara göre Sadrazam Hüsrev Paşa Vakfı'na kayıtlı olduğu ve buna istinaden Sadrazam Hüsrev Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak hamamın 17. yy.'da yapıldığı düşünülmektedir. Yapı kuzey-güney uzantısında olup dikdörtgen şeklinde olup, enine sıcaklıklı, içten kubbeli ve çift halvetli olan plana sahiptir. Yapı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2007 senesinde yenilemiştir (Altınsapan, 2009, s. 56-57).

Hara (Mahmudiye) Hamamı: Hara (Mahmudiye) Hamamı: Eskişehir'in Mahmudiye ilçesinin merkezinde yer almaktadır. Yapım tarihi tam olarak bilinmeyen hamamın Hara olarak adlandırılmış olması, 1816 yılında II. Mahmud tarafından yaptırılan Mahmudiye Harasıyla birlikte yapıldığı görüşünü ortaya çıkarmaktadır (Güneş ve Yakut, 2007, s. 76). Yapı dikdörtgen planlı olup kuzey-güney yönünde uzanmaktadır (Altınsapan, 2009, s. 70).

Selçuklu (Seyitgazi) hamamı: Eskişehir'e bağlı Seyitgazi ilçesinde bulunan hamam, 1207-1208 yıllarında Ümmühan Hatun tarafından yaptırılmıştır. Yapı malzemesi kesme taş olan ve çokgen kaide üzerinde kubbesi bulunan bir yapıdır. Cumhuriyet Dönemi'nde yenilenmiştir (Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 90).

Sücaeddin (Seyitgazi) Hamamı: Eskişehir'in Seyitgazi ilçesine bağlı olan Arslanbeyli köyünde yer almaktadır. 1515 yılında Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiştir. Bina dikdörtgen şeklindedir ve iki elvanlı olup Çatısı kubbe ile örtülüdür. Sıcaklık, soğukluk ve külhan diye adlandırılan bölümlerden oluşmaktadır. Hamam şu an kötü durumdadır (Kayar vd., 2006, s. 30).

Gavur (Sivrihisar) Hamamı: Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinin merkezinde yer almaktadır. Yapının kitabesi günümüze ulaşmamıştır. Fakat kare şeklinde kitabe boşluğu bulunmaktadır. Yapının kuzeybatı ve güneydoğu köşelerinde yer alan sıcaklık diye adlandırılan bölümde bulunan özel odaların giriş kapılarında 1867-1868 tarihleri yazılıdır. Bu nedenle 19. yy.'ın ikinci yarısında inşa edildiği söylenebilir. Dikdörtgen planlı, dört eyvanlı, köşe hücreli bir yapıdadır. Binanın fırın, ılıkılık, sıcaklık ve su deposu olan kısımları günümüze kadar ulaşmıştır (Altınsapan, 2009, s. 118). Ermeniler zamanından kalmış olmasından dolayı Gavur Hamamı olarak anılmıştır. Bugün kullanılmamaktadır.

Seyyidiler (Sivrihisar) Hamamı: Eskişehir'e bağlı Sivrihisar ilçesinde yer alan Seyyidiler Hamamı'nın kitabesi bulunmadığından dolayı yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Fakat hamam Seyyid Nureddin'in kızı olan Seyyide Nuriye tarafından yaptırılmış olduğu sanılmaktadır. Seyyid Nureddin le ilgili birkaç hikâye dışında fazla bilgi olmamasına rağmen kızı Seyyide Nuriye'nin 15. yy.'da yaşamış olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle yapının 15. yy.'a ait söylemek mümkündür. Dıştan dikdörtgen şeklinde olan hamam, üç eyvan ve köşe hücreli plana sahiptir. Yapı geleneksel Osmanlı hamam mimari özelliklerini üzerinde taşımaktadır. Hamam bugünkü halini Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1965-1967 seneleri arasında yapmış olduğu restorasyon çalışması sonucu almıştır (Altınsapan, 2009, s. 141-143).

Çardak (Hamamkarahisar) Hamamı: Eskişehir'in ilçesi Sivrihisar'a bağlı Hamamkarahisar yer almaktadır. Adı geçen hamamı Antik Roma dönemine ait hamamın yerine 1174 de Umur Bey yaptırmıştır (Dündar Akçay ve Yüncü, 2006, s.

197). Hamam doğu-batı yönünde yan yana, kadın ve erkek olarak ayrılmış sekizgen kaide planlı, sekizgen prizma çerçeveli iki ayrı bölümden oluşmaktadır (Altınsapan, 2009, s. 161).

3.4.4 Sivil Mimari Yapılar

Eskişehir’de yer alan tarihi ve kültürel yönüyle kendi özgü sivil mimari yapılar, genellikle Odunpazarı bölgesinde ve Eskişehir’in ilçesi olan Sivrihisar’da yer almaktadır (Özüdoğru vd., 2005, s. 12-15). Son dönemlerde artan restorasyon çalışmaları ile sivil mimari yapılarının korunması sağlandığı gibi aynı zamanda bu yapıların tarihi ve kültürel açıdan anlaşılması açısından da önemlidir.

Yeşilefendi Konağı (Osmanlı Evi): Eskişehir ilinin Odunpazarı mevkiinde yer almakta olan bu yapı 19. yy. ahşap sivil mimarisinin tipik örneklerinden birisidir. Cumhuriyet’in ilk dönem milletvekillerinden olan Halil İbrahim Efendi’ye (Sipahioğlu) ait bu yapı “Yeşilefendi Evi” olarak da bilinmektedir. Ayrıca Atatürk’ün bu konakta misafir edilmiş olması yapıyı tarihi açıdan önemli kılmaktadır (Çakır, 2009, s. 68).

Bağdadi mimari tarzında inşa edilmiş olan yapı, bodrum ve zemin üzerine yükselmekte olan katlardan oluşmaktadır. Kapılar, dolaplar ve tavan da dikkat çeken ahşap işçiliğine yer verilmiştir. Ocaklı ve cumbalı olan baş oda iç tasarımı ve süslemeleri nedeniyle diğer odalara göre daha zengindir. 2006 yılında Odunpazarı Belediyesinin yapmış olduğu restorasyon çalışmasıyla bugünkü görünümüne ulaşmış olup 19. yy. yaşam koşullarını yansıtabilecek şekilde dizayn edilmiştir. Aynı zamanda restoran olarak da kullanılmaktadır (Çakır, 2009, s. 68).

Zaimağa Konağı: Zaimağa konağı Eskişehir’in Sivrihisar ilçesinin merkezinde yer almaktadır. Cumhuriyetimizin kurucu olan Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı zamanı bu konakta bir süre yaşamıştır. 25 Mart 1922 tarihinde Bakanlar Kurulu burada toplanmış. 29 Mart’ta ise Atatürk Çay Birinci Ordu Karargahına gitmek amaçlı bu konaktan ayrılmıştır (Dündar Akçay ve Yüncü, 2006, s. 198).

Tarihi açıdan önem taşıyan Zaimağa Konağı dış ve iç mimari özellikleriyle Eskişehir’in önemli kültürel miras varlıklarından birisidir. Geçmiş yıllarda

restorasyon yapılabilmesi için Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kamulaştırılmıştır. Fakat restorasyon çalışmaları esnasında kaynak makinesinin sebep olduğu yangın neticesinde restorasyon çalışmaları uzamıştır. Konak aslına uygun olarak yenilenip Sivrihisar belediyesine verilmiştir.

3.4.5 eşmeler

Geçmiş ağlardan beri çeşmeler, sadece dini mimarinin ayrılmaz bir parçası olarak değil, aynı zamanda sosyal amaçlı kullanılan yapılar olarak da değerlendirilmiştir (Doğru, 2002, s. 12). Türk-İslam mimarisinde mahalle sakinlerinin su ihtiyacını karşılayacak çeşmeler genellikle bir hayırsever tarafından yaptırılırdı. Eskişehir'in merkez, ile ve köylerinde de eşme kültürü çok önemlidir. Bazı çeşmelerin halen kullanımda olduğu düşünülürse bu kültürün devam ettiği söylenebilir.

Maşallah eşmesi: Eskişehir ilinin Odunpazarı sit alanı içerisinde yer alan Dede Mahallesi'nde bulunmaktadır. Restore alışması yapılmış olan Maşallah eşmesinden Sarıungur suyu akmaktadır. Hacı Hafız Sokağı'nın üst kısmındaki dört yol ağzında bulunan Sarıungur' un suyunun, toprak k nkler aracılığıyla Kara Havva eşme, Curnal eşme, engel eşme, ile M ft  Camii eşmesi'ne dağıtıldığı söylenilmektedir (Doğru, 2002, s. 13).

oban eşmesi: Eskişehir ilinin Odunpazarı sit alanı içerisinde yer alan Dede mahallesinde bulunmaktadır. Aynı mahalle içerisinde aynı kaynaktan beslenmiş olan ve birbirleri ile aralarında bir veya iki sokak bulunan beş farklı yerde oban eşmeleri bulunmaktadır. atak Deresi'ndeki birçok pınar, oban eşmelerinin suyunu karşılanmaktadır. Dede Mahallesi'nde ikamet eden yerel halka göre gerçek oban eşmesi, Odunpazarı belediyesi tarafından yeniden inşa edilerek kullanıma sunulan Odunpazarı mezarlığının kapısının yanında yer alan çeşmedir (Doğru, 2002, s. 83).

Karapınar eşmesi: Karapınar eşmesi, Odunpazarı sit alanı içerisinde yer alan Karapınar eşmesi, Karapınar camisinin bahçe duvarının yanında yer almaktadır. eşme, ibadet etmek için çeşmeye gelenlere ve civarda oturanlara da fayda sağlamaktadır (Doğru, 2002, s. 83).

Akdoğan Çeşmesi: Eskişehir'in ilçesi olan Sivrihisar şehir merkezinde bulunan akdoğan çeşmesi umur bey tarafından 15. yy.'da yaptırılmıştır. Muhtemelen 1952'den sonra gerçekleşen restorasyon çalışmasıyla birlikte bakımlı hale gelen çeşme yenileme neticesinde özgün formunu da kaybetmiştir bu onarım sırasında çeşmenin üzeri bir çatı ile kapatılmıştır (Altınsapan ve Parla, 2004, s. 361).

Akdoğan çeşmesi dikdörtgen şeklindedir. Üzerinde yer almış olduğu arazinin kayalık olması nedeniyle çeşmenin güneydoğu ve güneybatı köşeleri arasındaki kot farkından dolayı çeşmenin yüksekliği aynı değildir. Çeşmenin üzeri dışarıya çıkıntılı bir saçakla örtülüdür (Altınsapan ve Parla, 2004, s. 362).

Gecek Köyü Çeşmesi: Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı olan Gecek köyünde bulunan çeşme, köy camisi ve medresesi ile birlikte 1175 yılında yaptırılmıştır. Dikdörtgen şeklinde olan çeşme, kesme tasalarla yapılmış olup çeşmenin üst tarafında dikdörtgen şeklinde bir yazı tahtası altında ise su oluğu bulunmaktadır (Altınsapan ve Parla, 2004, s. 61).

Çalçı Çeşmesi: Eskişehir'in Mihaliççık ilçesine bağlı Çalçı köyünde yer almaktadır. Köyünde ismini almış olduğu Çalçı camisine yakın konumdadır. Üzerinde yer alan metne göre 1266 yılında inşa edilmiş olduğu için Anadolu Selçuklu Dönemine ait bir yapıdır. Dikdörtgen şeklinde olan çeşme kesme taşlarla yapılmış olup üzerinde kabartmalı süslemeler, geometrik şekiller ve ağaç motifleri bulunmaktadır (Altınsapan ve Parla, 2004, s. 121).

Acı Çeşme: Eskişehir'in Han ilçesinin merkezinde bulunan çeşmenin Selçuklu yapısı olduğu düşünülmektedir. Blok ve devşirme taşlardan yapılmış olan çeşme dikdörtgen şeklindedir (Bahçe ve Coşkun, 2006, s. 88).

Meydan Çeşmesi: Eskişehir'in ilçesi olan Han'ın merkezinde bulunan çeşme 1281 senesinde yapılmış olup Selçuklular dönemine ait bir yapıdır. Dikdörtgen şeklinde olan çeşme bindirme blok taşlardan inşa edilmiştir. Mustafa Reşit Paşa'nın 1826'da restore ettiğini gösteren bir Osmanlı kitabesi vardır (Üsküdar, 2012, s. 65).

3.5. Müzeler

Müzeler, tarihi ve kültürel açıdan değerli olan objelerin toplandığı ve sergilendiği yerlerdir. Diğer bir deyişle; müzeler kültürel değerleri tespit eden,

bilimsel yöntemlerle ortaya koyan, inceleyip değerlendiren ve korunmasını sağlayıp tanıtan, geçici veya sürekli olarak sergileyen aynı zamanda insanların eğitim düzeyini artırarak dünya görüşlerinin gelişmesine katkı sağlayan kurumlardır (Sezgin ve Karaman, 2009, s. 3). Bu önemli işlevlerinin yanın da kültür turizmi açısından da çok büyük öneme sahiptir.

Müzeciliğin tarihi çok eski olmamasına rağmen rönesans döneminde gelişme göstermiş olduğu bilinmektedir. Rönesans zamanında sanata ve sanatçıya destek olma adına sanat eserlerinin satın alınarak toplanması, günümüz müzelerinin temelini oluşturmuştur. İngiltere British Müzesi ve Fransa'daki Louvre müzesi 18. yy.'da müzeciliğin dünyadaki ilk ciddi örnekleridir (Sezgin ve Karaman, 2009, s. 3-5).

Müzecilik ülkemizde 19. yy.'da Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla başlamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde artan arkeolojik kazılar ve oluşan kültürel bilinç müzeciliği önemini arttırmıştır. Günümüzde neredeyse bütün şehirlerimizde müzeler bulunmaktadır. Bu bölümde Eskişehir ilinde yer alan somut kültürel miras varlıklarını oluşturan müzelerden bahsedilmiştir.

3.5.1. Arkeoloji Müzesi

Arkeoloji Müzesi, ilk olarak 1944 -1945 yıllarında Eskişehir ve çevresinde yer alan antik kentlerden rastlantılar sonucunda elde edilen taşınır kültür varlıklarının, Odunpazarı'nda yer alan Alaeddin Camisi'nin deposunda sergilenmesiyle oluşturulmuştur. 1966 yılında Odunpazarı bölgesinde bulunan Kurşunlu Cami Külliyesi'ne taşınmış olup küçük eserler külliyenin medrese odalarında büyük eserle ise külliyenin avlusunda sergilenmeye başlanmıştır. Zaman içerisinde artan kazı çalışmaları sonucunda elde edilen eserlerin mekâna sığmamasından dolayı Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından Akarbaşı mahallesinde yeni bir müze binası yaptırılmıştır. Müze, 1974 de Eskişehir'in Akarbaşı semtinde Atatürk Bulvarı üzerine yapılan yeni binada hizmet vermeye devam etmiştir (Çakır, 2009, s. 66).

1999 depremi sebebi ile ciddi hasar gören müze binası yıkılarak ETİ Grubu ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında imzalanan protokolün ardından yeni bir müze binası yapılmıştır. 2011 senesinin haziran ayında açılmış olan müze üç binadan

oluşmaktadır. A Bloкта kütüphane, kafeterya, çocuk müzesi, laboratuvar ile idari kısım bulunmaktadır. Kültür objeleri ve arkeolojik objeler B ve C bloklarda ve bahçe bölümünde sergilenmektedir. Ayrıca konferans sergi gibi Etkinliklerin düzenlenebilmesi için salon ve depo mevcuttur.

Eskişehir Arkeoloji Müzesi'nin eserleri, doğa tarihi, tarih öncesi eserler, klasik dönem eserleri, sikke parçaları ve taş eserlerden oluşmaktadır. Yeterli sergi alanı olmaması nedeniyle kumaş ve halılar müze deposunda muhafaza edilmektedir. Müzede yaklaşık üç yüz halı ve düz dokuma halı bulunmaktadır (Kalay ve Subaşı, 2016, s. 65).

3.5.2. Pessinus Açık Hava Müzesi

Müze Eskişehir'e bağlı Sivrihisar ilçesinin Ballıhisar köyünde yer almaktadır. Pessinus Antik Kenti, Ana tanrıçaları olan Kybele için kurulmuş bir kent olarak bilinmektedir. Arkeolojik kazılarda bulunan eserlerin bazıları Eskişehir Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir (Claerhout ve Devreker, 2008, s. 132; Çakır, 2009, s. 69).

Fakat taşınmayan bazı eserler (bezemeli mimari unsurlar, kırılmamış pithoslar, mezar taşları vb.) Fransız Arkeoloji Enstitüsünün, Eskişehir Arkeoloji Müzesinin ve Eskişehir Valiliğinin destekleriyle, 1988 de açılmış olan bu açık hava müzesinde sergilenmektedir (Claerhout ve Devreker, 2008, s. 132; Çakır, 2009, s. 69).

3.5.3. Seyitgazi Müzesi

Eskişehir ilinin Seyitgazi ilçesinde yer alan müze 13. yy.'da inşa edilmiş ve Osmanlı Dönemi'nde de üzerine eklentiler yapılmıştır. Müze Seyit Battal Gazi Külliyesi'nin müderris odaları ile dersanelerinde hizmete açılmıştır. 1966 da ziyaret açılan müze 1970 yılında tekrar düzenlenmiştir (Çakır, 2009, s. 69).

Bu müzede Sergilenen eserler arasında, Roma dönemine ait olan mermer Herakles heykeli, pişmiş toprak objeler, bölgenin antik kentlerine ait mimari objeler, mermer heykeller, sikkeler ve mühürler, bıçaklar, silahlar, kaplar, alemler, sancaklar, şamdanlar, giyim eşyaları ve gümüş takılar vardır. Müzenin kapalı bölümünün yanı

sıra, külliye'nin avlusunda da roma ve Bizans döneminin izleri olan mezar taşları, adak taşları, sütun altlıklar ve başlıkları ile Selçuklu Dönemi'nde ki mezar taşları sergilenmektedir (www.muzeasist.com). Bu kısım bir tür açık hava müzesidir.

3.5.4. Anadolu Üniversitesi Eğitim Karikatürleri Müzesi

Müze, Odunpazarı sit alanı içerisinde bulunmaktadır. 20. yy.'ın başlarında inşa edildiği tahmin edilmekte olan müze binası orijinal Odunpazarı evlerinin mimari özelliklerini taşımaktadır. İki katlı bina Anadolu Üniversitesi tarafından restore edilmiş ve 2004 senesinde karikatür müzesine dönüştürülmüştür (Çakır, 2009, s. 67).

Müzede, değişken ve daimî sergi bölümleri, Türk karikatürcüler odası, portreler odası, Eskişehirli olan karikatürcülerin yer aldığı oda ve kütüphane bölümleri bulunmaktadır. Müzede karikatür çalışmalarının yapılabileceği bir alanda bulunmaktadır. Müzenin üst katında bulunan salonda karikatür arşivinden eserler sergilenmekte alt kattaki salonda ise yabancı ve yerli karikatüristlerin eserleri sergilenmektedir. Ayrıca müzede araştırmacılar için bir kitaplık oluşturulmuştur.

3.5.5. Çağdaş Cam Sanatları Müzesi

Müze, Odunpazarı sit Alanı içerisinde bulunmaktadır. Odunpazarı belediyesi tarafından restore edilmiş ahşap bir konak olan müze 2007 yılında Cam Dostları Grubu, Anadolu Üniversitesi, Büyükşehir Belediyesinin işbirliği içerisinde açılmıştır. Türkiye'nin ilk cam sanatı alanında açılmış olan müzesidir. Müzenin sergi salonunda yabancı ve yerli birçok sanatçının eserleri sergilemektedir (Akder, 2008, s. 15).

3.5.6. Seyitgazi Bor ve Etnografya Müzesi

Müze Eskişehir'in ilinin Seyitgazi ilçesinde bulunmaktadır. Selçuklu Dönemi'nden kalan hamam bugün Seyitgazi bor ve etnografya müzesi olarak kullanılmaktadır. Müzede, Etibor Genel Müdürlüğü hakkında bilgiler ve fotoğraflar, bor madeni hakkında bilgiler, bor maden ocağının maketi, bordan üretilmiş olan sanayi ürünleri yer almaktadır. Ayrıca bunların yanında yöresel el sanatları, ev eşyaları ve tarım aletleri de sergilenmektedir (Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

3.5.7. Lületaşı Müzesi

Müze, Sadece Eskişehir bölgesinde bulunan ve kolay işlenebilir olmasından dolayı geçmişten bugüne çeşitli süs eşyaları yapımında kullanılan lüle taşının, tanıtımını yapabilmek amaçlı 1991 yılında açılmıştır. İlk olarak Yunus Emre Kültür Merkezi'nin bir bölümünde açılmış olan müze daha sonra 2008 senesinde Kurşunlu Külliyesine taşınmıştır. (Çakır, 2009, s. 69). Lüle taşından yapılmış olan çeşitli objeler ve objelerin yapımında kullanılmış olan aletler ayrıca yurtiçinde ve yurtdışında müzede sergilenmektedir (Çakır, 2009, s. 69).

3.5.8. Havacılık Müzesi

1998 yılında açılmış olan Havacılık Müzesi, Eskişehir Anadolu Üniversitesinin Yunus Emre kampüsünün karşısında bulunmaktadır. Açık ve kapalı kısmı bulunan müzenin açık kısmında havacılık tarihinde önemli olan değişik tip ve modellerde olan askeri, sivil uçaklar yer almaktadır. Kapalı kısımda ise maket uçaklar, rozetler, uçak motorları ve pilot giysileri sergilenmektedir (Çakır, 2009, s. 69).

3.5.9. Devlet Demiryolları Müzesi

Devlet Demiryolu Müzesi, 1998 yılında Eskişehir İstasyon Sokak Garı'nda açılmıştır. Müzede, Osmanlı Dönemi'nden bugüne demiryolunun gelişimini gösteren demiryolunun örnekleri, fotoğraflar ve belgeler yer almaktadır. Ayrıca müze içerisinde, buharlı, dizel ve elektrikli lokomotifler, eski telgraf, vagonlar, kömür ocakları, lambalar, levhalar, teleks ve manyetolu telefonlar da sergilenmektedir (Eskişehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2022).

3.5.10. Anadolu Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Müzesi

Eskişehir'in Odunpazarı bölgesinde yer alan müze, 1916 senesinde Turan Numune Mektebi olarak açılmış daha sonraki zamanlarda ise askerlik şubesi olarak kullanılmıştır. 23 Nisan 1994 tarihinde Anadolu Üniversitesi tarafından söz konusu tarihi bina Cumhuriyet Tarih Müzesi açılmıştır (Anadolu Üniversitesi, 2022).

Müzede Atatürk'ün kıyafetleri, çatal, kaşık, bıçak, tabak, kahve fincanları, masa saati, tesbihi, ağızlığı, kırbağı, kılıcı, tabancası bastonu sergilenmektedir. Bunların yanı sıra Sakarya, İnönü, Büyük Taarruz, Çanakkale, savaşları ile kongreler ve cumhuriyetin ilk yıllarına ait fotoğraflar ve Atatürk portreleri bulunmaktadır.

Ayrıca Çanakkale ve Kurtuluş savaşlarında görev yapmış Yavuz kruvazörü, Nusret Mayın Gemisi, Muavenet-i Milliye, Sütluce Bandırma Vapuru, Savarona gemisi ve Alemdar kurtarma gemilerinin maketleri bulunmaktadır. Müzede Atatürk'ün belgesel görüntülerinin yer aldığı müzede Türkiye Cumhuriyeti'ni konu edinen kitapların olduğu bir kitaplıkta bulunmaktadır (Çakır, 2009, s. 67).

3.5.11. İnönü Karargâh Müzesi

Birinci Dünya Savaşı sonrası Anadolu'da meydana gelen işgaller sırasında Trakya'yı ve Batı Anadolu'yu işgal etme düşüncesine kapılan Yunanlıların yenilgiye uğratılarak topraklarımızdan sürmüştüğümüz önemli savaşlar bu karargâhta, Batı cephesi komutanı olan İsmet İnönü'nün yönetiminde gerçekleşmiştir.

İsmet İnönü tarafından İnönü'nün karargâh olarak seçilmesinin sebebi ise iki taraftan saldıran Yunan birliklerine uygun bir direniş noktası oluşturmak hem de düşmanın Ankara hedefini bozarak stratejik merkez Eskişehir'in ele geçirilmesini engellemektir. Kurtuluş Savaşı açısından önem arz eden İnönü Savaşlarının yönlendirilmiş olduğu askeri karargâh, 2001 yılında İnönü Savaşları Karargâh Müzesine dönüştürülmüştür (www.inonu.gov.tr, 2022).

Müzede, İnönü Savaşlarına ait fotoğraflar, diğer komutanların ve İsmet İnönü cephe emirleri, silahlar ve askeri malzemeler yer almaktadır. Ayrıca, İsmet İnönü'ye ait olan resmi üniformalarının kopyaları ile Eskişehir'in müzelerinden getirilmiş olan çeşitli etnografik eserler de sergilenmektedir (Çakır, 2009, s. 67).

3.5.12. Eskişehir Odunpazarı Modern Müze

Eskişehir'in Odunpazarı mevkiinde yer alan, Odunpazarı Modern Müze (OMM) 2019 yılının Eylül ayında açılmıştır. Müze Eskişehir'in gelişme gösteren merkez bölgesinde bulunmaktadır. UNESCO Dünya Kültür Mirası Geçici Listesi'nde adı geçen Odunpazarı evleri ile iç içedir. Müzenin planı dünyaca üne

sahip olan mimarlık ofisi Kengo Kuma and Associates (KKAA) tarafından tasarlanmıştır. Kengo Kuma, müzeyi tasarlarken doğaya olan saygısı nedeniyle ağırlıklı olarak ahşap kullanmayı tercih etmiş ve beton kullanımını minimum seviyeye indirmiştir. Müzenin cephesi, içinden ışığın ve havanın kolayca geçtiği Sibiryâ çamı olan ahşaplarla kaplanmıştır.

Müzede; heykel, fotoğraf, resim, yeni medya gibi farklı dallardan eserler sergilenmektedir. Ayrıca Müzede Japon bambu sanatçısı Tanabe Chikuunsai IV tarafından tasarlanmış olan mekâna özel yerleştirme, müzenin ana salonunda yerini almaktadır. Bununla birlikte Eskişehirli koleksiyoner olan Erol Tabanca' nın 2000'li yılların başından beri oluşturmaya başlamış olduğu “*Vuslat*” seçkisinden 90 parça müzede sergilenmektedir. Müzede dikkat çeken başka bir eser ise İtalyan asıllı bir heykeltıraş olan Aron Demetz'in yapmış olduğu ahşap heykeldir (Kaya, 2020, s. 65-66).

3.5.13. Yılmaz Büyükerşen Balmumu Müzesi

Eskişehir de yer alan yılmaz Büyükerşen Balmumu Heykeller Müzesi, kentin Odunpazarı bölgesinde yer almaktadır. 2013 yılında açılmış olan müze toplamda 1573 m² alan üzerine inşa edilmiştir. Altı bölümden oluşan müzede toplam 196 adet balmumundan yapılmış olan heykel bulunmaktadır (Balmumu Heykeller Müzesi Müdürlüğü, 2018).

Müzenin ilk bölümünde tarihi açıdan önem arz eden kişilerin, Osmanlı padişahlarının, Atatürk ve ailesinin, Cumhurbaşkanılarının balmumu heykelleri ile kurtuluş savaşı dönemine ait bazı fotoğraflar yer almaktadır. İkinci bölümde ise sinema, televizyon, bilim, spor, tiyatro gibi alanlarda önemli olan tanınmış kişiler, dünya liderleri ve bazı ses sanatçılarının heykelleri bulunmaktadır. Üçüncü bölümde, Eskişehir'in kültürü açısından önemli olan şahsiyetler olan Nasrettin Hoca'nın, Yunus Emre'nin ve felsefi açıdan tanınmış kişilerin heykelleri mevcuttur. Dördüncü bölümde Turgut Özal, Bülent Ecevit gibi geçmiş ve bugünkü dönemde yer alan bazı politikacıların heykelleri bulunmaktadır. Son bölümde ise Yılmaz Büyükerşen'in kendi heykeli ile almış olduğu ödüller bulunmaktadır (Şen, 2019, s. 39).

4. BÖLÜM

YEREL KALKINMADA SOMUT KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARI: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

Bu bölümde; araştırmanın amacına ve önemine, araştırmanın yöntemine, araştırmada kullanılan anket formunun niteliğine, evren ve örnekleme, araştırmanın kapsamına ve sınırlılıkları ile araştırmanın bulgularına yer verilmiştir.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kültürel miras oluştuğu toplumun özelliklerini içinde barındıran, ait olduğu topluma, zamana, geçmişte yaşanan olaylara ışık tutan özgün ve yenilenemeyen varlıklardır. Günümüz ile geçmiş arasında bir köprü durumunda bulunan bu varlıkların çok iyi korunması ve yönetilmesi zorunluluktur. Kültürel mirasın yapısını koruyarak gelecek nesillere aktarmak, çağdaş yaşamın gereklerindendir (Kozak, Tören ve Demiral, 2012, s.70). Kültürel mirasın korunması için turizm bir araç olarak görülebilmektedir. Kültürel anlamda gerçekleştirilen turizm, büyük oranla gerçekleştirilen bölgenin özgünlüğü ile doğrudan ilişkilidir. Çok yönlü bir yapıya sahip olan turizm hareketi sosyal, kültürel, ekonomik, çevresel birçok unsuru içinde barındırmaktadır. Bu açıdan doğru yönetilen bir turizm, kültürel mirasın korunmasının yanında kalkınma açısından da olumlu gelişmelere katkı sağlamaktadır (Çetin, 2010, s. 181).

Yapılmış olan bu çalışmada Eskişehir ilinin kalkınmasında somut kültürel miras varlıklarının rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, bölgenin hem sosyal, kültürel, çevresel hem de ekonomik kalkınmasında somut kültürel miras varlıklarına yönelik olan tutumu, bölge halkının verdiği cevaplar ile ortaya koymak amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmanın diğer bir amacı da bölgenin somut kültürel miras varlıklarını ve turizm potansiyelini ortaya koymaktır. Kültürel miras alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde kalkınmaya yönelik çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Literatürdeki bu eksiklikten dolayı, kalkınmanın ele alınmış olması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca daha sonradan bu alanda yapılacak çalışmalar içinde yardımcı olmasından dolayı önem arz etmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI ve SINIRLILIKLARI

Araştırma kapsamına, Eskişehir’ de yaşayan yerel halk dahil edilmiş ve yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutumları ele alınmıştır. Araştırmanın sınırlılıklarının belirlemesini amacı ise, dar kapsam içinde araştırma mükemmelliğinin önündeki engelleri göstermektir. Bu bölümde çalışmanın yetersizlikleri hakkında kısaca söz edilmektedir. Yapılan araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini etkileyen; mekân, zaman, maliyet, kapsam, kaynak ve nüfus verileri, kurumlara erişim zorluğu ve veri analizinde yaşanan sıkıntılar araştırmanın sınırlılıkları oluşturmaktadır (Mackenzie ve Knipe, 2006, s. 53; Scott, 2007, s. 71; Wiggins, 2011, s. 79; Brannen, 2017, s. 98). Her çalışmanın finansal ve zaman kısıtlamalarına ek olarak, farklı bazı sınırlamalar da vardır. Yapılan çalışmanın sınırlılıkları şu şekildedir:

- Araştırma sonuçları sadece anketin uygulandığı Eskişehir destinasyonuna yönelik olup, diğer destinasyonlar için genellenememesiyle,
- Yalnızca Eskişehir ilinde ikamet eden bireylerin üzerinde uygulanmış olmasıyla,
- Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarıyla,
- Araştırmanın Veri Toplama Süreci,
- Verilerin analizinde kullanılan istatistiki yöntemlerle sınırlıdır.
- Araştırma, soru formunu yanıtlayan çalışanların belli bir zaman dilimi içerisindeki görüşleri ile sınırlıdır.

3. ARAŞTIRMA MODELİ VE HİPOTEZLERİ

Model bir sistemi temsil etmektedir. Modeller genellikle temsil ettikleri sistemden daha yalın olurlar. Bir model, "ideal" bir ortamı temsil eder ve sadece "önemli olarak kabul edilen" değişkenleri içeren gerçek durumun bir özetidir. Araştırma modeli, amaca uygun olacak şekilde ve ekonomik olarak veri toplama ve analiz koşullarını çalışmanın amacına ve ekonomik olarak düzenler. Bu koşulları düzenlemek için iki temel yaklaşım mevcuttur. Bunlar tarama ve deneme modelleridir. Tarama modelleri, geçmişte ya da mevcut bir durumu olduğu gibi

betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırılan olayı, bireyi veya nesneyi kendi koşulları içerisinde ve olduğu gibi tanımlamaya çalışmaktadır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme veya etkileme girişimi yoktur (Karasar, 2000, s. 76-77).

Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik yerel halkın tutumu incelendiği bu betimsel araştırmada iki veya daha çok değişken arasındaki değişimin olup olmadığını tespit etmeyi amaçlayan (Karasar, 2011) ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Hipotez; Bir araştırma problemini çözmek, onaylamak veya reddetmek için gerekli olan bir önermedir. Bilimsel araştırma, önermelerde bulunmak için belirli soruların sorulmasını gerektirir. Bir önermenin doğrulanması veya yanlışlanması, hipotez testinin bir sonucu olarak gerçekleşir (İslamoğlu ve Alınacı, 2016, s. 31).

Araştırma ile ilgili alan yazın incelenerek, araştırma problemi tanımlanmış ve hipotezleri belirlenmiştir. Buna göre araştırmanın hipotezleri şunlardır:

H₁: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, demografik özelliklere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır

H_{1a}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H_{1b}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, yaş düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H_{1c}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, eğitim değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H_{1d}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, meslek değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H₂: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların ekonomik boyutuna olan tutum düzeyi demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir

H_{2a}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların ekonomik boyutuna yönelik tutum düzeyi, cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H_{2b}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının ekonomik boyutuna yönelik tutum düzeyi, yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H_{2c}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının ekonomik boyutuna yönelik tutum düzeyi, eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H_{2d}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının ekonomik boyutuna yönelik tutum düzeyi, mesleğe göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H₃: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının çevresel boyutuna olan tutum düzeyi demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.

H_{3a}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyi, cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H_{3b}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyi, yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H_{3c}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyi, eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H_{3d}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyi, mesleğe göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H₄: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının kültürel boyutuna olan tutum düzeyi demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.

H_{4a}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyi, cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H_{4b}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyi, yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H_{4c}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyi, eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H_{4d}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyi, mesleğe göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H5: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların sosyal boyutuna olan tutum düzeyi demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.

H_{5a}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların sosyal boyutuna yönelik tutum düzeyi, cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H_{5b}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların sosyal boyutuna yönelik tutum düzeyi, yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H_{5c}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların sosyal boyutuna yönelik tutum düzeyi, eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H_{5d}: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların sosyal boyutuna yönelik tutum düzeyi, mesleğe göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalar da nitel ve nicel olmak üzere iki farklı yöntem kullanılmaktadır. Kullanılan bu iki farklı yöntemin metodolojik yaklaşımları birbirinden farklıdır. (Kuş, 2009, s. 1). Yapılan çalışmada kullanılan yöntem, nicel araştırma yöntemidir. Nicel araştırma, olayları ve olguları gözlemleyerek veya ölçerek nesnelleştirerek elde edilen sayısal bilgileri ifade etmektedir. Nicel araştırmalar objektif veriler sunmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2016, s. 105; Kozak, 2018, s. 26). Nicel veriler, ikincil veri kaynağı olan istatistiksel veriler ve birincil veri kaynakları olan yapılandırılmış soru formu yöntemlerine göre sınıflandırılmaktadır. (Kozak, 2018, s. 61). Yapılan Araştırma kapsamında nicel araştırma yöntemlerinden bir olan yapılandırılmış soru formu (Anket) yöntemi tercih edilmiştir. Örneklemi grubu oluşturan kişiler kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Kolayda örnekleme; ana kütle içerisinde seçilecek örnek kesimin araştırmacının yargılarınca belirlendiği tesadüfi olmayan örnekleme yöntemidir. Kolayda örneklemede veriler, ana kütleden en kolay, hızlı ve ekonomik şekilde toplanmaktadır (Zikmund,1997, s. 428; Malhotra, 2004, s. 321; Aaker vd., 2007, s. 394;).

4.1. Araştırmada Kullanılan Anket Formunun Niteliği

Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının rolünü belirlemek amacıyla kullanılan anket formu 3 bölümden oluşmuştur. Anketin ilk bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini ve kültürel miras hakkındaki görüşlerini belirleyebilmek için 12 ifadeye yer verilmiştir. İkinci bölümde somut kültürel miras varlıklarının kalkınma açısından sosyal, kültürel ve çevresel boyutunu belirlemek adına 16 ifadeye, üçüncü bölümde ise kültürel miras varlıklarının, kalkınma açısından ekonomik boyutunu ele almak adına 14 ifade yer almaktadır. Araştırmada kullanılan ölçeğin temelini Demiral' in (2012) yapmış olduğu “Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Bozcaada Örneği” adlı yüksek lisans tez çalışması oluşturmaktadır.

Yapılan bu çalışmada kullanılmış olan ölçek kendi çalışma konumuza uyarlanarak kullanılmıştır. Dolayısıyla ölçeğin güvenirliliği tekrar test edilmesi için belirli kişiye uygulanmıştır. Anket içeriğinde yer alan ifadeler Beşli Likert ölçeği (kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, tamamen katılıyorum) ile ölçülmüştür. Elde edilen veriler sosyal bilimler alanında kullanılan (Statistical Package for the Social Sciences [SPSS]) 26 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir.

4.2. Evren ve Örneklem

Evren, farklı özelliklere sahip olan öğeler ile yığınların bütünüdür olarak tanımlanmaktadır (Tashakkori ve Teddlie, 2010). Aslında evren, araştırmacının üzerinde çalıştığı ya da hakkında bilgilenmek istediği olay ya da olguyu en iyi yansıttığına inandığı gruptur. Evren, birçok farklı veriye sahip ve farklı unsurların bir arada bulunduğu öğelerden ve yığınlardan (birey, birim, element, sınıf, olay ya da olgu vb.) oluşmaktadır. Araştırmacıların bazı durumlarda evrene ulaşmaları kolay değildir. Evrene erişim, örneğin evrenin büyüklüğü, çalışma alanlarının geniş olması ve bilim insanının tüm evrene ulaşabilecek zaman ve yeteneğinin olmaması nedeniyle sınırlı olabilmektedir. Evren, genişledikçe ve çeşitlendikçe evrenin tamamına ulaşabilmek veri toplamak daha da zorlaşmaktadır (Strauss ve Corbin, 2014). Evrene sınırlı erişim, araştırmacıyı, evreni temsil ettiğine inandığı evrenin de parçası olduğu bir gruba yönlendirmektedir (Shenton, 2004). Örneklem, bir bilim

insanının incelediği, ilgilendiği, evren hakkında genel bir fikir edinmek istediği, aktif olarak araştırdığı ve evrenin temsilcisi olduğuna inandığı bir gruptur (Neuman, 2014; Kothari, 2004).

Bu araştırmanın evren kümesini Eskişehir ili, örnekleme ise Eskişehir’de yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu 2021 yılı verilerine göre Eskişehir’in nüfusu 898.369 olarak gösterilmiştir (TÜİK,2021). Araştırmanın evren kümesini oluşturan 898.369 kişilik il nüfusunun içerisinde 18 yaş üzerinde olan 399 kişi örneklem grubu olarak seçilmiştir. Yapılan bu çalışmada, evreni temsil edecek olan 435 kişiye anket uygulanmıştır. Ancak 35 anketin hatalı ve eksik olmasından dolayı değerlendirilmeye alınmamıştır. Buna bağlı olarak değerlendirilmeye alınan kişi sayısı 399 dur.

Örneklem sayısını belirlemede, Gürbüz ve Şahin’in (2016: 132), nicel araştırmalar için örneklem hesaplama formüllerini baz alarak oluşturdıkları farklı evrenler için kabul edilebilir asgari örneklem büyüklüklerini gösteren tabloya göre örneklem büyüklüğü belirlenmiştir. Ayrıca örneklem sayısını belirlemede Yamene’nin (2001:116-117) geliştirmiş olduğu hesaplama modeli de baz alınmıştır. Örneklem hesaplamada Yamene’nin geliştirmiş olduğu yöntem şu şekildedir.

- $$n = \frac{N \cdot x^2 \cdot p \cdot q}{n \cdot d^2 + z^2 \cdot p \cdot q}$$
- N: evrendeki kişi sayısı
- n: örnekleme oluşturan birey sayısı
- z: istenilen güvenirlilik düzeyi tablo değeri
- d: duyarlılık oranı
- p: yığında istenilen özelliği taşıyan birey oranı (p + q= 1)

(Örnek çapını maksimum yapabilmek için (p = q = 0.50) alınabilir.

$$n = \frac{898.369 \cdot (1.96)^2 \cdot (0.5) \cdot (0.5)}{898.369 \cdot (0.05)^2 + (1.96)^2 \cdot (0.5) \cdot (0.5)} = 383,9957 \approx 384$$

4.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılan anket formu 2022 yılı Mayıs ve Haziran aylarında gerçekleştirilmiştir. Uygulanacak anket formu gerekli izinler ilgili makamlardan alınarak Eskişehir il merkezinde kolayda örnekleme yöntemi ile yerel halk ile yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır. Tamamlanan anket forumlarından 36 tanesinin eksik ve hatalı doldurulmasından dolayı analize dahil edilmemiştir. Araştırma örneklemini 399 kişiden oluşmaktadır.

4.4. Verilen Analizi

Uygulanan anket sonrası elde edilen veriler, SPSS 26 (Statistical Package for Social Science) programı ve AMOS (Analysis of Moment Structures) 22 programı ile bilgisayara işlenmiş ve analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler ve araştırmanın amaçları doğrultusunda oluşturulan hipotezler test edilmiştir. İlk olarak ankete katılan yerel halkın demografik özelliklerinin ve kültürel miras ile ilgili görüşlerinin frekans ve yüzde dağılımları verilmiştir. Normal dağılıma uygunluk Kolmogorov Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri ile incelenmiştir. Yerel halkın kültürel mirası turizm amaçlı kullanılmasında kalkınmaya olan tutumlarını belirlemek için oluşturulmuş ölçekte yer alan 30 ifadenin aritmetik ortalama, standart sapma değerleri verilmiştir. Bu testler ile birlikte faktör analizi ve hipotezleri test etmek amacıyla T testi ve One-Way Anova testi uygulanmıştır.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde ilk olarak, ölçeğe ait yapı geçerliği testleri ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Daha sonraki bölümlerde ise doğrulanmış ölçekle birlikte hipotezler sınanmıştır.

5.1. Ölçeğin Yapı Geçerliliğine Yönelik Açıklayıcı Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizi

Ölçeğin yapı geçerliğini test etmeden önce ölçeğin yapı geçerliliğine uygunluğu analiz edilmiştir. Veri setinin açıklayıcı faktör analizine uygunluğunu test edebilmek amacıyla Kaiser Mayer Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik

testlerinden alınan değerler incelenmiştir. Kaiser Mayer Olkin testi, örneklemin açımlayıcı faktör analizi için uygunluğunu gösterirken, Bartlett Küresellik testi ise ölçeğin korelasyon matrisinin anlamlılığını ifade etmektedir (Can, 2018, s. 322).

Bu çalışmada 30 ifadeden oluşan “Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarına Yönelik Tutum” ölçeği, araştırmacı tarafından sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik boyutları kapsayan ifadelerden oluşturulmuştur.

Tablo 8. Ölçeğe Ait KMO ve Bartlett Testi Değerleri

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uygunluğu		,898
Bartlett's Test of Sphericity	Yaklaşık Ki Kare	4173,892
	Serbestlik Derecesi	435
	Sig. (p)	,000

Tablo 8’de sunulan KMO ve Bartlett Testi değerleri, araştırmada kullanılan ölçeğin açımlayıcı faktör analizi için uygunluğunu göstermektedir. Tablo 8 ’e göre KMO değeri 0,898 bulunmuş, Bartlett Testinden alınan sonuç ise anlamlı tespit edilmiştir ($p<0,05$). KMO değeri için 0,7 üzerinde olması ve Bartlett Testinden alınan sonucun ise 0,05’in altında olması gerekmektedir (Can, 2018). Tabloda gösterilen sonuçla birlikte araştırma kapsamında kullanılan ölçeğin açımlayıcı faktör analizinin uygulanmaya müsait olduğu tespit edilmiştir.

Ölçeğin açımlayıcı faktör analizi için uygunluğunun test edilmesinden sonra faktör yüklerinin tespit edilmesi ve gerekli madde çıkarma uygulamalarının yapılması aşamasına geçilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonuçlarında ölçekte yer alacak maddelerin belirlenmesinde ilgili maddelerin faktör yük değerlerinin en az 0,30 olması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2007). Ölçeğin faktör yapısının belirlenmesinde faktörleştirme yöntemi olarak temel bileşenler analizi (principal components), döndürme yöntemi olarak da varimax (maksimum değişkenlik) yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 9. Ölçeğe İlişkin Faktör Yük Değerleri

İfadeler	Bileşenler						
	1	2	3	4	5	6	7
E.5	,750						
E.14	,659						
E.8	,625						
E.4	,623			,312			
E.6	,572						
E.7	,539		,370				
E.12	,504		,400				
E.13	,424			,336			
Ç.3		,708					
Ç.5		,706					
Ç.6		,655					
Ç.8		,580					
Ç.4		,559					
Ç.7		,553					
E.11	,385		,635				
K.15			,628				
K.13		,333	,570				
K.14			,551		,432		
K.16			,550		,438		
S.11				,783			
S.10				,757			
S.9				,685			
S.12				,395	,377		
Ç.1					,692		
Ç.2					,677		
E.1			,330		,373		,325
E.9						,851	
E.10						,849	
E.2	,333						,671
E.3	,352						,574

Tablo 9’da gösterilen ölçeğe ilişkin faktör yük değerleri incelendiğinde, ölçeğin toplamda 7 alt boyuta ayrıldığı tespit edilmiştir. Bir maddenin binişik faktör yüküne sahip olduğunu tespit etmek için, bir maddenin birden fazla faktör altında sahip olduğu yük değerlerinin 0,1’in altında olması gerekmektedir (Çokluk vd., 2012, s. 233). Binişik faktör yüküne sahip olan maddeler ve aynı faktör altında maksimum 2 maddenin olduğu ifadeler ölçekten çıkarılmıştır. Dolayısıyla E13, Ç1, Ç2, S12, E1, E9, E10, E2 ve E3 maddeleri ölçekten çıkarılarak tekrar analiz edilecektir.

Tablo 10. Ölçeğe İlişkin İkinci Faktör Yük Değerleri

İfadeler	Bileşenler			
	1	2	3	4
E.12	,515			
E.6	,564			
E.7	,593			
E.8	,651			
E.4	,657			
E.14	,674			
E.5	,761			
Ç.7		,534		
Ç.4		,552		
Ç.8		,556		
Ç.6		,650		
Ç.5		,719		
Ç.3		,752		
K.13			,538	
E.11			,579	
K.16			,682	
K.14			,710	
K.15			,750	
S.9				,751
S.11				,756
S.10				,800

Ölçekten maddelerin çıkartılmasıyla birlikte oluşan faktörler Tablo 10’da gösterilmiştir. Tablo 10’a göre ölçeğe ilişkin faktör sayısı 4’e düşmüştür. İfadelerin yer aldığı faktörler incelendiğinde; E12, E6, E7, E8, E4, E14 ve E5 maddeleri 1. alt boyutta, Ç7, Ç4, Ç8, Ç6, Ç5, Ç3 maddeleri 2. alt boyutta, K13, E11, K16, K14 ve K15 maddeleri 3. alt boyutta ve S9, S11 ve S10 maddeleri ise 4. alt boyutta birleşmiştir. Alt boyutlara ait ifadelerin faktör yükleri incelendiğinde 1. alt boyutta en önemli ifadenin E5, 2. alt boyutta en önemli ifadenin Ç3, 3. alt boyutta en önemli ifadenin K15 ve 3. alt boyutta en önemli ifadenin S10 olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda faktörlerin kümülatif varyans açıklama oranları verilmiştir.

Tablo 11. Ölçek Faktör Yapısının Varyans ve Kümülatif Varyans Değerleri

Faktör	Özdeğer	Varyans Yüzdesi	Kümülatif Varyans Yüzdesi
1	6,496	30,932	30,932
2	1,867	8,888	39,820
3	1,641	7,815	47,635
4	1,171	5,578	53,213

Birden fazla faktöre sahip ölçeklerde kümülatif varyans oranının %40 ile %60 arasında olması, ölçek faktörlerinin varyans açıklama oranının kabul edilir düzeyde olduğunu ifade etmektedir (Çokluk vd., 2012, s. 245). Tablo 11'e göre araştırma kapsamında kullanılan ölçeğin kümülatif varyans açıklama oranının %53 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ölçeğe ait faktör yapısı, toplam varyansı açıklamak için yeterli düzeydedir. Ölçeğe ilişkin iç tutarlılık Cronbach Alpha katsayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 12. Ölçeğe İlişkin Güvenilirlik Analizi (Cronbach's Alpha)

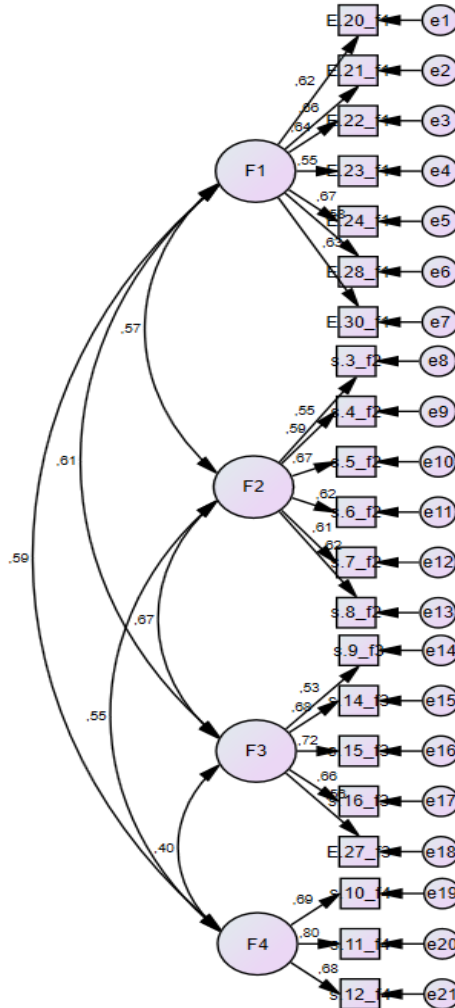
Faktör	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
1	0,812	7
2	0,778	6
3	0,757	5
4	0,765	3
Toplam	0,886	21

Çok faktörlü yapılarda ölçeğin güvenilirlik düzeyinin (Cronbach's Alpha) 0,70 üzerinde olması, ölçeğin güvenilirliğini kanıtlar niteliktedir (Bayram, 2004; Cronbach, 1951). Tablo 12'ye göre ölçeğe ait 1. faktörün güvenilirlik düzeyi, 0,812, 2. faktörün 0,778, 3. faktörün 0,757, 4. faktörün 0,765 ve toplam puanın 0,886 olduğu görülmektedir. Ölçeğe ait Cronbach's Alpha katsayıları, ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

5.2. Ölçeğin Yapı Geçerliliğine Yönelik Doğrulayıcı Faktör Analizi

Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) (Confirmatory Factor Analysis: CFA), Ölçüm modellerinin geliştirilmesinde sıklıkla kullanılan ve oldukça büyük kolaylıklar sunan bir analiz yöntemidir. Bu yöntem, önceden oluşturulmuş bir model kullanılarak gözlenen değişkenlere dayalı olarak gizli bir değişken (faktör) oluşturma işlemidir. Genellikle ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılır veya önceden belirlenmiş bir yapıyı doğrulamayı amaçlamaktadır (Yaşlıoğlu, 2017, s. 78).

Araştırma kapsamında oluşturulan 4 faktörlü ve 21 ifadeli ölçeği doğrulamak amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. DFA'ya yönelik yapılandırılan modelin yol diyagramı Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Yol Diyagramı

Doğrulamalı Faktör Analizi için Faktör 1 (F1), Faktör 2 (F2), Faktör 3 (F3) ve Faktör 4 (F4) arasında kovaryans matrisi oluşturulmuştur. DFA ile doğrulanmak istenen faktör yapısının doğrulanması amacıyla modelin uyum iyiliği değerlerine bakılmıştır.

Tablo 13. Doğrulamalı Faktör Analizi Uyum İyiliği Değerleri

	Değer	Mükemmel Uyum Değeri	Kabul Edilir Uyum Değeri
CMIN/ DF (χ^2/sd)	2,156	≤ 3	$\leq 4-5$
GFI (Goodness of Fit)	0,915	$>0,90$	0,85-0,89
AGFI (Adjusted Goodness of Fit)	0,893	$>0,90$	0,85-0,89
CFI (Comparative Fit Index)	0,917	$>0,90$	0,80-0,89
NFI (Normed Fit Index)	0,857	0,94-0,90	0,85-0,90
IFI (Incremental Fit Index)	0,918	0,94-0,90	0,85-0,90
TLI (Tucker&Lewis Index)	0,905	0,94-0,90	0,85-0,90
RMSEA	0,054	0,06-0,08	$<0,08$

Tablo 13'e göre DFA'nın uyum iyiliği değerlerinin CMIN/df için 2,156, GFI için 0,915, AGFI için 0,893, CFI için 0,917, NFI için 0,857, IFI için 0,918, TLI için 0,905 ve RMSEA için 0,054 olduğu görülmektedir. DFA'ya yönelik olarak kurulan modelin uyum iyiliği değerlerinin mükemmel uyum değeri ve kabul edilir uyum değeri arasında olduğu tespit edilmiştir (Byrne vd., 1989; Jöreskog, 2004; Barret, 2007; Tabachnick ve Fidell, 2007; Kline, 2011;). Dolayısıyla araştırma kapsamında oluşturulan ölçek doğrulanmıştır.

Araştırma kapsamında açıklayıcı ve doğrulamalı faktör analizleriyle test edilen alt boyutlar şu şekilde isimlendirilmiştir;

- **Faktör 1:** Ekonomik Boyut
- **Faktör 2:** Çevresel Boyut
- **Faktör 3:** Kültürel Boyut
- **Faktör 4:** Sosyal Boyut'tur.

5.3. Ölçeğe Ait Normal Dağılım Analizi

Araştırmanın ana hipotez testlerine geçmeden önce ölçeğe ait normal dağılım analizinin uygulanması ve ilgili veri setindeki aykırı uç değerlerin tespit edilmesi aşaması gerçekleştirilmiştir. Normallik analizinin yapılmasından sonra elde edilecek sonuca karar verilebilmesi amacıyla ölçeğin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri incelenmiştir. Normal dağılım varsayımının karşılanması için çarpıklık ve basıklık katsayısının ± 2 sınırları içerisinde olması, elde edilen verilerin normal dağılımdan büyük ölçüde sapmadığını ve dağılımın normal olduğunu göstermektedir (George ve Mallery, 2010). Araştırma kapsamında kullanılan ölçeğin alt boyutlarına ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 14. Ölçeğe İlişkin Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) Değerleri

	N	Çarpıklık (Skewness)	Std. Hata	Basıklık (Kurtosis)	Std. Hata
Ekonomik Boyut	399	-,296	,122	-,373	,244
Çevresel Boyut	399	-,539	,122	,303	,244
Kültürel Boyut	399	-1,041	,122	1,530	,244
Sosyal Boyut	399	-,149	,122	-,477	,244
Toplam	399	-,192	,122	-,199	,244

Tablo 14’de ölçeğin toplam puanı ve alt boyutları üzerinden hesaplanan çarpıklık-basıklık değerleri verilmiştir. Tablo 14 incelendiğinde ölçek toplam puanı ve alt boyutlarının çarpıklık-basıklık değerleri +2 ve -2 sınırları içerisinde olduğu görülmektedir. Bu anlamda ölçek toplam puanı ve alt boyutlarının normal dağılım varsayımını karşıladığı söylenebilir. Tip 1 ve Tip 2 hatanın azaltılması adına ölçek toplam puanı ve alt boyutları için incelenen Z Score’larında ölçek veri setlerine aykırı uç değerlerin önemli ölçüde az olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla araştırma kapsamında veri toplanılan örneklem grubundan normal dağılım varsayımına ilişkin olarak dışlama yapılmamıştır. Yalnızca 1 kişi, eğitim düzeyi “Okur-yazar değil” kategorisine ilişkin olarak yanıt veren başka bir katılımcı olmadığından ve varyans homojenliğinin sağlanamayacağına karar verildiğinden dolayı analizlere dahil edilmemiştir.

5.4. Demografik Bulgular

Tablo 15. Demografik Bulgular

Değişken	Kategori	N	%
Cinsiyet	Kadın	191	47,9%
	Erkek	208	52,1%
	Toplam	399	100,0%
Yaş	18-25	85	21,3%
	26-35	80	20,1%
	36-45	88	22,1%
	46-55	81	20,3%
	56 ve üzeri	65	16,3%
	Toplam	399	100,0%
Medeni Durum	Evli	238	59,6%
	Bekar	161	40,4%
	Toplam	399	100,0%
Eğitim Düzeyi	Okur-Yazar	5	1,3%
	İlkokul	39	9,8%
	Ortaokul	19	4,8%
	Lise	142	35,6%
	Ön Lisans	50	12,5%
	Lisans	119	29,8%
	Lisansüstü	25	6,3%
	Toplam	399	100,0%
Meslek	İşçi	85	21,3%
	Memur	43	10,8%
	Çiftçi	2	0,5%
	Serbest Meslek	49	12,3%
	Öğrenci	49	12,3%
	Çalışmıyor	21	5,3%
	Emekli	51	12,8%
	Ev hanımı	60	15,0%
	Diğer	39	9,8%
	Toplam	399	100,0%
Gelir Düzeyi	Gelirim yok	97	24,3%
	Asgari ücretten az	43	10,8%
	Asgari ücret- 4499 TL arası	55	13,8%
	4500-5999 TL arası	62	15,5%
	6000 TL ve üzeri	142	35,6%
	Toplam	399	100,0%
Eskişehir'in Yerlisi Misiniz?	Evet	274	68,7%
	Hayır	125	31,3%
	Toplam	399	100,0%
Kaç Yıldır Eskişehir'de Yaşıyorsunuz?	1 yıldan az	16	4,0%
	1-5 yıl arası	40	10,1%
	6-10 yıl arası	29	7,3%
	11-15 yıl arası	37	9,3%
	16-20 yıl arası	30	7,5%
	20 yıldan fazla	246	61,8%
	Toplam	398	100,0%

Araştırmaya katılan örneklem grubuna ait demografik veriler Tablo 15’te gösterilmiştir. Tablo 15’e göre; cinsiyete göre katılımcıların %48’i kadın, %52’si erkektir. Yaş değişkenine göre katılımcıların %21’i 18-25 yaş grubu arasında, %20’si 26-35 yaş grubu arasında, %22’si 36-45 yaş grubu arasında, %20’si 46-55 yaş grubu arasında ve %16’sı 56 ve üzeri yaş grubundadır. Medeni duruma göre katılımcıların %60’ı evli, %40’ı bekârdır. Eğitim düzeyine göre katılımcıların %1’i okur-yazar, %10’u ilkokul, %5’i ortaokul, %36’sı lise, %12,5’i ön lisans, %30’u lisans, %6’sı lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Mesleğe göre katılımcıların %21’i işçi, %11’i memur, %0,5’i çiftçi, %12’si serbest meslek mensubu, %12’si öğrenci, %5’i çalışmıyor, %13’ü emekli, %15’i ev hanımı, %10’u diğer meslek gruplarındandır. Gelir düzeyine göre katılımcıların %24’ünün geliri yok, %11’i asgari ücretten az, %14’ü asgari ücret- 4499 TL arası, %15,5’i 4500-5999 TL arası, %36’sı ise 6000 TL ve üzeri gelir düzeyine sahiptir. Eskişehir’in yerlisi olma durumuna göre katılımcıların %69’u Eskişehir’in yerlisi olduğunu ifade ederken, %31’i Eskişehir’in yerlisi olmadığını ifade etmiştir. Eskişehir’de yaşama süresine bakıldığında katılımcıların %4’ü 1 yıldan az, %10’u 1-5 yıl arası, %7’si 6-10 yıl arası, %9’u 11-15 yıl arası, %7,5’i 16-20 yıl arası ve %62’si ise 20 yıldan fazladır Eskişehir’de yaşadıklarını belirtmişlerdir.

5.5. Katılımcıların Kültürel Miras Kavramına İlişkin Görüşleri

Tablo 16. Katılımcıların Kültürel Miras Kavramına İlişkin Görüşlerinin Dağılımları

Sorular	Yanıtlar	N	%
Eskişehir’de Turistlerin Yoğunluğu Hakkında Ne Düşünüyorsunuz?	Azaltılmalı	21	5,3
	Değişmemeli	84	21,1
	Yükseltilmeli	294	73,7
	Toplam	399	100,0
Kültürel Miras Kavramı Hakkında Bilginiz Var mı?	Evet	325	81,5
	Hayır	74	18,5
	Toplam	399	100,0
Eskişehir Kent Merkezinde Somut Kültürel Miras Yeterince Korunmuş Mudur?	Evet	244	61,2
	Hayır	155	38,8
	Toplam	399	100,0

Katılımcıların kültürel miras kavramına ilişkin görüşleri Tablo 16’da verilmiştir. Tablo 16’ya göre katılımcıların “Eskişehir’de Turistlerin Yoğunluğu Hakkında Ne Düşünüyorsunuz?” sorusu karşısında verdikleri yanıtlar “azaltılmalı” %5, “değişmemeli” %21 ve “yükseltilmeli” %74 olarak dağılım göstermektedir. Katılımcıların “Kültürel miras kavramı hakkında bilginiz var mı?” sorusuna verdiği cevaplara bakıldığında, katılımcıların %81,5’inin kültürel miras kavramı hakkında bilgisi varken, %18,5’inin bilgisi yoktur. “Eskişehir Kent Merkezinde Somut Kültürel Miras Yeterince Korunmuş Mudur?” sorusu karşısında alınan yanıtlar incelendiğinde, katılımcıların %61’i Eskişehir kent merkezinde somut kültürel mirasın yeterince korunduğunu ifade ederken, %39’u ise korunmadığını belirtmiştir.

Katılımcılardan alınan görüşlere göre Eskişehir’deki kültürel miras kavramının kapsamının dağılımı aşağıdaki Tablo 17’de gösterilmiştir.

Tablo 17. Katılımcılara Göre Eskişehir’deki Kültürel Mirasın Dağılımı

	Cevaplar		Kümülatif Yüzde
	N	Yüzde	
Tarihi Eserler	298	22,1%	74,7%
El Sanatları	289	21,4%	72,4%
Yöresel Yemekler	193	14,3%	48,4%
Geleneksel Evler	322	23,9%	80,7%
Geleneksel Şenlikler	126	9,3%	31,6%
Dini Yapılar	106	7,9%	26,6%
Diğer	16	1,2%	4,0%

Katılımcılardan alınan görüşlere göre Eskişehir’in kültürel mirası en çok “geleneksel evleri kapsamaktadır (%80,7). Katılımcıların cevaplarına bakıldığında geleneksel evlerden sonra sırasıyla tarihi eserler, el sanatları, yöresel yemekler, geleneksel şenlikler, dini yapılar ve diğer kültürel miras unsurları Eskişehir’in kültürel mirasını oluşturmaktadır.

5.6. Ölçeğe İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 18. Ölçeğe İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Boyutlar	Ort.	Ss.	Min.	Max.
Faktör 1. Ekonomik Boyut				
Eskişehir halkının kişi başına düşen gelirini arttırarak yerel ekonomik etkiyi olumlu yönde etkilemektedir	3,48	1,06	1,00	5,00
Bölgede yeni istihdam olanaklarının oluşturulmasıyla yerel ekonomiyi olumlu yönde etkilemektedir.	3,84	,89	1,00	5,00
Bölgenin alt ve üst yapı olanaklarını gelişmesini sağlamaktadır.	3,71	,99	1,00	5,00
Küçük işletmelere ekonomik katkı sağlamaktadır.	4,07	,91	1,00	5,00
Yöre halkına büyük oranda istihdam sağlayarak yerel ekonomik etkiyi olumlu yönde etkilemektedir.	3,73	1,00	1,00	5,00
Diğer sektörlerin de gelirlerinin artmasını sağlamaktadır.	3,87	,87	1,00	5,00
Yerel halk tarafından yapılan yatırımların artmasına katkı sağlamaktadır.	3,75	,94	1,00	5,00
Toplam	3,78	,65	2,00	5,00
Faktör 2. Çevresel Boyut				
Doğal alanların korunmasını arttırmaktadır.	3,87	,96	1,00	5,00
Bölge halkının kültürel ve tarihi mimari yapılarının korunmasını sağlamaktadır	3,99	,83	1,00	5,00
Çevre bilincini ve kalitesinin artmasını sağlamaktadır	3,92	,81	1,00	5,00
Parkların ve yeşil alanların artmasını ve korunmasını arttırmaktadır.	3,97	,92	1,00	5,00
Yerel kültürün yeniden canlanmasını sağlamaktadır.	3,95	,93	1,00	5,00
Planlı gelişimi sağlamaktadır.	3,65	,98	1,00	5,00
Toplam	3,89	,62	1,83	5,00
Faktör 3. Kültürel Boyut				
Tarihi binaların restorasyonunda olumlu etki sağlamaktadır.	4,06	,93	1,00	5,00
Kültür ve sanat etkinliklerinin arttırmasını sağlamaktadır.	4,23	,81	1,00	5,00
Kültürümüzü ve insanımızı tanıtmak için iyi bir fırsattır.	4,37	,71	1,00	5,00
Eskişehir’e olan algının iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır.	4,29	,84	1,00	5,00
Eskişehir’de el sanatları gibi yerel ürünlerinin pazarlanmasına da katkı sağlamaktadır.	4,23	,79	1,00	5,00
Toplam	4,24	,58	2,00	5,00
Faktör 4. Sosyal Boyut				
Yabancı dil öğrenimini arttırmaktadır.	3,35	1,13	1,00	5,00
Halkın eğitim düzeyinin artmasını sağlamaktadır	3,52	1,07	1,00	5,00
Sağlık olanaklarının artmasını sağlamaktadır.	3,17	1,09	1,00	5,00
Toplam	3,34	,91	1,00	5,00
Toplam	3,81	,53	2,19	5,00

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeğe ve alt boyutlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 18’de gösterilmiştir. Tablo 18’e göre en yüksek puan ortalamasına sahip olan alt boyutun “Kültürel Etki”, en az puan ortalamasına sahip alt boyutun ise “Sosyal Etki” alt boyutu olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik Etki alt boyutunda en yüksek ortalamaya sahip ifadenin “Küçük işletmelere ekonomik katkı

sağlamaktadır.” (ss= 0,91); Çevresel Etki alt boyutunda en yüksek ortalamaya sahip ifadenin “Bölge halkının kültürel ve tarihi mimari yapılarının korumasını sağlamaktadır” (ss= 0,83); Kültürel Etki alt boyutunda en yüksek ortalamaya sahip ifadenin “Kültürümüzü ve insanımızı tanıtmak için iyi bir fırsattır.” (ss= 0,71); Sosyal Etki alt boyutunda en yüksek ortalama sahip ifadenin “Halkın eğitim düzeyinin artmasını sağlamaktadır” (ss= 1,07) olduğu görülmektedir. Ölçek toplam puan ortalaması ise 3,81’dir.

5.7. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarına Yönelik Tutum Düzeyi ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum ölçeği ile demografik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesinde, parametrik veya parametrik olmayan testlerin kullanılıp kullanılmayacağına, ölçeğe ait varyansın incelenecek olan değişken içerisindeki kategoriler içerisinde homojen dağılıp dağılmama durumuna göre karar verilecektir. Varyans homojenliği varsayımı Levene’s P değeri ile sınanacaktır. Levene’s Homojenlik değerinin istatistiksel olarak anlamlı olması ($p < 0,05$) varyans homojenliği varsayımının karşılanmadığı, istatistiksel olarak anlamlı olmaması ($p > 0,05$) anlamına gelmektedir. Kullanılan ölçek ile demografik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesinde istatistiksel anlamlılık değeri $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Parametrik analizler için iki kategorik değişkenlere Bağımsız Örneklem T testi, ikiden fazla kategoriye sahip değişkenlere tek yönlü varyans analizi (ANOVA), İkiden fazla kategoriye sahip değişkenler arasındaki anlamlı farklılığın kaynağını bulmak için parametrik testlere post-hoc HSD Tukey, parametrik olmayan testlere post-hoc Tamhane’s T^2 analizi uygulanmıştır.

Tablo 19. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarına Yönelik Tutum Ölçeği ile Demografik Değişkenler Arasında İlişki Analizleri

Değişkenler	N	Ölçek Puanı $\pm$ Ss.	t/f değeri	p değeri (sig.)
Cinsiyet			<i>t-değeri</i>	
Erkek	208	3,75 $\pm$ 0,56	2,127	0,034*
Kadın	191	3,87 $\pm$ 0,48		
Yaş			<i>f-değeri</i>	
18-25	85	3,75 $\pm$ 0,50	1,237	0,295
26-35	80	3,77 $\pm$ 0,49		
36-45	88	3,82 $\pm$ 0,58		
46-55	81	3,80 $\pm$ 0,56		
56 ve üzeri	65	3,93 $\pm$ 0,47		
Eğitim Düzeyi			<i>f-değeri</i>	
Okur-Yazar	5	4,17 $\pm$ 0,53	1,849	0,089
İlkokul	39	3,99 $\pm$ 0,47		
Ortaokul	19	3,63 $\pm$ 0,62		
Lise	142	3,79 $\pm$ 0,54		
Ön Lisans	50	3,86 $\pm$ 0,49		
Lisans	119	3,76 $\pm$ 0,51		
Lisansüstü	25	3,86 $\pm$ 0,50		
Meslek			<i>f-değeri</i>	
İşçi	72	3,70 $\pm$ 0,51	1,975	0,048*
Memur	102	3,85 $\pm$ 0,50		
Çiftçi	2	4,18 $\pm$ 0,13		
Serbest Meslek	49	4,02 $\pm$ 0,57		
Öğrenci	49	3,69 $\pm$ 0,54		
Çalışmıyor	21	3,83 $\pm$ 0,46		
Emekli	51	3,82 $\pm$ 0,50		
Ev Hanımı	60	3,85 $\pm$ 0,49		
Diğer	39	3,78 $\pm$ 0,56		

* p< 0,05.

Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum ölçeği ile demografik değişkenler arasındaki ilişkilerin analizi Tablo 19’da gösterilmiştir. Tablo 19’a göre;

1. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir ($t= 2,127$, $p<0,05$). Kadınların, yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik olan tutum düzeyleri, erkeklerin tutum düzeylerinden anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. Bu açıdan **(H1a)** hipotezi desteklenmiştir.

2. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermemektedir ($f= 1,237$, $p> 0,05$). Bu açıdan **(H1b)** hipotezi desteklenmemiştir.

3. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermemektedir ($f= 1,849$, $p> 0,05$). Bu açıdan **(H1c)** hipotezi desteklenmemiştir.

4 Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, meslek değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir ($f= 1,975$, $p<0,05$). Yapılan post-hoc Tukey analizi sonucunda, serbest meslek mensubu olanların, yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, mesleği işçi olanların tutum düzeylerinden daha yüksek bulunmuştur. Bu açıdan **(H1d)** hipotezi desteklenmiştir.

5.7.1. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Çevresel Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Tablo 20. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Çevresel Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki Analizleri

Değişkenler	N	Ölçek Puanı $\pm$ Ss.	t/f değeri	p değeri (sig.)
Cinsiyet			<i>t-değeri</i>	
Erkek	208	3,83 $\pm$ 0,64	1,988	0,048*
Kadın	191	3,95 $\pm$ 0,59		
Yaş			<i>f-değeri</i>	
18-25	85	3,83 $\pm$ 0,66	0,461	0,764
26-35	80	3,91 $\pm$ 0,60		
36-45	88	3,87 $\pm$ 0,67		
46-55	81	3,93 $\pm$ 0,59		
56 ve üzeri	65	3,95 $\pm$ 0,60		
Eğitim Düzeyi			<i>f-değeri</i>	
Okur-Yazar	5	4,33 $\pm$ 0,35	1,097	0,363
İlkokul	39	3,97 $\pm$ 0,61		
Ortaokul	19	3,82 $\pm$ 0,78		
Lise	142	3,93 $\pm$ 0,63		
Ön Lisans	50	3,93 $\pm$ 0,55		
Lisans	119	3,80 $\pm$ 0,62		
Lisansüstü	25	3,87 $\pm$ 0,67		

Tablo 21'in devamı				
Meslek			<i>f-değeri</i>	
İşçi	72	3,84±0,61	0,765	0,634
Memur	102	3,91±0,66		
Çiftçi	2	4,25±0,12		
Serbest Meslek	49	3,97±0,65		
Öğrenci	49	3,76±0,66		
Çalışmıyor	21	3,90±0,60		
Emekli	51	3,87±0,63		
Ev Hanımı	60	3,99±0,56		
Diğer	39	3,95±0,65		

* p<0,05.

Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum ölçeğinin, Çevresel alt boyutu ile demografik değişkenler arasındaki ilişkilerin analizi Tablo 21'de gösterilmiştir. Tablo 21'e göre;

1. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyi, cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir ($t= 1,998$, $p<0,05$). Kadınların, yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyleri, erkeklerin tutum düzeylerinden anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. Bu açıdan **(H3a)** hipotezi desteklenmiştir

2. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyi, yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermemektedir ($f= 0,451$, $p> 0,05$). Bu açıdan **(H3b)** hipotezi desteklenmemiştir.

3. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyi, eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermemektedir ($f= 1,097$, $p> 0,05$). Bu açıdan **(H3c)** hipotezi desteklenmemiştir.

4. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyi, meslek değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermemektedir ($f= 0,765$, $p> 0,05$). Bu açıdan **(H3d)** hipotezi desteklenmemiştir.

5.7.2. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Ekonomik Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Tablo 21. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Ekonomik Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki Analizleri

Tablo 20'nin devamı				
Değişkenler			<i>t-değeri</i>	
	N	Ölçek Puanı ±Ss.	t/f değeri	p değeri (sig.)
Erkek	208	3,73±0,68	1,556	0,120
Kadın	191	3,83±0,60		
Yaş			<i>f-değeri</i>	
18-25	85	3,71±0,63	1,721	0,144
26-35	80	3,74±0,66		
36-45	88	3,81±0,72		
46-55	81	3,70±0,62		
56 ve üzeri	65	3,94±0,57		
Eğitim Düzeyi			<i>f-değeri</i>	
Okur-Yazar	5	4,20±0,60	2,261	0,037*
İlkokul	39	4,04±0,50		
Ortaokul	19	3,57±0,81		
Lise	142	3,68±0,71		
Ön Lisans	50	3,81±0,56		
Lisans	119	3,79±0,60		
Lisansüstü	25	3,83±0,66		
Meslek			<i>f-değeri</i>	
İşçi	72	3,62±0,61	1,565	0,134
Memur	102	3,86±0,71		
Çiftçi	2	4,28±0,40		
Serbest Meslek	49	3,95±0,70		
Öğrenci	49	3,66±0,61		
Çalışmıyor	21	3,87±0,60		
Emekli	51	3,81±0,59		
Ev Hanımı	60	3,77±0,61		
Diğer	39	3,82±0,74		

* p< 0,05.

Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarına Yönelik Tutum Ölçeğinin, Ekonomik alt boyutu ile demografik değişkenler arasındaki ilişkilerin analizi Tablo 20'de gösterilmiştir. Tablo 20'ye göre;

1. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının ekonomik boyutuna yönelik tutum düzeyi, cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermemektedir ($t= 1,556$, $p> 0,05$). Bu açıdan **(H2a)** hipotezi desteklenmemiştir.

2. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının ekonomik boyutuna yönelik tutum düzeyi, yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermemektedir ($f= 1,721$, $p> 0,05$). Bu açıdan **(H2b)** hipotezi desteklenmemiştir.

3. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının ekonomik boyutuna yönelik tutum düzeyi, eğitim değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir ($f= 2,261$, $p<0,05$). Yapılan post-hoc Tukey analizi sonucunda ilkokul mezunu olanların yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının ekonomik boyutuna yönelik tutum düzeyleri, lise mezunu olanların tutum düzeylerinden anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. Bu açıdan **(H2c)** hipotezi desteklenmiştir.

4 Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının ekonomik boyutuna yönelik tutum düzeyi, meslek değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermemektedir ($f= 1,565$, $p> 0,05$). Bu açıdan **(H2d)** hipotezi desteklenmemiştir.

5.7.3. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Kültürel Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Tablo 22. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Kültürel Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki Analizleri

Değişkenler	N	Ölçek Puanı $\pm$ Ss.	t/f değeri	p değeri (sig.)
Cinsiyet			<i>t-değeri</i>	
Erkek	208	4,16 $\pm$ 0,62	2,558	0,011*
Kadın	191	4,31 $\pm$ 0,52		
Yaş			<i>f-değeri</i>	
18-25	85	4,17 $\pm$ 0,59	1,223	0,300
26-35	80	4,19 $\pm$ 0,59		
36-45	88	4,30 $\pm$ 0,56		
46-55	81	4,02 $\pm$ 0,64		
56 ve üzeri	65	4,34 $\pm$ 0,53		
Eğitim Düzeyi			<i>f-değeri</i>	
Okur-Yazar	5	4,36 $\pm$ 0,38	3,689	0,001*
İlkokul	39	4,39 $\pm$ 0,53		
Ortaokul	19	3,84 $\pm$ 0,76		
Lise	142	4,14 $\pm$ 0,60		
Ön Lisans	50	4,27 $\pm$ 0,48		
Lisans	119	4,29 $\pm$ 0,59		
Lisansüstü	25	4,49 $\pm$ 0,42		
Meslek			<i>f-değeri</i>	
İşçi	72	4,03 $\pm$ 0,60	2,778	0,005*
Memur	102	4,28 $\pm$ 0,59		
Çiftçi	2	4,20 $\pm$ 0,00		
Serbest Meslek	49	4,46 $\pm$ 0,49		
Öğrenci	49	4,16 $\pm$ 0,67		
Çalışmıyor	21	4,28 $\pm$ 0,44		
Emekli	51	4,23 $\pm$ 0,58		
Ev Hanımı	60	4,36 $\pm$ 0,49		
Diğer	39	4,25 $\pm$ 0,64		

* p<0,05.

Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum ölçeğinin, Kültürel Etki alt boyutu ile demografik değişkenler arasındaki ilişkilerin analizi Tablo 22’de gösterilmiştir. Tablo 22’ye göre;

1. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyi, cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir (t= 2,558 p<0,05). Kadınların Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyleri,

erkeklerin tutum düzeylerinden anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. Bu açıdan **(H4a)** hipotezi desteklenmiştir.

2. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyi, yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermemektedir ($f= 1,223$, $p> 0,05$). Bu açıdan **(H4b)** hipotezi desteklenmemiştir.

3. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyi, eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir ($f= 3,689$, $p<0,05$). Eğitim düzeyi ortaokul olanların, yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının kültürel boyutuna yönelik tutum düzeylerinin, eğitim düzeyi ilkokul, lisans ve lisansüstü olanların tutum düzeylerinden daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan **(H4c)** hipotezi desteklenmiştir.

4. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyi, meslek değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir ($f= 2,778$, $p<0,05$). Yapılan post-hoc Tukey analizi sonucunda, mesleği işçi olanların, Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyleri, mesleği serbest meslek ve ev hanımı olanların tutum düzeylerinden daha düşük bulunmuştur. Bu açıdan **(H4d)** hipotezi desteklenmiştir.

5.7.4. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Sosyal Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Tablo 23. Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Sosyal Boyutu ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki Analizleri

Değişkenler	N	Ölçek Puanı $\pm$ Ss.	t/f değeri	p değeri (sig.)
Cinsiyet			<i>t-değeri</i>	
Erkek	208	3,30 $\pm$ 0,94	0,839	0,402
Kadın	191	3,38 $\pm$ 0,86		
Yaş			<i>f-değeri</i>	
18-25	85	3,31 $\pm$ 0,82	0,748	0,560
26-35	80	3,25 $\pm$ 0,83		
36-45	88	3,32 $\pm$ 1,04		
46-55	81	3,37 $\pm$ 1,00		
56 ve üzeri	65	3,50 $\pm$ 0,80		
Eğitim Düzeyi			<i>f-değeri</i>	
Okur-Yazar	5	3,80 $\pm$ 1,04	1,691	0,122
İlkokul	39	3,56 $\pm$ 0,94		
Ortaokul	19	3,32 $\pm$ 0,98		
Lise	142	3,41 $\pm$ 0,93		
Ön Lisans	50	3,44 $\pm$ 0,85		
Lisans	119	3,16 $\pm$ 0,83		
Lisansüstü	25	3,25 $\pm$ 1,02		
Meslek			<i>f-değeri</i>	
İşçi	72	3,32 $\pm$ 0,86	1,567	0,133
Memur	102	3,36 $\pm$ 0,81		
Çiftçi	2	4,00 $\pm$ 0,00		
Serbest Meslek	49	3,69 $\pm$ 1,06		
Öğrenci	49	3,18 $\pm$ 0,86		
Çalışmıyor	21	3,30 $\pm$ 0,85		
Emekli	51	3,39 $\pm$ 0,86		
Ev Hanımı	60	3,31 $\pm$ 0,96		
Diğer	39	3,13 $\pm$ 0,89		

* p<0,05.

Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum ölçeğinin, Sosyal boyutu ile demografik değişkenler arasındaki ilişkilerin analizi Tablo 23'te gösterilmiştir. Tablo 23'e göre;

1. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının sosyal boyutuna yönelik tutum düzeyi, cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir ($t= 0,839$, $p> 0,05$). Bu açıdan **(H5a)** hipotezi desteklenmemiştir.

2. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının sosyal boyutuna yönelik tutum düzeyi, yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermemektedir ($f= 0,748$, $p> 0,05$). Bu açıdan **(H5b)** hipotezi desteklenmemiştir.

3. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının sosyal boyutuna yönelik tutum düzeyi, eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermemektedir ($f= 1,691$, $p> 0,05$). Bu açıdan **(H5c)** hipotezi desteklenmemiştir.

4. Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarının sosyal boyutuna yönelik tutum düzeyi, meslek değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir ($f= 1,567$, $p> 0,05$). Bu açıdan **(H5d)** hipotezi desteklenmemiştir.

Araştırmada test edilen hipotezlerin sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 24'te gösterilmiştir.

Tablo 24. Araştırma Hipotezlerinin Sonuçları

H₁: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, demografik özelliklere göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.	
H _{1a} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENDİ
H _{1b} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, yaş düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENMEDİ
H _{1c} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, eğitim değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENMEDİ
H _{1d} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, meslek değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENDİ
H₂: Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların ekonomik boyutuna olan tutum düzeyi demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.	
H _{2a} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların ekonomik boyutuna yönelik tutum düzeyi, cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENMEDİ
H _{2b} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların ekonomik boyutuna yönelik tutum düzeyi, yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENMEDİ

Tablo 24'ün devamı	
H _{2c} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların ekonomik boyutuna yönelik tutum düzeyi, eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENDİ
H _{2d} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların ekonomik boyutuna yönelik tutum düzeyi, mesleğe göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENMEDİ
H₃ : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların çevresel boyutuna olan tutum düzeyi demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.	
H _{3a} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyi, cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENDİ
H _{3b} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyi, yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENMEDİ
H _{3c} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların sinin çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyi, eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENMEDİ
H _{3d} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyi, mesleğe göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENMEDİ
H₄ : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların kültürel boyutuna olan tutum düzeyi demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.	
H _{4a} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyi, cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENDİ
H _{4b} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyi, yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENMEDİ
H _{4c} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyi, eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENDİ
H _{4d} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyi, mesleğe göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENDİ
H₅ : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların sosyal boyutuna olan tutum düzeyi demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.	
H _{5a} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların sosyal boyutuna yönelik tutum düzeyi, cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENMEDİ
H _{5b} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların sosyal boyutuna yönelik tutum düzeyi, yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENMEDİ
H _{5c} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların sosyal boyutuna yönelik tutum düzeyi, eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENMEDİ
H _{5d} : Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların sosyal boyutuna yönelik tutum düzeyi, mesleğe göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	DESTEKLENMEDİ

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültürel miras varlıkları bir bölgenin tanımlanmasında sosyo-ekonomik durum, kalkınma, ortak kültürel değerlere aidiyet duygusunun gelişmesi gibi birçok olumlu yönde etkisinin olduğu söylenebilir. Yapılan araştırmaların neticesinde kültürel miras uygun bir şekilde yönetildiği takdirde, sosyal içermeyi artırmada, kültürlerarası iletişimi geliştirmekte, yer aldıkları bölgenin kimliğini şekillendirmede, çevrenin kalitesini iyileştirmede, sosyal uyum sağlamada, turizmin gelişimini teşvik etmede, istihdam yaratmada ve yatırım olanaklarını iyileştirme konusunda etkili olmaktadır (Dümcke ve Gnedovsky, 2013, s. 7).

Kültürel değerler, yalnızca turistler tarafından değil, yerel halk tarafından da deneyimlenecek ve zevk alınacak ve olumlu ekonomik, sosyal ve çevresel etkilere neden olabilecek bir tür bölgesel sermaye veya kalkınma kaynağıdır. Aynı zamanda, turizmin gelişmesi, özellikle faaliyetler ve yatırımcılar “*topluluk dışından geliyorsa*”; yalnızca kar yaratmakla ilgileniyorsa, yerel halk için bir tehdit oluşturabilir. Ayrıca yerel toplum üzerindeki faydadan çok bir sıkıntı yaratmaktadır (Horákova, 2013).

Çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapan ve önemli kültürel miras varlıklarını bünyesinde barındıran Eskişehir ili bulundurduğu kültürel miras değerleriyle, sosyal, ekonomik, kültürel ve toplumsal açıdan kalkınmaya öncülük edeceği düşünülen bir destinasyondur.

Çalışmada kültür turizminde önemli yeri olan somut kültürel mirasın kalkınması açısından çevresel, kültürel, sosyal ve ekonomik boyutları, yerel halkın bakış açısı ile ortaya konması amaçlanmıştır. Eskişehir ilinde yaşayan yerel halkın kalkınma hakkındaki tutumlarının demografik özelliklerine göre değişip değişmediği incelenmiştir. Bu doğrultuda hipotezler oluşturulmuş ve hipotezlerin geçerliliği farklılık analizleriyle test edilmiştir. Kültürel miras kavramı geniş bir alanı kapsadığından dolayı sınırlandırmak adına somut kültürel miras ele alınmış ve genel olarak incelenmiştir.

Yapılan araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden olan anket tekniği yerel halka uygulanmıştır. Öncelikle yerel halkın demografik bulgularına yer verilmiştir. Anket çalışmasına katılan katılımcıların 208 (%47,9) ini erkek 191 (%52,1) ini kadın

katılımcılar oluşturmaktadır. Yaş aralıklarına bakıldığında 36-45 yaş grubunun daha fazla olduğu 56 yaş ve üzerinde olan katılımcıların en az grubunu oluşturduğu görülmektedir. Ancak tüm yaş grupların arasında fazla farkın olmadığı görülmektedir. Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında çoğunluğunun 238 (%59,6) evli olduğu tespit edilmiştir. Anket çalışmasına katılım gösteren en fazla meslek grubunu işçiler, en az katılım gösteren meslek grubunu ise çiftçiler oluşturmaktadır. Katılımcıların 142'si (%35,6) 6000 TL ve üzeri gelir grubuna dahil olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların büyük bir kısmının Eskişehir'in yerlisi olduğu ve 20 yıldan fazla Eskişehir'de ikamet etmekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada yerel halkın, Eskişehir'deki turist yoğunluğu ve kültürel mirasla alakalı genel görüşleri incelendiğinde katılımcıların 294 (%73,3)'ü Eskişehir'de turizmin yükseltilmesi gerektiğini düşünmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı 325 (%81,3) kişi kültürel miras hakkında bilgi sahibi olduğunu, 244 (%61,2) kişi ise kültürel mirasın yeteri kadar korunduğunu belirtmiştir.

Araştırmada yerel halkın bölgedeki kültürel miras kavramı içinde yer aldığını düşündükleri değerlerde en çok “geleneksel evleri kapsamakta” (%80,7) olduğu görüşü hakimdir. Katılımcıların cevaplarına bakıldığında geleneksel evlerden sonra sırasıyla tarihi eserler, el sanatları, yöresel yemekler, geleneksel şenlikler, dini yapılar ve diğer kültürel miras unsurları Eskişehir'in kültürel mirasını oluşturmaktadır. Kültürel miras olarak geleneksel evlerin söylenmesi Eskişehir Odunpazarı evlerinin il merkezinde yer almış olmasından ve sürekli olarak kültürel değer olarak ön planda tutulmuş olmasından kaynaklandığı söylenebilmektedir.

Çalışmada yerel halkın somut kültürel mirasın kalkınmaya olan tutumlarını belirlemek adına yöneltilen ifadeler hangi boyutlar altında incelendiğini belirlemek adına oluşturulan ölçeğe faktör analizi uygulanmıştır. Yapılan faktör analizinde ölçeğin dört faktöre ayrıldığı görülmüştür. Bu faktörler ekonomik, kültürel, sosyal ve çevre olarak isimlendirilmiştir. E4, E5, E6, E7, E8, E12, E14 ifadeleri ölçeğin ekonomik alt boyutunu, Ç7, Ç4, Ç8, Ç6, Ç5, Ç3 maddeleri çevre boyutunu, K13, E11, S16, S14 ve S15 maddeleri kültürel boyutunu, S9, S11 ve S10 maddeleri ise sosyal boyutunu oluşturmuştur. Çevre faktörü içerisinde alan Ç7 Yerel kültürün yeniden canlanmasını sağlamaktadır ifadesi öleceği uyarlanan Demirel'de (2012)

“*Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü*” adlı çalışmasında ise bu maddeyi çevre ve kültür faktörü altında ele alınmıştır. Uyarlanan bu ölçek Yılmaz’ın (2020) “*Bölgesel Kalkınma Teorileri Kapsamında Bölgesel Kalkınmada Eko Turizmin Rolü: Sapanca Örneği*”, Kolit (2019) in “*Bölgesel Kalkınmada Turizmin Etkisi: Konya Örneği*” adlı çalışmalar kullanılmış olup geçerliliği test edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde elde edilen bulgulara bakıldığında;

- Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, cinsiyet ($t= 2,127$, $p<0,05$) değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Son dönemlerde, gerek el sanatlarının ve geleneksel mutfağın öneminin artmış olması gerekse ekonomik koşullar, kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmaların sayısının da artışa neden olduğu gibi kadınların bu yöndeki deneyim ve becerilerini ortaya koymalarına neden olmuştur. Bu durum, kadınlara ekonomik fayda sağlamayı ve kültürel mirası korumayı amaçlayan projelerin sayılarının artmasını desteklemiştir. Sonuç olarak kadınlar yapmış oldukları işin değerini fark etmeye başlamışlar ve finansal olarak özgür hale gelmişlerdir (Coşar, 2017). Eskişehir de Odunpazarı’nın tarihi semtindeki Turistik El Sanatları Merkezinde eğitim gören kadınlar, ürettikleri eserleri gelen turistlere satarak aile bütçelerine de destek olmaktadır (Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, 2022). Bu durum Coşar’ın (2017) yılında yapmış olduğu çalışmayı destekler nitelikte olup, kadınların yerel kalkınma açısından kültürel mirasa karşı olan tutumlarının olumlu yönde etkilenmesine katkı sağlamaktadır. Cinsiyete göre yerel halkın tutumları, yapılan bazı çalışmalarda farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır (Güneş, 2014; Özaltın Türker ve Türker, 2014; Bulut, 2015; Erdem, 2017). Bayat (2010), Çelikkanat (2015) ve Kavak (2015), tarafından yapılmış olan çalışmalarda ise yerel halkın algı ve tutumlarının cinsiyete göre değişmemiş olduğu görülmüştür.
- Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, meslek değişkenine ($f= 1,975$, $p<0,05$) göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği görülmektedir. Serbest meslek mensubu olanların, yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyleri, mesleği işçi olanların tutum düzeylerinden daha yüksek bulunmuştur. Bu

sonuç meslek değişkeni bakımından yerel halkın algı ve tutumlarının farklılık gösterdiğini belirten çalışmalar (Güneş, 2014; Kavak, 2015; Özaltın Türker ve Türker, 2014) ile paralellik göstermektedir.

- Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıklarına yönelik tutum düzeyi, yaş ve eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermediği görülmektedir.
- Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların ekonomik boyutuna yönelik tutum düzeyi, eğitim değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği görülmektedir. İlkokul mezunu olanların, yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların ekonomik boyutuna yönelik tutum düzeyleri, lise mezunu olanların tutum düzeylerinden anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuç yaş değişkeni bakımından yerel halkın algı ve tutumlarının farklılık gösterdiğini ileri süren (Güneş, 2014; Özaltın Türker ve Türker, 2014; Kavak, 2015; Erdem, 2017) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir.
- Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyi, cinsiyet değişkenine, Eskişehir'deki turist yoğunluğu görüşüne ($t= 1,998$, $p<0,05$) ve Eskişehir'de kültürel mirasın korunma duruma göre ($t= 3,702$, $p<0,05$) göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir. Kadınların, yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyleri, erkeklerin tutum düzeylerinden anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca Eskişehir'deki turist yoğunluğunun arttırılmasını düşünenlerin yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların çevresel boyutuna yönelik tutum düzeylerinin, azaltılmalı ve değişmemeli görüşünde olanların tutum düzeylerine göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Eskişehir'deki kültürel mirasın yeterince korunduğunu düşünen bireylerin, yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların çevresel boyutuna yönelik tutum düzeyleri, korumadığını düşünen bireylerin tutum düzeylerinden anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur.
- Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyi, cinsiyet ($t= 2,558$ $p<0,05$), eğitim düzeyi ($f= 3,689$, $p<0,05$

durumuna göre İstatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir. Kadınların, yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların kültürel boyutuna yönelik tutum düzeyleri, erkeklerin tutum düzeylerinden anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. Eğitim düzeyi ortaokul olanların, yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların kültürel boyutuna yönelik tutum düzeylerinin, eğitim düzeyi ilkokul, lisans ve lisansüstü olanların tutum düzeylerinden daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

- Yerel kalkınmada somut kültürel miras varlıkların sosyal boyutuna yönelik tutum düzeyleri yerel halkın demografik özelliklerine göre farklılık göstermediği görülmektedir.

Analiz sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda Eskişehir'in kültürel miras varlıkların için hayata geçirilmesi gereken, uygulayıcılara ve araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir:

Uygulayıcılara Öneriler:

- Bölgenin kültürel miras potansiyeli değerlendirilerek kültür turizmi açısından kapsamlı bir turizm planlaması yapılmalıdır.
- Yerel halk kültürel miras hakkında ilkokul çağından itibaren bilgilendirilmeye başlanmalı ve bu doğrultuda okul gezileri gibi kültürel faaliyetler arttırılmalıdır.
- Tarihi, doğal ve kültürel değerlerin turizme kazandırılmasında yerel yönetim ve yerel halk iletişimi üst seviyede tutulmalıdır.
- Kültürel mirasın korunmasına doğru bir turizm planlaması ve iletişim ile katkı sağlanabilir.
- Bölgede var olan turizm kültürel miras varlıkları turizm çekiciliği olarak ön plana çıkarılmalıdır.
- Eskişehir'de yer alan kültürel miras varlıklarının tanıtımı, pazarlama faaliyetleri ve organizasyonları geliştirilmeli, yerel halka çeşitli görev ve sorumluluklar vererek turizmin içinde yer almaları, turizm konusunda bilinçlenmeleri sağlanmalıdır.

- Yerel halk tarafından bölgede turizm açısından önemli kültürel miras varlıkları arasında gösterilen Odunpazarı evleri için yapılan tanıtım faaliyetleri desteklenmelidir.
- Bölgede turizm yatırımları teşvik edilmeli ve çeşitlendirilmeli, yatırımlar ile turizm çeşitlenerek bölgeye gelecek olan turistlerin de geceleme sayılarının artırılması hedeflenmelidir.
- Kültürel miras turizminin gelişmesi açısından bölgenin alt ve üst yapı olanakları iyileştirilmelidir.
- Özel sektör, kamu sektörü ve STK'lar işbirliği yaparak, kültürel miras varlıklarının tanıtımı ve korunması adına çalışmalar yürütmelidir.
- Yapılan/yapılması planlanan tanıtım çalışmaları, özellikle son dönemlerde insanların oldukça fazla zaman geçirdiği sosyal medya mecralarında da yapılmalıdır.
- İlde yer alan bazı somut kültürel miras varlıklarının yıpranmasından kaynaklı hizmet verememiş olmasından dolayı ilin turizmine katkı sağlayacak şekilde restore edilmesi gerekmektedir.
- Kültürel mirası aktarma konusunda rol üstlenen ve el işleri gibi ürünleri pazarlayan kadın girişimcilere teşvikler verilebilir

Araştırmacılara Öneriler:

- Turizm potansiyeli bakımından zengin kültürel değerlere sahip olan Eskişehir ili hakkında turizm alanında yapılacak çalışmalar şüphesiz bölgenin gelişmesine neden olacaktır.
- Araştırmacıların kültürel miras ve kültürel mirasın korunmasına yönelik sunacakları fikirler uygulayıcılar ile birlikte ele alınarak ortak projeler kapsamında değerlendirilebilir.
- Araştırmada kullanılmış olan ölçek daha önce yapılmış çalışmalarda ekonomi ve sosyo-kültürel boyut ile ele alınmış, ayrı ayrı incelenmiştir. Ancak yapılan

bu çalışmada sosyo-kültürel ve ekonomik boyut birlikte ele alınarak faktör analizi uygulanmış olup, oluşturulan alt boyutlar altında incelenmiştir.

- Uygulanan ölçek doğrulayıcı faktör analizine tabi tutularak yapılan çalışma için uygunluğu test edilmiştir. Bu bağlamda bundan sonra bu alanda yapılacak çalışmalar için katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aaker, D.A., Kumar, V. & Day, G.S., (2007). “*Marketing Research*,” 9. Edition, John Wiley & Sons, Danvers.
- Abacılar, P. (2008). “Doğal ve Kentsel Sit Alanlarında Kültür Turizmi ve Yönetimi Boğaziçi: Arnavutköy Örneği”, *İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul.
- Acar, N. ve Turan, A. (2016). “Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmi Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma: Ahi Evran Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Çalışanları Örneği”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 17, S.1, s.17-36.
- Ahunbay, Z. (2007), *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon* (5. Bs.), Yem Yayınları, İstanbul.
- Akad, İ. (2012). “Kalkınma Sürecinde Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi)*, İzmir.
- Akder, F. (2008), “Eskişehir Çağdaş Cam Sanatları Müzesi”, *Anadolu Sanat Dergisi*, 19, 11-20.
- Akgül, O. (2003). “Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Kültür Turizmi, Aphrodisias-Geyre Örneği”, *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Aydın.
- Akıllı, H. (2004). “Ekoturizmin Sosyo Kültürel Ekonomik Yönetmel ve Çevresel Etkiler Bakımından İrdelenmesi: Antalya Köprülü Kanyon Milli Parkı Örneği”, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Antalya.
- Akın, N. (2006). “Bölgesel Kalkınma Araçları ile Kalkınma Ajanslarının Uyum, İş Birliği ve Koordinasyonu”. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, 295-304.

- Akova, O. (2006). “Yerel Halkın Turizmin Etkilerini Algılamalarına ve Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2, 1-34.
- Akpınar, S. (2003). *Türkiye’nin turizm merkezlerinde ekoturizm yaklaşımları*. Turizm Bakanlığı, Yatırımlar Genel Müdürlüğü Planlama Dairesi Yayınları, 9, 2011.
- Aksoy, A. ve Enlil, Z. (2012). *Kültürel Miras Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*. Aksoy, A. ve Ünsal, D. (Editörler). Kültürel Miras Yönetimi. (1. Basım). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2-29.
- Aksoy, M. ve Sezgi, G. (2015), “Gastronomi Turizmi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gastronomik Unsurları”, *Journal of Tourism And Gastronomy Studies*, 3/3 (2015), 79-89
- Aktakas, B. (2006). “Bölgesel/Yerel Kalkınma, Bölgesel Gelişme İçin Bir Model”, *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana*.
- Alakuş, A. (2004), “Kültür Kavramı Tanımlamalarına İlişkin Bir Analiz”, *Milli Eğitim Dergisi*, 164(8.4): 2019
- Albek, S. (1991). *Dorylaion’dan Eskişehir’e*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Aliağaoğlu, A. (2004). “Sosyo-Kültürel Miras Turizmi ve Türkiye’den Örnekler”. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2 (2), 50-64.
- Altınsapan, E. (2005). Heterodoks İnanç Sürecinde Seyit Battal Gazi Türbesinin Seyitgazi Bölgesindeki Diğer Anıt Mezarlara Olan Biçimsel Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu (Siyasal, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapı)*, 12, 15.
- Altınsapan, E. (2009). *Eskişehir Hamamları (Selçuklu-Osmanlı Dönemi)*. Eskişehir Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Yayın, (13).
- Altınsapan, E. ve Deveci, A. (2000). “Eskişehir Seyitgazi Üçsaray Köyü Elveren Zaviye ve Türbesi”, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 55-68.

- Altınsapan, E. ve Parla, C., (2004), *Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı Yapıları I.*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Altınsapan, E. ve Parla, C., (2010). *Eskişehir Zaviye ve Türbeleri (Selçuklu-Osmanlı Dönemi)*. Anadolu Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Eskişehir.
- Altınsapan, E. ve Tulum, M. M. (2016. “Eskişehir Kurşunlu Cami Kitabesinin Tarihlendirilmesi Üzerine Son Tespit”, *Asos Jurnal, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 23, Mart 2016, S. 1-6.
- Altınsapan, E., (1999). *Orta Çağ'da Eskişehir ve Çevresinde Türk Sanatı* (11-15. Y.Y. Mimarisi), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Altıntaş, V. (2010). “Turizm Gelişiminin Yerel Halkın Yaşam Kalitesi Üzerine Etkileri: Alanya Bölge Modeli”, *Akdeniz Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, Alanya.
- Anadolu Üniversitesi (2022). Anadolu Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi müzesi. <https://www.anadolu.edu.tr/kampuste-yasam/muze-ve-sanat-merkezleri/cumhuriyet-muzesi> (Erişim Tarihi: 27.10.2022).
- Ap, J., (1992). “Residents' Perceptions On Tourism Impacts”, *Annals of Tourism Research*, 19, 665-690.
- Arioğlu, İ. E. ve Aydoğdu Atasoy, Ö. (2015). “Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel El Sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı”. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(16), 109-126.
- Arslan K. (2005). “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Kalkınma Ajansları”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:7.
- Arslanoğlu, İ. (2001). “Kültür ve Medeniyet Kavramları”. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı:15, S:243-255.
- Aslan Z, Ardemagni, M. (2006), “Introducing Young People to the Protection of Heritage Sites And Historic Cites Roma: Maxtudio, Iccrom.

https://www.İccrom.Org/Sites/Default/Files/201712/İccrom_09_Manualschoolteachers_En.Pdf

- Aslan, Z., ve Çokal, Z., (2016). “Profesyonel turist rehberinin kültürel değerlere katkısına ilişkin turist algılamalar”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), 53-69.
- Aşılioğlu, F. ve Memlük, Y., (2010). “Frig Vadisi Kültür Mirası Alanlarının Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 2(2), 185-197.
- Avcıkurt, C. (2017). *Turizm Sosyolojisi Genel ve Yapısal Yaklaşım*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Avcıkurt, C., (2015). *Turizm Sosyolojisi Genel ve Yapısal Yaklaşım*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Aydın R., (2017). “Eskişehir Alâeddin Camisi’nin Onarılmasına Dair Girişimler (1878-1886)”, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 7(2), 47-60.
- Aydın, İ. (1990). *Açıklamalı Turizm Terimler Sözlüğü*, Coşkun Matbaası, Aydın.
- Aydın, O. (2012). “Türkiye’de Alternatif Bir Turizm Sağlık Turizmi”, *KMÜ, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (23): 91-96.
- Bademli, R. Raci, (2005). *Kentsel Planlama ve Tasarım Öğrencilerine Notlar*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara.
- Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji. (3. Baskı)* Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları, Ankara. <https://books.google.com.tr/books?id=kTydjEoxmgoC&pg=PA263&dq=halil+ibrahim+bahar+2011+sosyoloji&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjGnIz4nPT8AhXQcvEDHQD0CYkQ6wF6BAGCEAE#v=onepage&q&f=false> (Erişim Tarihi:
- Bahçe, A. S. (2009), “Kırsal Gelişimde Kültür Mirası Turizm Modeli”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 1-12.
- Bahçe, S., & Coşkun, İ. (2006). *Yazılıkaya (Frigya) yaylasının bir destinasyon olarak turizme kazandırılması*. Eskişehir Turizm Geliştirme Projeleri (Ed. Arıkan, İrfan), AÜ Yayınları, Eskişehir.

- Banger, G., (2002). *Eskişehir'in Şifalı Sıcak Su Zenginliği*, Eskişehir Ticaret Odası Araştırma Yayınları, No: 17, Eskişehir.
- Baraz, N. (2002). "Odunpazarı Evleri ve Odunpazarı'nda Yaşam", *Eskişehir Ticaret Dergisi*, 19, 83, Ocak, 8–11.
- Barret, P. (2007). Structural Equation Modelling: Adjudging Model Fit. *Personality And Individual Differences*, 42, 815-824.
- Barutçugil, İ. S. (1989), *Turizm İşletmeciliği*. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Ankara.
- Bayat, G. (2010). "Turizmin Yerel Halk Tarafından Algılanması: Iğdır Halkı Üzerine Bir Araştırma". *Kafkas Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Kars.
- Bayram, N. (2004). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- BEBKA Raporu, (2012).
https://www.bebka.org.tr/admin/datas/sayfas/198/sivrihisar-ilce-raporu_1568787875.pdf (Erişim Tarihi: 23.10.2022.)
- Bessière, J. (1998). "Local development and heritage: Traditional food and cuisine as tourist attractions in rural areas". *Sociologia ruralis*, 38(1), 21-34.
- Bilgen, A.N. (2004). *Karahöyük (Midaion) Yüzey Araştırması*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Bingöl, Z. (2007). *Gelecekte Evrensel Anadolu'da İnanç Turizmi*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Binoy, T. (2011). "Arkeolojik ve Miras Turizmi Yorumlanması Bir Çalışma" *Güney Asya Turizm ve Miras Dergisi*, 4 (1), 100-105.
- Bozok, D., (2005). "Türk Hamamı ve Geleneklerinin Turizmde Uygulanışı", *Bursa Merkez İlçede Bir Araştırma*", *Balıkesir Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 13 Sayfa: 62-86
- Brannen, J. (2017). "Combining Qualitative and Quantitative Approaches: An Overview". *Mixing Methods: Qualitative and Quantitative Research*, 3-37.

- Brasche, U. (2004). AB'nin Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyumu. İKV .
- Brasche, U. (2004). *Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyumu*. İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, 13.
- Bucak, T. ve Aracı, Ü. E. (2013). "Türkiye'de Gastronomi Turizmi Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(30), 203- 216.
- Bulut, E. (2015). "Gaziantep Turizmi ve Sürdürülebilirlik: Yerel Halk Bakış Açısı Üzerine Bir Araştırma". *Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı*, , Gaziantep.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. (8. Baskı). Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Byrne, B. M. (2012). *Structural Equation Modeling With Mplus: Basic Concepts, Applications, And Programming*. New York, NY: Routledge Taylor And Francis Group.
- Can, A. (2018). *Quantitative Data Analysis By Scientific Research Process With SPSS (SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecince Nicel Veri Analizi)*. (6th Eds.) PEGEM Akademi.
- Can, M., (2009). Kültürel Miras ve Müzecilik. Turizm ve Kültür Bakanlığı, Çalışma Raporu
- Cebecioğlu, E. (1997). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü.
- Cengiz, E. ve Kırkbir, F. (2007). "Yerel Halk Tarafından Algılanan Toplam Turizm Etkisi ile Turizm Desteği Arasındaki İlişkiye Yönelik Yapısal Bir Model Önerisi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, Ss.19-37.
- Civelek, A. (2010). "Turizmin Sosyal Yapıya ve Sosyal Değişmeye Etkileri" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 13(1-2), 331-350.
- Claerhout, I., & Devreker, J. (2008). *Pessinous: sacred city of the Anatolian mother goddess* (Vol. 7).
- Corbin, J., & Strauss, A. (2014). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Sage Publications.

- Council Of Europe (2005). *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*.
- Cronbach, L.J. (1951). Coefficient Alpha and the Internal Structure of Tests. *Psychometrika*, 16, 297-334.
- Çabuk, A., Ulu, A., Tural, O., Deveci, A., Ergincan, F., Kıvılcım, F. ve Ayvan, U. (2007). *Odunpazarı Kentsel Sit Alanı Koruma-Yenileme Örneğinde Yersel Fotogrametri Yöntemi ve Coğrafi Bilgi Sistemi Uygulaması*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Çakır, M. (2009). “Anadolu'da Bir Destinasyon Markası: Eskişehir”, *TUROFED Dergisi*, 32, Mayıs, 62-73.
- Çarkçı, A. (2008). *Ulusal Kalkınma İçin Yerel Teklifler, Ulusal Kalkınma İçin Yerel Uygulama Modelleri*, Şehir Yayınları, İstanbul.
- Çeken, H. (2008). “Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 293-306.
- Çelebioğlu, F. (2011). “Küresel Ekonomik Sistemde Sürdürülebilir Kalkınma”.
- Çelepi, M. S. (2016). “Somut Olmayan Kültürel Miras ve Üniversite Gençliği”. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 15-35.
- Çelik, A. ve Göçmen, Z. (2013). “Yerel Yönetim Bakış Açısıyla Etkinlik Turizmi Motivasyonlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 48 (2), 70-89.
- Çelikkanat, N. (2015). “Yerel Halkın Turizme Bakış Açısı: Bodrum İlçesi Örneği”. *Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Çetin, H. (2009). “Kalkınma Sürecinde Kooperatifçiliğin Sosyal Ekonomik ve Demokratik Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 4(2), 35-50.
- Çetin, M. (2007). “Yerel Ekonomik Kalkınma ve Uluslararası Organizasyonlar”. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14 (1), 153-170.

- Çetin, T. (2010), “Cumalıkızık Köyünde Kültürel Miras ve Turizm Algısı”. *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 87, 181-190.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları* (Vol. 2). Pegem Akademi, Ankara.
- Darıcı, B. (2007). “Yerel Kalkınma ‘Da Küresel Yaklaşımlar ve Türkiye’nin Konumu”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(3), 215-221.
- Demiral, Ö. N. (2012). “Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Bozcaada Örneği”. *Yüksek Lisans Tezi, Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Çanakkale*.
- Demircan, Ş. (2014). “İnanç Turizminin Yerel Kalkınmadaki Önemi: Midyat Örneği”. *Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Muğla*, 152s.
- Diesendorf, M. (2000). *Sustainability and Sustainable Development*. Sustainability: The Corporate Challenge of The 21st Century, 2, 19-37.
- Diker, O. (2016). “Kültürel Miras ile Kültürel Miras Turizmi Kavramları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(30), 365-374.
- Dinler, Z. (1994). *Bölgesel İktisat*. Ekin Yayınları, Bursa.
- Doğru, H. (2002). “Odunpazarı Çeşmeleri”, *Eskişehir Ticaret Dergisi*, 19, 83, (Ocak) 12- 15.
- Doğru, H. (2005). *XVI. yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü sancağı* (Vol. 10). Odunpazarı Belediyesi.
- Dönmez, C. ve Yeşilbursa, C., (2014). “Kültürel Miras Eğitiminin Öğrencilerin Somut Kültürel Mirasa Yönelik Tutumlarına Etkisi”, *İlköğretim Online Dergisi*, 13 (2):425-442.
- Dümcke, C., Gnedovsky, M., (2013). *The Social and Economic Value of Cultural Heritage: literature review; EENC Paper, Berlin, Moscow*

- Dünder Akçay, A. ve Yüncü, R. (2006). *Sivrihisar'da Turistik Potansiyel ve Sivrihisar Halkının Turizme Bakışı*. Eskişehir Turizm Geliştirme Projeleri, (Ed: İ. Arıkan). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 187-226.”
- Dünder Arıkan, A. (2017). “Eskişehir’deki Yiyecek İçecek İşletmelerinin Menülerinde Eskişehir Mutfağının Yeri”, *Journal of Human Sciences*, 14(2): 2061-2077.
- Düşmezkalender, E. (2020). “Eskişehir’in Alternatif Turizmi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 185-197.
- Emekli, G. (2006). “Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 15(1-2), 51-59.
- Engelhardt, R., Jamieson, W., Kaldun, B., Koch-Schulte, J., Sunalai, P. ve Meleisea, E. (2004). *The Effects Of Tourism On Culture And The Environment In Asia And The Pacific: Tourism And Heritage Site Management In Luang Prabang*. Bangkok: Office Of Regional Advisor, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Erdem, A. (2017). “Turizm Faaliyetlerinin Yerel Halk Tarafından Nasıl Algılandığının Tespitine Yönelik Bir Çalışma: Kayseri Örneği”. *Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri*.
- Erşan, R. R., ve Demirarslan, D. (2020). “Tarihi yapılarda sürdürülebilirlik ilkesi bağlamında Eskişehir Odunpazarı evleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 187-213.
- Ertin, G. (2018). Eskişehir Kentinin Eski Sit Alanları ve Fonksiyonel Özellikleri (İlk Çağdan Cumhuriyete Kadar). *Art-Sanat Dergisi*, (9), 35-49.
- Eskişehir Büyükşehir Belediyesi (2022) Kurşunlu Cami, https://www.eskisehir.bel.tr/sayfalar.php?sayfalar_id=69 (Erişim Tarihi: 05.10.2022)
- Eskişehir Büyükşehir Belediyesi (2022) Odunpazarı Evleri Fotoğraf Arşivi https://www.eskisehir.bel.tr/sayfalar.php?sayfalar_id=70 (Erişim Tarihi: 05.09.2022)

Eskişehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2022), Eskişehir'in Coğrafi Konumu, <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-70842/tarihce.html> (Erişim Tarihi: 16.05.2022)

Eskişehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2022), Kaya Tırmanışı, <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158742/kaya-tirmanisi.html> (Erişim tarihi: 01.08.2022)

Eskişehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2022), Kuş Gözlemciliği, <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-70883/kus-gozlemciligi.html>, (Erişim tarihi: 20.11.2022)

Eskişehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2022), Mağara Turizmi, <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-70881/magara-turizmi.html>, (Erişim tarihi: 01.08.2022)

Eskişehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2022), Seyit Battal Gazi Türbesi, <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-149895/seyyid-battal-gazi-kulliyesi-ve-turbesi-seyitgazi.html> (Erişim Tarihi: 23.10.2022.)

Eskişehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2022), Solon'un Mezarı (Aslanlı Mabnet), <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-336939/solonun-mezariaslanli-mabet.html>,(erişim tari:)

Eskişehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2022), TCDD Eskişehir Müzesi, <https://eskisehir.ktb.gov.tr/tr-157909/tcdd-eskisehir-muzesi.html> (Erişim Tarihi: 27.10.2022)

Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2022) Seyitgazi Bor ve Etnografya Müzesi, <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-157824/seyitgazi-bor-ve-etnografya-muzesi.html> (Erişim tarihi: 28.10.2022)

Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2022) Eskişehir'in Coğrafya Yapısı <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-70841/cografya-yapisi.html> (Erişim Tarihi: 05.09.2022)

- Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2022) Etkinlik Turizmi, Yerel Etkinlikler, <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-70891/yerel-etkinlikler.html> (Erişim Tarihi: 05.09.2022)
- Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2022) Sağlık Turizmi, <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-158566/termal-turizm.html> (Erişim Tarihi: 05.09.2022)
- Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2022) Yunus Emre Türbesi, <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-156957/yunus-emre-kulliyesi-ve-turbesi.html> (Erişim tarihi: 28.10.2022)
- Eskişehir İli Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Raporu, (1994)
- Eskişehir Turizm Çalıştay Raporu (2015), *Değişen Dünyada Eskişehir'in Turizm Potansiyeli*, Eskişehir Valiliği.
- Freyssinet, J. (1985). *Az gelişmişlik İktisadi*, (T. Öcal, M.A. Kılıçbay, Çev.). Belge Yayınları, Ankara.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). SPSS for Windows Step By Step: A Simple Guide and Reference, 10/E. Pearson Education.
- Geray, C. (1966), “Şehirsel Toplum Kalkınması”. Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, 21 (02), doi:10.1501/Sbfder_0000000044 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37245>
- Ghazali, S., (2011). “Safeguarding Natural and Cultural Heritage: The Experiences of Teluk Bahang Fishing Communities, Penang, Malaysia”, *Malaysian Journal of Environmental Management*, 12(1), 47-58.
- Gheorghe, G., Tudorache, P., & Nistoreanu, P. (2014). “Gastronomic tourism, a new trend for contemporary tourism”. *Cactus Tourism Journal*, 9(1), 12-21.
- Golzardi, F., Sarvaramini, S., Sadatasilan, K. ve Sarvaramini, M. (2012). “Residents’ attitudes towards tourism development: a case study of Niasar, Iran”. *Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, 4(8), 863-868.

- Göktaş, L. S., ve Türkeri, A. G. İ. (2016), “Turizmin Kültürel ve Ahlaki Etkisi: Şanlıurfa İlinde Uygulamalı Bir Araştırma”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (12), 104-117.
- Göymen, K. (2004). *Yerel Kalkınma Önderi ve Paydaşı Olarak Belediyeler. İçinde Yerel Kalkınmada Belediyelerin Rolü*, Uluslararası Sempozyum Kitabı, 2004, Pendik Belediyesi Kültür Yayınları, No: 21.
- Gunn, C. A. & Var, T. (2002). *Tourism Planning: Basic, Concepts, Cases*, Routledge, London
- Gül, H. (2004). *Ekonomik Kalkınmada Yerel Alternatifler*. Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Ankara, Cilt 1, DPT Yayını, S. 201- 219
- Güner, B. (2015). “Heritage conservation via social sustainability in historic urban landscapes: principles, strategies and proposals for Sakarya quarter in Ankara/Turkey” (Master's thesis, Middle East Technical University).
- Güneş, G. (2011). “Konaklama Sektöründe Çevre Dostu Yönetimin Önemi”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2011(1), 45-51
- Güneş, G. ve Küçük, M. (2013). “Yerel Kalkınmada Bir Etken Olarak Turizm: Yerel Sivil Toplum Kuruluşlarının Görüşleri”. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 2013, C. 22(4), s. 23-50.
- Güneş, İ. ve Yakut K. (2007). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir (1840-1923)*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Güneş, N. (2014). “Yerel Halkın Turizm Algısı ve Turizme Katılımı: Antalya Konyaaltı ve Kepez İlçesi Örneği”. *Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Antalya.
- Gürbüz S., ve Şahin F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz*. Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı
- Gürbüz, A. (2002). *Yerel Kalkınma Stratejisi İçinde Turizm ve Safranbolu*. *Bilig*, (24), s.29-48.
- Güvenç, B. (1996). *İnsan ve Kültür*. Remzi Kitabevi, İstanbul. (7. Baskı).

- Güzel Şahin, G. ve Ünver, G. (2015). “Destinasyon Pazarlama Aracı Olarak Gastronomi Turizmi: İstanbul’un Gastronomi Turizmi Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma”. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(2), 63-73.
- Hayta, B. A. (2008). “Turizm Pazarlamasında Tüketici Satın Alma Süreci ve Karşılaşılan Sorunlar”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1): 31-48.
- Hebdige, D. (2004). *Altkültür ‘Tarzın Anlamı*. (Çev. Sinan Nişancı). Babil Yayınları, İstanbul.
- Holden, E., Linnerud, K., Banister, D., Schwanitz, V., & Wierling, A. (2017). *The imperatives of sustainable development: needs, justice, limits*. Routledge. 25(3), 213-226.
- Horáková, H. (2013). Whose Countryside? Contested Development in the New Rural Recreational Localities in Czechia from the Perspective of the Countryside Capital/ci venkov? Problematika rozvoje v nových rekreačních lokalitách v Česku z perspektivy venkovského kapitalu. *European Countryside*, 5(1), 21. <http://dx.doi.org/10.2478/euco-2013-0002>
- Huh, J. (2002). “Tourist Satisfaction With Cultural/Heritagesites: The Virginia Historic Triangle”, *State University Virginia Polytechnic Institute Hospitality and Tourism Management Master of Science, Blacksburg, Virginia*.
- Ingham, B. (1995), *Economics and Development*, Mcgraw-Hill Book Company, London, 412 P.
- Inskeep, E. (1991). *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*. John Wiley & Sons.
- Işık, N. ve Kılınç, E. C. (2011), “Bölgesel Kalkınmada Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi”: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2):13-14.
- İlgar, E. (2008). “Kent Kimliği ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir Örneği” *Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi)*, Eskişehir.
- İlter, F. (1980). *Sivrihisar Yöresi Araştırmaları*. Anadolu, (19), 13-49.

- İslamoğlu, A. H. ve Alnıaçık, Ü. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Beta Yayıncılık, İstanbul.
- İşcan, N. (2003), *Fotoğraflarla Eskişehir Tarihi*, İşcan Yayınları, Eskişehir.
- İşcan, N., (2004), *Eskişehir Termal Kenti*, İşcan Yayınları, Eskişehir.
- Jamieson, W. (2000). “The Challenges of Sustainable Community Cultural Heritage Tourism”.
- Jöreskog, K. G. (2004). On Chi-Squares for The Independence Model and Fit Measures In Lisrel.
- Kahraman, N. ve Türkay, O. (2009). *Turizm ve Çevre*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kalay, A. H. ve Subaşı, E. (2016). “Eskişehir Arkeoloji Müzesi’nde Bulunan Afyon Yöresi Kilimlerinden Örnekler”, *SDÜ Art-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, Mayıs/Haziran, 9 (17)
- Kalyoncu M. (2022). “Sivrihisar’da Kültürel Mirasın Turizm Amaçlı Kullanımında Destinasyon Paydaşlarının Rolü”, *Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Turizm İşletmeciliği Bölümü*, Eskişehir.
- Karabaşa, S. (2009), “Somut Olmayan Kültürel Miras Envanteri”, *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 7, 179-182.
- Karaca Yılmaz, Ş., Akkuş, G., Şahbudak, E. ve Işkın, M. (2017). “Kültürel Miras Farkındalığı: Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama Çalışması”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 9(16), 86-100.
- Karasar, N. (2000). *Bilimsel Araştırma Yöntemi (10. Basım)*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Kavak, M. (2015). “Edremit Körfezi Kuzey Kıyılarında Yerel Halkın Ekoturizme Yönelik Bilinç Algısı ve Tutumları”. *Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Çanakkale*.

- Kaya, E. (2007). *Kent Yönetiminde Yeni Yaklaşım: Yerel Kalkınma Yönetimi*. Okutan Yayınevi, İstanbul.
- Kaya, İ. (2020), “Mekân ve İnsan: Odunpazarı Modern Müzesi”, *Turnalar, Uluslararası Hakemli Türk Dili, Kültür ve Edebiyat Dergisi*, https://www.academia.edu/43347355/Mek%C3%A2n_ve_%C4%B0nsan_Odunpazar%C4%B1_Modern_M%C3%BCzesi
- Kayar, H., Çelteç, E., Kaya, İ. (2006). *Bir Kültür Turizmi Destinasyonu: Eskişehir. Eskişehir Turizm Geliştirme Projeleri*, (Editör: İ. Arıkan). Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir. 68–93
- Kedik Ertuğrul, Z. (2005). *Eskişehir Kent Merkezinde Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Eğitim Yapıları*. I. Uluslararası Düünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu: Siyasal, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapı (12–15 Mayıs 2004), (Ed: O. Beklan, Çetin, A. O. Alp, E. İznik). Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir. 463-472.
- Keleş, S. Ş. (2018). Sağlık Turizmi Uluslararası Pazarlara Giriş ve Sektörel Devlet Destekleri Araştırma Raporu.
- Kemaloğlu, M. (2013), “XI. XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dini Eserlerinden Kümbet-Türbe-Ziyâretgâh-Namazgâh ve Câmîler”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 1-18. Retrieved From
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York, NY: The Guilford Press.
- Kocadaş, B., (2005). “Kültür ve Medya”, *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 34, S:1-13.
- Kocaman, S. (2012), “Destinasyon Yönetimi Kapsamında Marka Kimliğinde Etki Eden Faktörlerin Marka İmajına Etkisi: Alanya Örneği”, *Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Antalya
- Kolaç, E. (2009). “Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruma, Bilinç ve Duyarlılık Oluşturmada Türkçe Eğitiminin Önemi”. *Milli Folklor Dergisi*, 21(82):19-31.

- Kolcu, İ. H. (1993). “Doğal, Tarihi, Kültürel Açıdan Turizm Potansiyelini Değerlendirme Modeli: Ayvalık Örneği”, (*Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,*), İstanbul.
- Kolit, Ö. (2019). “Bölgesel Kalkınmada Turizmin Etkisi: Konya Örneği”, *Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı*, Konya.
- Korkmaz, H. ve Taşlıyan, M. (2012) “Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Sorunların Çözümünde ve Kalkınmadaki Önemi ve Katkıları: Doğaka, İka ve Zekâ Örneği”, *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Kortanoğlu, R.E. (2008). *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kothari, C. R. (2004), *Research Methodology: Methods and Techniques*, New Age International.
- Kousis, M. (2000), “Tourism and The Environment: A Social Movements Perspective”, *Annals of Tourism Research*, 27(2), 468-489.
- Kozak, M. A. ve Bahçe, A. S. (2009). *Özel İlgi Turizmi*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kozak, N. (2018). Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Etkinlik Turizmi ve Eskişehir, (Editör) Kozak, N., *Dünden Bugüne Eskişehir ve Yöresindeki 16 Etkinliğin Öyküsü (Festivaller, Şenlikler, Özel Günler)*, içinde Pusula Matbaacılık, Eskişehir, s. 1-10.
- Kozak, N., Akoğlan Kozak, M., & Kozak, M. (2001). *Genel Turizm İlkeleri Kavramlar*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kozak, N., Kozak, M., & Kozak, M. (1997), *Turizm İlkeler – Kavramlar*, Turhan Kitabevi, Ankara: 3. Baskı.
- Kozak, N., Tören, E., ve Demiral, G. N. (2012), “Eskişehir’in Kültürel Miras Varlıklarının Korunmasında Kamu Kurumlarının Rolü”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 69-88.

Kuş, E. (2009), *Nicel-nitel araştırma teknikleri: Sosyal bilimlerde araştırma teknikleri nicel mi? Nitel mi?* (3. Baskı). Anı Yayıncılık: Ankara.

Kültür Varlıkları (2022).
<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/yazdir?774FD3C768EC7F73121495759897043B>

Lenzerini, F. (2011). “Intangible Cultural Heritage: The Living Culture of Peoples”, *The European Journal of International Law*, 22, 101-120.

Lusetyowati, T. (2008). *Improving Urban Public Space in Historic Urban Area to Support Community and Tourism Activities Involving Community Participation*, Proceedings, International Conference Arte-Polis 2 Creative Communities and The Place Making of Place, Institut Teknologi Bandung.

Lusetyowati, T. (2015). “Preservation and conservation through cultural heritage tourism. Case study: Musi Riverside Palembang”. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 184, 401-406.

Mackenzie, N. & Knipe, S. (2006). “Research Dilemmas: Paradigms, Methods and Methodology”. *Issues in Educational Research*, 16(2), s.193-205

Malhotra, N. K. (2004). *Marketing Research an Applied Orientation*, 4. Edition, Pearson Prentice Hall, New Jersey.

Mckercher, B. & Du Cros, H. (2002). “*Cultural Tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*”. Routledge.

Mckercher, B. ve Du Cros, H. (2003). “Testing A Cultural Tourism Typology”. *International Journal of Tourism Research*, 5(1), 45-58.
https://www.academia.edu/23508727/testing_a_cultural_tourism_typology

Mckercher, C. ve Chan, A. (2005). “How Special is Special Interest Tourism?”, *Journal of Travel Research*, 44: 21-31.

Mejuyev, V. (1987). *Kültür ve Tarih*. (Çev. S. H. Yokova). Başak Yayınları, Ankara.

Mercan, Ş. O., ve Kazancı, M. (2019), “Kültürel değerlere yönelik destinasyon seçimi: Çanakkale’ye gelen yerli ziyaretçiler üzerine bir araştırma”. *Turizm Akademik Dergisi*, 6(2), 115-125.

- Mert, M. (2017). *Kalkınma ve Büyüme İktisadı*. (Birinci Baskı). Nobel Yayıncılık. Ankara.
- Miser, R. (1999), “Kalkınma, Toplum Kalkınması Yöntemi ve İnsanın Gelişimi”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:32, Sayı:1-2, S. 101-112. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Download/Article-File/549793>
- Montiel, I. ve Delgado-Ceballos, J. (2014). “Defining and Measuring Corporate Sustainability: Are We There Yet?”, *Organization & Environment*, 27(2), 113-139.
- Neuman, LW (2014). *Sosyal araştırma yöntemleri: Niteliksel ve niceliksel yaklaşımlar* (Yedinci baskı). Essex: Pearson Education Limited.
- Nuryanti, W. (1996). “Heritage and Postmodern Tourism”. *Annals of Tourism Research*, 23(2), 249-260.
- Odunpazarı Belediyesi (2022), Odunpazarı Evleri Fotoğraf Arşivi <https://www.odunpazari.bel.tr/foto-galeri/odunpazarindan-kareler?page=3#gallery-10> , (Erişim Tarihi: 05.04.2022)
- Okuyucu, A. (2011). “Osmaneli İlçe Merkezinde Kültürel Mirasın Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanımına Yönelik Bir Araştırma”. *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Ondımu, K. I. (2002). “Cultural Tourism in Kenya”, *Annals of Tourism Research*, 29(4), 1036-1047
- Önal, İ. (2003). “Koruma Kültürü ve Etik Kurallar”. *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, 423, 27-28.
- Öter, Z. ve Ünal, E. (2011). “Somut Olmayan Kültürel Miras ve Turizm Etkileşiminin Beypazarı İlçesinde Yerel Ekonomiye Katkıları”. *Uluslararası Çağdaş Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1-17. https://www.researchgate.net/publication/309418706_somut_olmayan_kulturel_miras_ve_turizm_etkilesiminin_beypazari_ilcesinde_yerel_ekonomiye_katkilari

- Özaltın Türker, G., ve Türker A. (2014). “Yerel Halkın Turizm Etkilerini Algılama Düzeyi Turizm Desteğini Nasıl Etkiler: Dalyan Destinasyonu Örneği”. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(1), 81-98.
- Özgürel, G. (2012). “Tunceli İlinin Kalkınmasında Turizmin Değerlendirilmesi: Yerel Kurum Yöneticileri Boyutuyla Bir Araştırma”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)*, Balıkesir.
- Özkut, D. ve Yılmaz, R., (Editörler), 2011. Odunpazarı Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu. Eskişehir: Ülkü Ofset.
- Özüdoğru, Ş., Ertuğrul, Z. ve Manaz, S. (2005), *Eskişehir Odunpazarı ve Sivrihisar Evlerinin Cephe Örnekleri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Parla, C. (2005). *Sivrihisar: Bindirme Tavanlı Camiler*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Pehlivan A (2015), “Açık ve Örgün Eğitim Sosyal Bilgiler Ders Kitapları ve Öğretim Programında Somut Olmayan Kültürel Miras Öğelerinin İncelenmesi”, *Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı*, Eskişehir.
- Pitelis, C. N. (2013). “Towards a More ‘Ethically Correct’ Governance for Economic Sustainability.” *Journal of Business Ethics*, 118(3), 655-665.
- Poria, Y., Butler, R., & Airey, D. (2003). “The Core of Heritage Tourism”. *Annals of Tourism Research*, 30(1), 238-254.
- Ramsay, W.M. (1882). “*The Rock Necropolies of Phrygia*”, *Journal of Hellenistic Studies* III, 1-32.
- Reyhan, K. ve Yazıcı, M. (2020). “Su Kültürünün Tarihsel Gelişim Sürecinde Osmanlı Dönemi Hamamlarının Sanat ve Sosyal Yaşama Etkileri”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(23), 45-57.
- Richards, G. (1996). “Production and Consumption of European Cultural Tourism”. *Annals of Tourism Research*, 23(2), 261-283.

- Sarıışık, M., Özbay, G. (2015). “Gastronomi Turizmi Üzerine Bir Literatür İncelemesi”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, C.26(2), s. 264 – 278.
- Sarıkaya Levent, Y. (2011). “Kültür Mirasına İlişkin Koruma Politikaları ve Uygulamalarında Kamu Yararı İlkesi”. *Toplum ve Demokrasi Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(11), 115-132.
- Sarıöz, P. (1997). *Bir Zamanlar Eskişehir*. İstanbul: Erler Matbaa.
- Say, Y. (2009). *Türk İslam Tarihinde ve Geleneğinde Seyid Battal Gazi ve Battalname*. Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları.
- Scott, D. (2007). “Resolving the Quantitative–Qualitative Dilemma: a Critical Realist Approach”. *International Journal of Research & Method in Education*, 30(1), 3-17.
- Seçilmiş, C. ve Özdemir, C. (2019). *Eskişehir’in Doğa Temelli Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi*. II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı, 1137-1143.
- Sevin, V. (2003). *İletişim Anadolu Uygarlıkları, Eski Anadolu ve Trakya Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sezer, B. (2021). “Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Destinasyon Rekabeti: Kuzey Saros Körfezi Üzerinde Bir Model Önerisi”. *Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı*, İstanbul.
- Sezgin, M. ve Karaman, A. (2009). *Müze Yönetimi ve Pazarlaması*. Çizgi Yayıncılık, Konya.
- Sheldon, P. J. ve Abenoja, T. (2001). “Resident Attitudes in a Mature Destination: The Case of Waikiki”. *Tourism Management*, 22, 435-443.
- Shenton, A. K. (2004). “Strategies for Ensuring Trustworthiness in Qualitative Research Projects”. *Education for Information*, 22(2), 63-75.
- Sivas, H. ve Sivas, T. T. (2007), “Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Arkeolojik Envanter Çalışması 2005”. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (6), 11-35.

- Sivas, T. (2003). *Tarih/Histori Eskişehir Kent Rehberi*. Eskişehir Valiliği Yayınları, Eskişehir.
- Sivas, T. T. (1999). *Eskişehir- Afyonkarahisar- Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Sivas, T. T. (2007). *Frigler ve Frig Uygarlığı. Friglerin Gizemli Uygarlığı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Sivrihisar Belediyesi (2022), Aziz Mahmut Hüdayi Cami. <https://sivrihisar.bel.tr/gezilecek-yerler/aziz-mahmud-hudayi-cami/> (Erişim Tarihi: 27.10.2022)
- Sivrihisar Belediyesi (2022). Balıkdamı, <https://sivrihisar.bel.tr/gezilecek-yerler/balik-dami/> , (Erişim Tarihi: 20.11.2022)
- Sivrihisar Belediyesi (2022). Sivrihisar Ulu Cami, <https://sivrihisar.bel.tr/gezilecek-yerler/ulu-cami/>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022))
- Sunlu, U. (2003). Environmental Impacts of Tourism. In: Camarda D. (Ed.), Grassini L. (Ed.). *Local Resources and Global Trades: Environments and Agriculture in the Mediterranean Region*. Bari: CIHEAM, 2003. P. 263-270 (Options Méditerranéennes: Série A. Séminaires Méditerranéens; N. 57. <http://Om.Ciheam.Org/Om/Pdf/A57/04001977.Pdf>
- Şahin, A. D. (2013). “Kültürel Miras Alanlarının Dönüşümünde Yeni Bir Yaklaşım: Yel Değirmeni Örneği”. *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Şahin, S. K., Güner, S. (2006). “Kültürel Miras Koruması ve Sivil Toplum Örgütleri Arasındaki İlişki”, *Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu*, 16-18 Kasım, İzmir
- Şen, B. (2019). “Yılmaz Büyükerşen Balmumu Heykeller Müzesi Ziyaretçilerinin Taşıma Kapasitesi ve Memnuniyet Algılarının Değerlendirilmesi”. *Osmangazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Yüksek Lisans*, Eskişehir.
- Şenol, F. (2008). *Turizm coğrafyası*. Detay Yayıncılık, Ankara.

Şimşek, M. (2003). *Şifalı Sulara Yolculuk*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı (1996). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1996-2000.pdf , (Erişim Tarihi: 01.09. 2022).

T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı (2001), Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf, (Erişim Tarihi: 01.09. 2022)

T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf (Erişim Tarihi: 01.09. 2022)

T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Ikinci_Bes_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf (Erişim Tarihi: 01.09. 2022)

T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Plani_Ucuncu-Bes-Yil_1973_1977.pdf , (Erişim Tarihi: 01.09. 2022)

T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dorduncu-Bes-Yillik-Kalkinma_Plani_1979_1983.pdf (Erişim Tarihi: 01.09. 2022)

T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Besinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-1985-1989.pdf> , (Erişim Tarihi: 01.09. 2022)

T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (1990). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Altinci-Bes-Yillik-Kalkinma_Plani-1990-1995.pdf , (Erişim Tarihi: 01.09. 2022)

content/uploads/2022/07/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf
(Erişim Tarihi: 01.09. 2022)

T.C. Eskişehir Valiliği (2022a) Tarihçe, <http://www.eskisehir.gov.tr/tarihce> (Erişim Tarihi: 08.08.2022)

T.C. İnönü Kaymakamlığı (2022) İnönü Karargâh Müzesi, <http://www.inonu.gov.tr/karargah-binası> , (Erişim Tarihi: 05.09.2022)

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014), Onuncu Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf , (Erişim Tarihi: 01.09. 2022)

T.C. Kùltür Turizm Bakanlığı (2022). Geçici Miras Listesinde Türkiye, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44395/dunya-miras-gecici-listesi.html> , (Erişim Tarihi: 01.09. 2022)

T.C. Resmî Gazete, (01 Temmuz 2006, sayı: 26215). (2007-2013), Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani-2007-2013.pdf , (Erişim Tarihi: 01.09. 2022)

T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı (2022), Salık Turizminde Türkiye'nin Vizyonu, <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/Eklenti/10947/0/05pdf.pdf>

T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019) On Birinci Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf (Erişim Tarihi: 01.09. 2022)

Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics* (5th Ed.). Boston, Massachusetts, MA: Allyn and Bacon.

Taban, S., ve Kar, M., (2016). *Kalkınma Ekonomisi*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

Tashakkori, A. ve Teddlie, C. (2010). "İnsan Araştırma Metodolojisi" 'ne İnsanı Geri Koymak: Karma Yöntem Araştırmalarında Araştırmacı". *Karma Yöntem Araştırması Dergisi*, 4 (4), 271-277.

- Taylor, E.B. (1958). *The Origins of Culture and Religion İn Primitive Culture*. New York: *Harper&Brothers*.
- Timothy, D. J., (2014). “Contemporary Cultural Heritage and Tourism: Development Issues and Emerging Trends”, *Public Archaeology*, 13(1-3), 30-47.
- Troel, J., Bruch C., Cassar A. ve Schang S. (2005) *Participation in Water Resources Management and Improvement of Governance*:
- Troel, J., Bruch C., Cassar A. ve Schang S. (2005). *Su Kaynakları Yönetiminde Katılımı ve Yönetişimin İyileştirilmesi: Konvansiyonel Yaklaşımlar ve Bilgi Teknolojisi*, Libor Jansky ve Juha I. Uitto (Editörler), New York: United Nations University Pres.
- Troel, J., Bruch C., Cassar A. ve Schang S. (2005). *Su Kaynakları Yönetiminde Katılımı ve Yönetişimin İyileştirilmesi: Konvansiyonel Yaklaşımlar ve Bilgi Teknolojisi*, Libor Jansky ve Juha I. Uitto (Editörler), New York: United Nations University Pres.
- Tutar, F., Alpaslan, C., Tutar, E., ve Erkan, Ç. (2013). “Turizm Sektörünün İstihdam Üzerine Etkileri”. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 2(4), 14-27.
- Tutar, F., Alpaslan, C., Tutar, E., ve Erkan, Ç. (2013). *Turizm Sektörünün İstihdam Üzerine Etkileri*. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 2(4), 14-27.
- Tüfekçi Sivas, T. (1999). *Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Tüfekçi Sivas, T. (2001). *Frig ve Eskişehir Çevresindeki Frig Vadileri 'ne Genel Bir Bakış*. Tarihte Eskişehir Sempozyumu-1 (2-4 Kasım 1998), (Yayına Hazırlayan: C. Bilim Vd.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 93- 113.
- Türk Dil Kurumu (2022) Miras, <https://sozluk.gov.tr/> ,(Erişim Tarihi: 05.04.2022).

- Türkiye İstatistik Kurumu (2022) Eskişehir İl Nüfusu, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayalı-Nüfus-Kayıt-Sistemi-Sonuçları-2021-45500> , (Erişim Tarihi: 23.09.2022).
- Türkiye Kültür Portalı (2022). Han Yeraltı Şehri ve Çevresi – Eskişehir <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/eskisehir/gezilecekyer/han-yeralti-sehri-ve-cevresi> (Erişim Tarihi: 01.09.2022).
- Türkiye Kültür Portalı, (2022). Eskişehir Kurşunlu Camisi ve Külliyesi – Eskişehir <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/eskisehir/gezilecekyer/kursunlu-camii-ve-kuliyesi> , (Erişim Tarihi: 01.09.2022)
- Uca, S., ve Yılmaz, H. (2006). Eskişehir Odunpazarı bölgesinin turizm amaçlı kullanımı. *Eskişehir Turizm Geliştirme Projeleri*, (Ed: İ. Arıkan), 125-141.
- Uçkan Y. O. Ve Uçkan, E. (2002). *Eskişehir Odunpazarı Evleri*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Uçkan Y. O. ve Uçkan, E. (2005). *Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınmasında Bir Örnek Olarak Eskişehir Odunpazarı Kentsel Siti*. I. Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu: Siyasal, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapı (12–15 Mayıs 2004), (Ed: O. Beklan Çetin, A. O. Alp, E. İznik). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 447-461.
- Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi [ICOMOS] (1999). International cultural tourism charter managing tourism at places of heritage significance. https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/INTERNATIONAL_CULTURAL_TOURISM_CHARTER.pdf, (Erişim Tarihi: 02.04.2022)
- UNESCO (2022). Dünya Miras Listesi, <https://whc.unesco.org/en/list/stat> (Erişim Tarihi: 05.04.2022)
- UNESCO (2022a). Dünya Miras Listesinde Bölgeler, <https://whc.unesco.org/en/list/stat> (Erişim Tarihi: 16.05.2022)
- UNESCO (2022b) Dünya Miras Listesinde Ülke Sıralamaları, <https://whc.unesco.org/en/list/stat> (Erişim Tarihi: 16.05.2022)

- UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, (2021). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/> (Erişim Tarihi: 01.08.2022)
- Urry, J. (1987). “Some Social and Spatial Aspects of Services”. *Environment and Planning D: Society and Space*, 5(1), 5-26.
- Uslu, A. ve Kiper, T. (2006), “Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı”, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3, 305-314.
- Usta, Ö. (2001). *Genel Turizm*. Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Uygur N (1996). *Kültür Kavramı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Uygur, S. M. ve Baykan, E. (2007) “Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri”, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 2, ss. 30-49.
- Uysal, K. (2018). “Kültürel Mirasın Turizm Amaçlı Kullanılmasında Yerel Halkın Algı ve Tutumlarının Belirlenmesi: İznik Örneği” *Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Balıkesir.
- Ülgener, S. (1980), *Millî Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*. (Altıncı Baskı). Der Yayınları, İstanbul.
- Üner E.H (2014). “Her Şey Dâhil Sistemde Türkiye Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi”. *Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm Yönetimi Ana Bilim Dalı*, Ankara.
- Ünsal, D. ve Pulhan, G. (2012), *Türkiye’de Kültürel Mirasın Anlamı ve Yönetimi*. (Ed. Aksoy, A. ve Ünsal, D.). Kültürel Miras Yönetimi. (1. Basım). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 30-65.
- Üsküdar, Ş. (2012). “Eskişehir’in Kültür Turizmi Potansiyeli ve Yerli Turistlerin Buna İlişkin Algıları Üzerine Bir Araştırma”. *Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm ve Otel İşletmeciliği Ana Bilim Dalı*, Eskişehir.

- Vatan, A. ve Zengin, B., (2015). “Söğüt İlçesi’nde Kültürel Miras ve Yerel Halkın Turizme Bakış Açısı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10): 634-650
- Weaver, D. ve Lawton, D. (2014), *Tourism Management*. Milton: John Wiley&Sons.
- Wiggins, B. J. (2011). “Confronting the Dilemma of Mixed Methods”. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 31(1), s.44-68.
- Williams, A. ve Shaw, G. (1995), *Tourism and Regional Development: Polarization and New Forms of Production In The U.K*, Tesg, Vol.86, Pp.50-63
- Williams, J., Lawson, R. (2001), “Community Issues and Resident Opinions of Tourism”, *Annals of Tourism Research*, 28(2), 269-290.
https://www.Researchgate.Net/Publication/223613524_Community_Issues_and_Resident_Opinions_of_Tourism
- Williams, R. (2005), *Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözvarlığı*, (S. Kılıç, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinali 1976’da Yayımlanmıştır).
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). “Sosyal Bilimlerde Factor Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulamalı Factor Analizlerinin Kullanılması”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yavilioğlu, C., (2002), “Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadî ve İdarî Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Sivas, s. 59–77.
- Yazıcı, A. (1997). “XIX. Yüzyılda Eskişehir’in Ekonomik Durumu”, *Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Eskişehir.
- Yedidağ, T. Y. (2015). “Dorylaion Kalıp Yapımı Kaseleleri”. Olba, (23), 223-272.
- Yegül, F. K., (2009), “Anadolu Su Kültürü: Türk Hamamları ve Yıkınma Geleneğinin Kökleri ve Geleceği”, *Anatolia*, Sayı: 35, ss. 99-118.
- Yeter, E. (2008), “Kentsel Gelişme ve Kültür Değerleri”, *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara

- Yıldırım, U., ve Öner, Ş. (2003), Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımının Türkiye'ye Yansımaları: GAP'ta Sürdürülebilir Kalkınma ve Yerel Gündem 21. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 12(4), 6-27.
- Yolal, M. (2017), “Türkiye’nin Etkinlik Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 35-51.
- Zabihi, H., Habib, F. ve Mirsaedie, L. (2012). “Sustainability İn Building and Construction: Revising Definitions and Concepts”, *International Journal of Emerging Sciences*, 2(4), 570-578.
- Zengin, E., Başkurt, M. ve Es, M. (2014). “Yerel Yönetimler ve Yerel Kalkınma”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), Ss.95-124
- Zikmund, W. G. (1997), *Business Research Methods*, 5. Edition, The Dryden Press, Orlando.

EKLER

EK 1. ANKET

Sayın Katılımcı;

Bilindiği üzere somut kültürel miras; sur, kale, kazı alanları, arkeolojik eserler, tarihi anıtsal yapılar gibi unsurlarını barındırmaktadır. Çalışma ile ilgili olarak size sunulan bu anket, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Bölümü “Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıkları: Eskişehir Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinin uygulama kısmını oluşturmaktadır. Çalışma tamamen bilimsel araştırma niteliğinde olup vereceğiniz cevaplar, bilimsel ahlaka uygun ve gizlilik ilkesine bağlı kalınarak sadece araştırmacı tarafından değerlendirilecektir. Çalışmanın güvenli ve doğru sonuçlara ulaşabilmesi için aşağıda yer alan anket sorularına dikkatli şekilde cevap vermeniz önem arz etmektedir. Çalışmaya olan katkınız için teşekkür ederiz.

Süleyman Demirel Üniversitesi

Danışman

Harun ÇAKIR

Dr. Öğr. Üyesi. Zişan KORKMAZ ÖZCAN

A. Demografik sorular (Bilgileriniz Gizli Kalacaktır)

Aşağıda verilmiş olan ifadelerden size uygun olanı “x” simgesiyle işaretleyiniz.

1. Cinsiyet:	☐ Kadın	☐ Erkek.							
2. Yaşınız:	☐ 18-25	☐ 26-35	☐ 36-45	☐ 46-55	☐ 56 ve üzeri				
3. Medeni Durumu:	☐ Evli	☐ Bekar							
4. Eğitim Durumu:	☐ Okuma-Yazma Bilmiyorum	☐ Okur-Yazar	☐ İlkokul	☐ Ortaokul	☐ Lise	☐ Ön lisans	☐ Lisans	☐ Lisansüstü (Master/Doktora)	
5. Mesleğiniz:	☐ İşçi	☐ Memur	☐ Çiftçi	☐ Serbest Meslek	☐ Öğrenci	☐ Çalışmıyor	☐ Emekli	☐ Ev Hanımı	☐ Diğer(.....)
6. Gelir Durumu:	☐ Gelirim yok	☐ Asgari ücretten az	☐ Asgari ücret- 4499 TL	☐ 4500-5999 TL	☐ 6000 TL ve üzeri				
7. Eskişehir’in yerlisi misiniz?	☐ Evet	☐ Hayır							
8. Kaç yıldır Eskişehir’de yaşıyorsunuz?	☐ 1 yıldan az	☐ 1- 5 yıl arası	☐ 6-10 yıl arası	☐ 11-15 yıl arası	☐ 16-20 yıl arası	☐ 20 yıldan fazla			
9. Eskişehir ’de turistlerin yoğunluğu hakkında ne düşünüyorsunuz?	☐ Azaltılmalı	☐ Değişmemeli	☐ Yükseltilmeli						
10. Kültürel miras kavramı hakkında bilginiz var mı?	☐ Evet	☐ Hayır							
11. Eskişehir kent merkezinde somut kültürel miras yeterince korunmuş mudur?	☐ Evet	☐ Hayır							
12. Eskişehir’deki kültürel miraslar, kavramı neleri kapsamaktadır? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)	☐ Tarihi eserleri	☐ El sanatları	☐ Yöresel yemekler	☐ Geleneksel evleri	☐ Geleneksel Şenlikler	☐ Dini yapıları	☐ Diğer		

Aşağıdaki sorulara ne ölçüde katıldığınızı belirtmeniz beklenmektedir 1- kesinlikle katılmıyorum, 2- katılmıyorum, 3- kararsızım, 4- katılıyorum, 5- kesinlikle katılıyorum		1	2	3	4	5
Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Çevresel Açıdan Kalkınma ile İlişkisi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Ç.1	Bölgede kültürler arası etkileşimi sağlayarak, bölgenin sosyal açıdan kalkınmasını olumlu yönde etkilemektedir.					
Ç.2	Eskişehir halkının başka kültürden insanlara karşı bakış açısını olumlu yönde değiştirmektedir					
Ç.3	Doğal alanların korunmasını arttırmaktadır.					
Ç.4	Bölge halkının kültürel ve tarihi mimari yapılarının korunmasını sağlamaktadır					
Ç.5	Çevre bilincini ve kalitesinin artmasını sağlamaktadır					
Ç.6	Parkların ve yeşil alanların artmasını ve korunmasını arttırmaktadır.					
Ç.7	Yerel kültürün yeniden canlanmasını sağlamaktadır.					
Ç.8	Planlı gelişimi sağlamaktadır.					
Sosyal Açıdan Kalkınma ile İlişkisi						
Aşağıdaki sorulara ne ölçüde katıldığınızı belirtmeniz beklenmektedir <u>1- kesinlikle katılmıyorum, 2- katılmıyorum, 3- kararsızım, 4- katılıyorum, 5- kesinlikle katılıyorum</u>		1	2	3	4	5
S.9	Yabancı dil öğrenimini arttırmaktadır.					
S.10	Halkın eğitim düzeyinin artmasını sağlamaktadır					
S.11	Sağlık olanaklarının artmasını sağlamaktadır.					
S.12	Ulaşım olanaklarının artmasını sağlamaktadır.					
Kültürel Açıdan Kalkınma ile İlişkisi						
Aşağıdaki sorulara ne ölçüde katıldığınızı belirtmeniz beklenmektedir <u>1- kesinlikle katılmıyorum, 2- katılmıyorum, 3- kararsızım, 4- katılıyorum, 5- kesinlikle katılıyorum</u>		1	2	3	4	5
K.13	Tarihi binaların restorasyonunda olumlu etki sağlamaktadır.					
K.14	Kültür ve sanat etkinliklerinin arttırmasını sağlamaktadır.					
K.15	Kültürümüzü ve insanımızı tanıtmak için iyi bir fırsattır.					
K.16	Eskişehir'e olan algının iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır.					
Aşağıdaki sorulara ne ölçüde katıldığınızı belirtmeniz beklenmektedir <u>1- kesinlikle katılmıyorum, 2- katılmıyorum, 3- kararsızım, 4- katılıyorum, 5- kesinlikle katılıyorum</u>		1	2	3	4	5

Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Miras Varlıklarının Ekonomik Açıdan Kalkınma ile İlişkisi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
E.1	Diğer bölgeler ile arasındaki gelişim farkının kapanmasına katkı sağlamaktadır.					
E.2	Yöreye yönelik döviz girişini arttırarak yerel ekonomik etkiyi olumlu yönde etkilemektedir					
E.3	Bölgeye yönelik yatırım artışı sağlayarak yerel ekonomiyi olumlu yönde etkilemektedir					
E.4	Eskişehir halkının kişi başına düşen gelirini arttırarak yerel ekonomik etkiyi olumlu yönde etkilemektedir					
E.5	Bölgede yeni istihdam olanaklarının oluşturulmasıyla yerel ekonomiyi olumlu yönde etkilemektedir.					
E.6	Bölgenin alt ve üst yapı olanaklarını gelişmesini sağlamaktadır.					
E.7	Küçük işletmelere ekonomik katkı sağlamaktadır.					
E.8	Yöre halkına büyük oranda istihdam sağlayarak yerel ekonomik etkiyi olumlu yönde etkilemektedir.					
E.9	Mal ve hizmet fiyatlarının artmasına neden olmaktadır.					
E.10	Eskişehir'in gayrimenkul kiralarının ve fiyatlarının yükselmesinde etkili olmaktadır.					
E.11	Eskişehir'de el sanatları gibi yerel ürünlerinin pazarlanmasına da katkı sağlamaktadır.					
E.12	Diğer sektörlerin de gelirlerinin artmasını sağlamaktadır.					
E.13	Eskişehir'e gelen yerli ve yabancı turistlerin sağladıkları gelirden memnunuz					
E.14	Yerel halk tarafından yapılan yatırımların artmasına katkı sağlamaktadır.					

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı: Harun ÇAKIR

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye İşletme Fakültesi-
Turizm İşletmeciliği Bölümü :

Yüksek Lisans Öğrenimi: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi

I. İngilizce – (Orta)

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar

İç Anadolu Bölgesine Yönelik Sağlık Turizmi Alanında 2006-2020 Yılları Arası
Yapılmış Tezlerin İçerik Analizi, Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi.
Erişim adresi:
http://www.sadab.org/FileUpload/bs701867/File/16.ic_anadolu_bolgesine_yonelik_saglik_turizmi_alaninda_2006-2020_yillari_arasi_yapilmis_tezlerin_icerik_analizi1.pdf